

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mohammad Sadiq SULTANI

AFGANİSTAN'DA CUMHURİYET DÖNEMİ SİYASİ GELİŞMELERİ (1973-1978)

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mohammad Sadiq SULTANI

AFGANİSTAN'DA CUMHURİYET DÖNEMİ SİYASİ GELİŞMELERİ (1973-1978)

Danışman

Dr.Öğr.Üyesi Aydın BEDEN

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

T.C
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mohammad Sadiq SULTANI'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr.Öğr. Üyesi Murat KILIÇ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr.Öğr.Üyesi AYDIN BEDEN (İmza)

Üye : Dr.Öğr. Üyesi Leyla DERViŞ (İmza)

Tez Başlığı: AFGANİSTAN'DA CUMHURİYET DÖNEMİ SİYASİ GELİŞMELERİ
(1973-1978)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : ..../..../20...

Mezuniyet Tarihi : 01/08/2019

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Afganistan’da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)*” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Mohammad Sadiq SULTANI

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Mohammad Sadiq SULTANI
Öğrenci Numarası	201552206009
Enstitü Ana Bilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	☒ Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr.Öğr.Üyesi Aydın BEDEN
Tez Başlığı	Afganistan'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)
Turnitin Ödev Numarası	1133858685

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 118 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 21/05/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 3

alıntılar dahil % 3'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırların aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

21/05/2019

(imzası)
Dr.Öğr.Üyesi Aydın BEDEN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN GENEL YAPISI VE DEMOKRASİ DÖNEMİ

1.1. Afganistan'ın Fiziki ve Sosyal Yapısı.....	6
1.1.1. Peştun (Afgan)	7
1.1.2. Tacik	9
1.1.3. Hazara	10
1.1.4. Özbek ve Türkmen.....	12
1.2. 1964 Anayasası	13
1.3. Siyasi Partiler	14
1.3.1. Solcu Gruplar	15
1.3.1.1. Afganistan Demokratik Halk Partisi (Hezb Demokratik Khak)	16
1.3.1.2. Yeni Demokratik Akımı (Şole Javid) (Ceryan Demokratik Navın)	16
1.3.1.3. Afgan Sosyal Demokrat Partisi (Afghan Millat).....	17
1.3.1.4. Cemiyeti Avam (Sadayî Avam)	17
1.3.1.5. Cemiyeti Demokratik Müterrakki (Mosavat).....	17
1.3.1.6. Sitem Milli.....	18
1.3.2. Sağcı Gruplar ve İslami Partiler.....	18
1.3.2.1. Vahdet Milli Partisi (İttihadı Milli).....	19
1.3.2.2. Cemiyeti İslami Afghaniistan Partisi	19
1.3.2.3. Sazmani Nasr.....	19
1.4. 1963-1973 Arası Afganistan'da Siyasi Hayat.....	20
1.4.1. Kraliyet Ailesinin Siyasetten Uzaklaştırılması	21
1.4.2. Krallık Ailesi Dışından Başbakanlar	23
1.4.2.1. Mohammad Yusuf Hükümeti (1963-1965).....	24
1.4.2.2. Haşim Han Mayvandval Başbakanlığı (1965-167).....	26
1.4.2.3. Nur Ahmad İtimadi Başbakanlığı (1976- 1971)	27
1.4.2.4. Dr. Abdulzahir Başbakanlığı (1971-1972).....	29
1.4.2.5. Mohammad Musa Şafik Başbakanlığı (1992-1973)	30

1.4.3. Demokrasi Dömeni'nde Basın-İktidar İlişkisi.....	32
1.4.4. Darbeye Zemin Oluşturan Sebepler.....	35
1.4.5. Darbede Solcuların Rolü.....	36
1.5. On Yıllık Demokrasinin Sonu.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN CUMHURİYETİ (1973-1978)

2.1. Davud Han ve Cumhuriyet'in İlanı.....	39
2.2. Cumhuriyet Merkezi Komitesi.....	41
2.3. Cumhuriyetin İlk Kabinesi.....	42
2.3.1. Davud Han'ın İç Politikası (Palisi'si).....	43
2.4. Cumhuriyet Yönetiminde Solcuların Etkisi.....	45
2.5. Peştun Olmayan Etnik Grupların Siyasete Katılımı.....	47
2.6. Davud Han'ın Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Planı.....	49
2.7. 1975 Davud Han'ın Siyasetinde Dönüşüm.....	54
2.7.1. 1976 Anayasası.....	56
2.7.2. Afganistan'da Tek Parti İktidarı.....	58
2.7.3. İç Politikada Peştunistan Meselesi.....	59
2.7.4. Muhaliflere Yönelik Baskıların Artışı.....	61
2.7.5. Mir Akbar Haybar'ın Öldürülmesi ve Sol Liderlerin Tutuklanması.....	64
2.8. 27 Nisan 1978 Darbesi (7 savr) Cumhuriyet'in Çöküşü ve Solcuların İktidarı.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASI

3.1. Afganistan-Pakistan İlişkileri.....	71
3.1.2. Peştunistan Meselesi.....	79
3.2. Afganistan-SSCB İlişkileri.....	82
3.3. Afganistan-ABD İlişkileri.....	87
3.4. Afganistan-İran İlişkileri.....	90
3.5. Afganistan-Türkiye İlişkileri.....	92
3.6. Afganistan-Hindistan İlişkileri.....	94
3.7. Afganistan-Üçüncü Blok Ülkeleriyle İlişkileri.....	96
SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA.....	104
ÖZGEÇMİŞ.....	113

ÖZET

Bu çalışmada, Afganistan'da 1973-1978 yılları arasında yaşanan Cumhuriyet Dönemi'nin siyasi gelişmeleri incelenmek istenmiştir. Nitekim bu dönemde Afganistan'da Peştun, Tacik, Hazara ve Özbek olmak üzere dört ana halkın yaşadığı görülmektedir. Söz konusu milletleri ve ülke idaresini Cumhuriyet'e götüren en önemli gelişme ise 1964 Anayasası'dır. Zira siyasi partilerin kurularak ülkede politik çeşitliliğin oluşmasını sağlamıştır. Anayasanın ilanından sonra sol görüşlü altı, sağ görüşlü üç siyasi partinin kurulması bunu göstermektedir. Ancak partilerin kuruluşu, siyasi gerilimleri de beraberinde getirmiş ve nihayetinde cumhuriyete giden yolda 17 Temmuz 1973 Darbesi'ni doğurmuştur.

Darbe ile birlikte ilan edilen cumhuriyet yönetiminde Davut Han'ın ülkeye liderlik ettiği görülmektedir. Hem cumhurbaşkanı hem de başbakan olarak görev yapan Davut Han, Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle sol görüşlü gruplarla birlikte hareket etmiş ve onların siyasi mevkilerde görev almalarını sağlamıştır. Ancak 1975 yılı sonlarından itibaren bu tavrını değiştirerek sol kesimden olan unsurları devletten uzaklaştırmıştır. Bu ise ülkede siyasi tansiyonu yükselttiğinden önce parti faaliyetlerine son verilmiş ve tek parti iktidarı kurulmuş, ardından ülkede suikastlar başgöstermiş ve sonuçta da 27 Nisan 1978 Darbesi ile cumhuriyet dönemi sona erdirilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise Afganistan'ın Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılan 1973-1978 arası dönemdeki dış ilişkiler ele alınmıştır. Buna göre önce ABD, Sovyetler Birliği gibi dönemin önde gelen güçleri ile olan ilişkiler, ardından Afganistan'ın komşuları ve Türkiye ile olan ilişkileri çeşitli açılardan incelenmiştir. Çalışma kronolojik sıralama göz önüne alınarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Cumhuriyet, Davud Han, Demokrasi, Darbe, Dış Politika.

SUMMARY
POLITICAL DEVELOPMENTS IN THE REPUBLICAN PERIOD IN
AFGHANISTAN (1973-1978)

In this study, the political developments of the Republican Period between 1973-1978 in Afghanistan were investigated. As a matter of fact, it was seen that four main people were living in Afghanistan, namely Pashtun, Tajik, Hazara and Uzbek. The Constitution of 1964 was the most important development that led the states and the administration of the country to the Republic. Because the political parties were established and the political diversity was formed in the country. The formation of six left-wing and three right-wing political parties after the declaration of the Constitution shows this. However, the establishment of the parties brought with it political tensions and eventually led to the coup of 17 July 1973 on the road to the Republic.

It was seen that Davud Khan led the country under the Republican administration declared with the coup. In the first year of the Republic, he served as president and prime minister, especially with left-wing groups and provided them to take part in political positions. However, since the end of 1975, he changed his attitude and removed the elements from the left wing. Since the political tension in the country increased, the party activities were terminated and the one-party power was established, then the assassination of the country and the Republic period was ended with the coup d'état on 27 April 1978.

In the last part of the study, foreign relations between 1973-1978, which was called The Republic period of Afghanistan, were discussed. In this respect, first the relations with the leading powers of the period, such as the USA, the Soviet Union, and then the relations with the neighboring countries of Afghanistan and Turkey have been examined in various ways. The study was prepared by considering the chronological order.

Keywords: Afghanistan, Republic, Davud Khan, Democracy, Coup, Foreign Policy.

ÖNSÖZ

1973-1978 yılları arasında Afganistan’da Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılan sürecin siyasi gelişmelerini incelemek istememin nedeni, gerek halk arasında gerekse de bu konu ile ilgili yazılmış eserlerde dönemle ilgili çok farklı yorumlar yapılmasıdır. Dolayısıyla söz konusu dönemin daha objektif ve bilimsel açıdan incelenerek kapsamlı bir sonucun ortaya konulmasına çalışılmıştır. Bu bağlamda karşılaşılan en önemli zorluk ise birincil kaynaklar denilen orijinal belge ve kaynaklara ulaşılamaması olmuştur. Öyle ki Afganistan Hükümeti, kendisine ait resmi belge ve kaynakları paylaşmamakta, bu tip belgeleri devlet sırrı olarak görmektedir. Diğer taraftan devletin yayınladığı dergi ve gazetelere ulaşılırken bu kez de muhalif basın-yayın organları ile kaynaklarına ulaşmak mümkün olmamıştır.

Çalışma genel olarak bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş’te Afganistan’ın tarih ve coğrafyasından bahsedilmiştir. Birinci Bölüm’de, cumhuriyet öncesinde yaşanan ve genel olarak on yıllık bir süreyi kapsayıp “Demokrasi Dönemi” olarak da adlandırılan süreç açıklanmıştır. Bu dönemdeki siyasal, kültürel ve ideolojik değişimler incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü, Cumhuriyet Dönemi gelişmelerini ele almaktadır. Önceki kısımda olduğu gibi bu dönemde de siyasi, kültürel, ekonomik ve ideolojik olaylar irdelenmiştir. Son bölümde ise Afganistan’ın Cumhuriyet Dönemi’nde izlediği dış politika değerlendirilmiştir. Burada özellikle Demokrasi Dönemi ile Cumhuriyet Dönemi birbirine bağlı olduğu için her iki dönemin olaylarının birlikte ele alındığını belirtmek gerekir. Yapılan çıkarımlar Sonuç bölümünde verilmiştir.

Çalışmanın farklı bölümlerinde farklı kaynaklardan yararlanıldığı söylenebilir. Nitekim ilk bölümünde, birincil kaynaklara ulaşılması imkansız olduğundan daha çok araştırma-inceleme eserleri ile hatırat, gazete ve bilişim kaynaklarından istifade edilmiştir. Birinci bölüm kaynaklarından farklı olarak ikinci bölümde ağırlıklı olarak gazete, dergi, resmi yayınlar, kalkınmaya ait planlar ile istatistiklerden yararlanılmıştır. Son bölümde ise yine yayımlanmış resmi belge ve kaynaklar ile gazete-dergiler kullanılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasını Danışman Hocam Aydın BEDEN’e borçluyum. Genel olarak Yüksek Lisans Dönemi ve özel olarak Tez Dönemi boyunca bana destek vermiş ve akademik çalışmama büyük katkı sağlamış olan danışman hocama teşekkür ediyorum.

Mohammad Sadiq SULTANI

Antalya, Türkiye, 2019

GİRİŞ

Bugün Afganistan, Güney Asya, Orta Asya ve Orta Doğu arasında köprü vazifesi görmektedir. Afganistan konumu itibariyle stratejik olarak önemli bir yere sahiptir. Afganistan'da tarih boyunca pek çok şehir ve tesis kurulmuştur. Jeopolitik konumu sebebiyle Afganistan; batıda İran, doğuda Uzakdoğu Ülkeleri, kuzeyde Orta Asya Ülkeleri ve güneyde de Hindistan bulunmasından ötürü kavşak rol üstlenmiştir. Tarih boyunca istilalara maruz kalmış, bunun en önemli nedenlerinden biri de İpek Yolu'nun Afganistan'dan geçmesidir. Bu nedenle, bölgedeki çoğu gelişmenin ve fethin her zaman ciddi bir şekilde bu topraklara iyi veya kötü etkileri olmuştur. Söz konusu olan bölgenin etrafındaki medeniyetler, refah seviyesine ulaşmışsa Afganistan da bu refah seviyesine ulaşmıştır. Bu bölge etrafında herhangi bir savaş ya da işgal başlamışsa Afganistan da bu durumdan etkilenmiştir. Çünkü Afganistan toprakları da tarih boyunca istilaya uğramıştır. Yine tarih boyunca Afganistan'da siyasi, kültürel ve dini açıdan farklılıklar yer almıştır. İslamiyet'ten önce bu topraklarda Zerdüştlük ve Hinduizm dinlerine inanan topluluklar vardı. Bu inançlara inananlar bölgede birçok önemli eser bırakmıştır. Çeşitli dinlere mensup kişi ve topluluklar Afganistan'da önemli eserler inşa etmişlerdir. Bu eserlere, Balh'taki Ateş Tapınağı ve Bamyan'daki Buda Heykeli örnek verilebilir. Bölge en genel çerçevede MÖ.334-MÖ.325 yılları arasında Büyük İskender'in, MS.661'den 822'ye kadar kısa bir süre Arapların hakimiyeti altında girmiştir. Araplardan sonra ise idareyi yerli Türk kabilelerinin ele geçirdiği görülmektedir. 1221-1358 yılları arasında etkili olan Moğollar döneminin akabinde yine Türk kabileleri genel olarak yönetimde etkili olmuşlar ve yaklaşık 16. yy.'a kadar idareyi ellerinde tutmuşlardır. Son olarak 1838-1919 yılları arasında bölgenin İngiliz işgali altında tutulduğu söylenebilir¹. Söz konusu işgaller bölgede kıyım ve mezalimlere yol açmıştır.

Belirtilen tarihler arasında kalan dönemlerde ise bölge farklı kabileler tarafından yönetilmiştir. Nitekim salgın hastalıkları da beraberinde getiren mezalimlerden sonra Afganistan'da MS.230 tarihinde Kuşaniler en güçlü devlet olarak ortaya çıkmıştır. Emevi (Arap) döneminden sonra ise az önce belirtildiği üzere büyük çoğunluğu Türk olan yerli hanedanlar ortaya çıkmıştır. Bunlar; Tahiriler, Safariler, Samaniler, Gazneliler, Selçuklular, Harezmler, Ghuriler, Moğollar, Alı-Kiret ve Timurlardır..

1514 yılından sonra Timurların dağılmasıyla devlet 250 yıl istikrarsız, başıboş kalarak elden ele dolaşmıştır. 1747 yılında Ahmed Han Abdali, Kandahar'da Aksakallar denilen halk

---

¹ Gubar, 2009: 46,65,214,539,803.

topluluğu ve din adamları tarafından kral ilan edilmiştir². Böylece Afganistan'da bir devlet kurularak çağdaş tarih başlamış oldu.

Tarih boyunca Afgan toprakları genel olarak Türk hakimiyeti altında idi. Lakin Ahmed Han Abdali, Türk olmayan ilk devlet yöneticisi idi. Irk olarak Peştun olan Abdaliler Afganistan'da bu dönemde devleti yönettiler. Peştunlar ise Afganistan'a Hindistan'ın kuzeyinden gelmişlerdir. Abdalilerin devlet kurucusu Ahmed Han, Kandahara'yı başkent olarak seçmiştir. Devlet bir grup han tarafından konfederasyon şeklinde yönetilmiştir.

İngilizlerin işgali Afganistan için her alanda değişikliğin başlangıcıdır. İngilizlerin yanında Çarlık Rusya da Orta Asya'dan Afganistan'ı etkisi altına almaya başlamıştı. Çarlık Rusya ve İngiltere yani iki büyük devlet, genişleme politikasına devam ederken karşı karşıya gelmiştir. İki devletin çarpışmasını engellemek, genişlemesini durdurmak için 1864 yılında resmi mektuplaşma yapılmıştır. 1869'da İngiltere, Çarlık Rusya'sından resmi bir istekle iki devlet arasında Orta Asya'da sınır oluşturmasını talep etmiştir. 1873 yılında, iki hükümet tarafından Afganistan'ın kuzey sınırlarının etki ve nüfuz sahası son nokta olarak kabul edildi. Ama 1878 yılında Çarlık Rusyası, Afganistan'lı hükümdarla işbirliği yapınca, Afganistan İngiltere tarafından ikinci sefer saldırıya maruz kaldı. Bu şekilde Hindistan'ın kârlı kolonisini daha güvenli bir hale getirdi. Ama bu güveni sağlamak sadece bir saldırıyla mümkün olmadı. Bu sefer İngiltere 1882 yılından 1893 yılına kadar Abdurahman Han'a yardım edip, Afganistan'da güçlü bir devlet oluşturdu ve bu devlet bütün Afganistan'ı egemenliği altına aldı ve ilk merkezi devlet oluşturuldu³. Ama merkezi devlet oluştururken Afganistan nüfusunun büyük bir kısmı devlet tarafından katledildi. Başta Hazaralar'ın yüzde 62'si Katliamla yok edildi⁴. Ayrıca bu dönemde Afganistan'ın sınırları İngiltere ve Rusya tarafından çizildi. Böylelikle İngiltere ile Çarlık Rusyası'nın kolonileri arasında tampon bölge oluşturuldu⁵. Abdurahman Han Afganistan için merkezi bir devlet oluşturup, sınırları çizen bir hükümdar olarak 1901 yılında Habibullah Han'a istikrarlı bir hükümet bıraktı. Ayrıca Habibullah Han'dan, Şah Amanullah'a bu hükümet hiç değişmeden miras kaldı. Ama Şah Amanullah devlet konusunda babasından ve dedesinden farklı bir görüşe sahipti. Şah Amanullah ilk hareketinde, 13 Nisan 1919 yılında Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etti. Bu Bağımsızlık Bildirisi, Üçüncü Afgan-İngiliz Savaşı'na sebep oldu. Ama İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmıştı ve kendi topraklarından uzak bir yerde savaşa devam

---

² Gubar, 2009: 368.

³ Gavs, 2009: 4-14.

⁴ Davlat Abadi, 2006: 12.

⁵ Gavs, 2009: 13-15.

edemedi ve bu nedenle 1921 yılında Afganistan'ın bağımsızlığını kabul etti⁶. Afganistan bu bağımsızlıkla İngiltere etkisinden tam olarak kurtulamadı çünkü bu zamana kadar İngiltere Afganistan'ın yanında Hindistan'da da vardı ve Şah Amanullah'ın bağımsız hareketine rağmen özellikle dış siyasette Afganistan, İngiltere'nin etkisi altında kaldı.

Şah Amanullah Afganistan'da büyük reformlar eşliğinde Afgan milliyetçiliğini güçlendirmek için çaba gösterdi. Böylelikle Afganistan'ı bir millet olarak Dünya'ya göstermek istedi. Ama bu millet anlayışı sadece Peştunları ifade ediyordu. Çünkü Peştunları çoğunluk göstermek için Hindistan'dan Peştun nüfusu alıp, ülkenin kuzey bölgelerine yerleştiriyordu⁷.

Şah Amanullah kısa sürede Afganistan'da önemli değişiklikler yapmıştı ama bu değişiklikler Şah Amanullah'dan sonra yine kısa bir sürede yok oldu. 1928 yılında Şah Amanullah yerine ilk Peştun olmayan Habibullah Kalakani (Baça Sakav) Afganistan'a hakim oldu. Ama bu süreç, 10 ay sonra Nadir Han tarafından sona erdirildi ve Habibullah Kalakani idam edildi. Habibullah Kalakani yerine Nadir Han hükümdar oldu.

Nadir Han zeki ve baskıcıydı. Ama aynı zamanda despot bir hükümdardı. O kısa bir sürede halka despotluk ve zülümü getirdi. Şah Amanullah, dönemindeki özgürlükleri kısıtladı ve çoğu muhalif idam edildi. Durum öyle bir hale geldi ki hiçkimse Şah'a itiraz edemez konuma geldi.

1933 yılında Nadir Han bir öğrenci tarafından tabanca ile öldürüldü ama durum değişmedi⁸. Çünkü Zahir Şah mirasçı olarak babasının yerine tahta geçti. Ancak çok genç olduğu için bütün devlet işleri, Başbakan olarak amcası Haşim Han'a düştü. O da despot durumu devam ettirdi. Bu durum 1946 yılına kadar sürdü. Bu dönem İkinci Dünya Savaşı'na denk geliyordu ve dünyada büyük savaş başlarken sistem değişiklikleri meydana geliyordu ama Afganistan'da bütün çabalara rağmen despot durum devam ediyordu. Refah adına ülkede ciddi bir değişim yoktu. Millet ve ülke bu dönemde hareketsiz kalmış ve hükümet yönetime el koymaya devam etmiştir.

Afganistan, İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalınca herhangi bir hasar görmedi. Savaştan sonra dünya büyük değişime uğramış, yeni süper güçler ortaya çıkmış ve yeni bir düzen oluşturulmuştur. Afganistan yeni düzene alışkın olmadığı için Yeni Dünya'dan uzak kalmıştı ve bu mesafeyi kapatmak için ilk iş olarak Haşim Han, despotizmin sembolü olan

⁶ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/08/130820_k02-afghanistan-freedom-day (erişim tarihi: 26.10.2018).

⁷ Gubar, 2006: 863-864.

⁸ Gubar, 2006: 1050.

Kraliyet ailesi anlayışını bıraktı ve başbakanlıktan istifa etti. Onun yerine Zahir Şahin'in diğer amcası Şah Mahmud başbakan olarak göreve geldi.

Yeni başbakanla beraber Afganistan'da yeni bir düzen oluşturuldu. Despot durum ortadan kaldırıldı. Yeni Başbakan Şah Mahmud millete daha sorumlu ve şefkatli davranmaya başladı. Bunun sebebi Afganistan'ı dünyadaki tecritten kurtarmaktı⁹. Genelde bu değişimler ve kararlar Kraliyet ailesinin anlayışı ile gerçekleşti. Bu yüzden öncekilerin değişimi sanılanın aksine sorunsuz ve kansasız gerçekleşti ve Krallık ailesi dışındakilerin hiç bir etkisi yoktu ve Krallık ailesinden gelen kararlar hiçbir engelle karşılaşmadan gerçekleşmişti. Kararlar genelde Haşim Han, Şah Mahmud, Zahir Şah ve sonrada Davud Han tarafından alınıyordu.

Şah Mahmud Afganistan'ı daha uygar ve demokrat bir devlet göstermek için, millete özgürlük tanıdı. Bu özgürlüğü Şah Amanullah'dan sonra Afganistan milleti görmemişti ve millet uzun bir süreçten sonra özgürlüğüne kavuşmuştu. Ayrıca Şah Mahmud ekonomi alanda çaba sarfedip refahı getirdi. Ama bu refah ve özgürlük de kolay elde edilmedi. Bunları yapmak için büyük önde gelen devletleri ile ilk siyasi ilişkileri kurup onlardan destek aldı.

Şah Mahmud döneminde Afganistan, Dünya ile çok daha fazla alanda iletişime geçti. İç siyasette anayasacılara özgürlük tanınması ile kendi düşüncelerini yayınladı. Böylece millet yeni fikirleri tanımış oldu. Bu durum sayesinde basın-yayın ve solcu düşünceler yeniden canlandı. Sol düşünceler Şah Amanullah döneminde Afganistan'a gelmişti fakat Nadir Han döneminde yasaklandı ve sol düşüncelere sahip olanlar idam edildi. Düşünce özgürlüğü yanında, Peştun olmayan etnik gruplar Hazaralar, Kızılbaşlar ve Tacikler devlet tarafından daha uygun duruma getirildilerse de sadece Kabil'deki yurttaşlar bu durumdan faydalandı. Kabil dışındakiler için pek bir değişim yoktu. Bu etnik gruplar özellikle Hazaralar, Nadir Han ve Haşim Han dönemlerinde devlet tarafından çok fazla zulüm gördüler. Bunun sebebi Hazaralar uygulanan ağır vergiyi üzerlerinden kaldırmak hedefiyle hükümeti protesto etmişti ve muhalefet oldukları gerekçesi ile devlet tarafından yeniden baskılara maruz kaldılar. Bu baskıya sadece Hazaralar maruz kalmadı tüm milletin özgürlüğü kısıtlandı. Bunu rağmen Şah Mahmud dönemi, Krallık ailesinden gelen Başbakanlar arasında en iyi dönem olarak kabul edilebilir¹⁰.

1953 yılında Şah Mahmud'un yerine Kralın kuzeni Davud Han Başbakan olarak tayin edildi. Hükümetin millet karşı izlediği politika ve muamele tamamen değişti. Tanınan özgürlükler kısıtlandı¹¹, Şah Mahmud döneminde tanınmış özgürlük Şah Mahmud'un başarısı sayılmaz. Çünkü Dünya koşulları değişirken Afganistan da değişmek zorunda kaldı. Özellikle

⁹ Faryad Afgan, 2006:266-270.

¹⁰ Ataaı, 2004: 325- 236.

¹¹ Faryad Afgan, 2006:279- 287.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1947 yılında İngiltere Hindistan'dan giderken Afganistan'a destek veren bir ülke kalmadığı halde, devlet milletine karşı daha insani bir şekilde davranmaya başlayacaktır. Hem de Krallık ailesi tarafından verilen bir karardı, aksi halde Krallık ailesi millete kolayca özgürlük vermezdi. Ayrıca Pakistan ile yeni sorunlar başlarken devlet daha zor duruma düşmeye başlıyordu. Bu nedenle Afganistan devleti, iç ve dış sorunlara karşı kendisini destekleyebilecek güçlü bir müttefik aramaya başlıyor. Bulunan yeni müttefik ise Sovyetler Birliği idi.

1953 yılında Davud Han Başbakan ilan edildikten sonra iç ve dış siyaset tamamen değiştiği gibi Şah Mahmud döneminin basın kanunu da kaldırıldı. Tüm medyaya sansür uygulandı. Ülkede muhaliflerin çoğu cezaevine gönderildi. Ülkede tekrar despot uygulamaları başladı¹².

Dış politika ve ilişki anlamında Sovyetler Birliği'ne yakınlaştığından askeri sistem de tamamen Rus etkisi altında girdi. Afganistan'daki yeni silahlar tamamen Rusya'dan gelen silahlar oldu. Devlet bu hazırlık ile kendini yeni düşman Pakistan'a karşı onu korkutmaya çalıştı¹³.

Bu dönemde, her ne kadar ağır baskılar nedeniyle bir çok medya organı ve medya ailesi ve birçok yazar mahkum edilip hapsedildise de gazete-dergi sayısında önemli bir büyüme yaşandı. Bunun sebebi hükümet ve devletin eylemlerini halka haklı göstermek için gerçekleşti. Bu dönemde devlet medyası özgür medyanın yerini aldı ve milletin düşencesini yönlendirmeye çalıştı. Bunun en belli ve açık örneği Pashtunistan'ın meselesinde Pakistan karşısında kamuoyunu medya yoluyla yönlendirmesidir.

Davud Han, başbakanlık döneminde Afganistan'a büyük değişim yaşattı ve bu değişim Afganistan'ın kaderinde etkili oldu. Değişimler hem pozitif hem de negatif yönde yaşandı. Ekonomik alanda ülkeye faydalı tesisler inşa etti ve böylece ekonomik büyüme gerçekleşti. Ancak ülke için büyük problemlere de sebep oldu. Nitekim siyasi muhaliflere baskı yaptı ve bunun yanında Peştunistan meselesinde Pakistan ile sorunlar yarattı. Yine Afganistan'ın yönünü Sovyet tarafına döndürdü. Zahir Şah, bu problemlere Davud Han sebep olduğu için onu istifaya mecbur etti.

---

¹² Esmat İlahi, 2003. 138.

¹³ Faryad afgan, 2006: 286- 287.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN GENEL YAPISI VE DEMOKRASİ DÖNEMİ

1.1. Afganistan'ın Fiziki ve Sosyal Yapısı

Günümüzde resmi adı Afganistan İslam Cumhuriyeti olan ve 652.225 km²lik bir alana sahip bulunan Afganistan devleti, deniz ile bağlantısı olmayıp tam bir kara bir devleti olduğundan bazı kaynaklara göre Orta Asya Ülkeleri¹⁴, bazı kaynaklara ise Güney Asya Ülkeleri arasında gösterilmektedir. Ülkenin batısında İran, kuzeybatısında Türkmenistan, kuzeyinde Özbekistan, kuzey-doğusunda Tacikistan ve Çin Halk Cumhuriyeti, güney ve güney-doğusunda da Pakistan yer almaktadır. Afganistan'ın en uzun sınır komşusu Pakistan'dır ve bu sınır hattı her iki ülke için tarih boyunca çatışma kaynağı olmuştur. Afganistan coğrafi olarak dağlık bir yapıda olup, deniz seviyesinden de nispeten yüksek bir konumda bulunmaktadır. Ülke, Hindukuş ve Pamir sıradağı zincirleri vasıtasıyla kuzey ve güney olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Öte yandan özellikle Baba dağları yaz aylarında da karla kapalı olduğundan bu dağlarda bulunan karların erimesi neticesinde eriyen sular Afganistan için iyi bir su kaynağı oluşturmaktadır. Afganistan'ın genel olarak karasal bir iklime sahip olduğu söylenebilir. Zira kışları soğuk, yazları ise sıcak ve kuru bir iklime sahiptir. Ülkenin başkenti Kabil, çok eski bir tarihe sahiptir. Her daim bu ülkenin başkenti olmuş ve zaman zaman Kırallar burayı yazlık merkez olarak kullanmışlardır¹⁵.

Afganistan'ın siyasi anlamdaki sınırları kuzeyde 45 km ile kuzeydoğuda 9 km hariç, diğer mevcut olan sınırları 19. yüzyılın ikinci yarısında çizilmiş ve günümüze kadar değişmeden aynı şekilde korunmuştur.¹⁶ 19. yüzyılda Afganistan'ın varlığı ve 20. yüzyılda da bu durumunu devam ettirmesi, Afganistan topraklarının bir tampon bölge olması hasebiyle Çarlık Rusya ve İngiltere arasındaki sözleşme ile iki büyük güç arasında kabul gördü. Afganistan'ın tarihi geçmişine bakılırsa Aryana, Khorasan ve en son Afganistan adını aldığı görülür. Afganistan adı, "Afgan" kelimesinden türetilmiş olup bir kavim ve kabilenin ismidir. İsmi geçen kabilenin Afganistan'da şu anda çoğunluğu oluşturduğu belirtilmektedir. Yukarıda açıklandığı gibi bu ülkenin isimi, adı geçen etnik gruba dayanır ve başta sadece Süleyman dağlarında ve bugünkü Afganistan'ın doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşayanlara bu ad verilmekteydi. Ülkenin adı, 19. yüzyılın başlarında Afganistan olarak resmîyet kazanmıştır¹⁷.

¹⁴ Rahmati, 1999: 1-2.

¹⁵ Davlat Abadi, A, 1992: 106.

¹⁶ Rahmati, 1999: 21.

¹⁷ Gubar, 2009: 9-10.

Afgan milliyetçi düşünörlere göre; İıan, Pakistan, Çin ve Ortaasya ölkelerinin ortasında bulunan öлкеye Afganistan, yerli sakinlerine Afgan adı verilir. Bu öлке, Ahmad Şah Derani tarafından (1747-1773) kurulmuştur. Abdurahman Khan (1880-1901), yeniden canlandırmış ve kalkınmasına çalışmıştır¹⁸. Milliyetçilik ve farklı etnik grupların varlığı nedeniyle, öлкеde çok büyük kargaşa ve iç savaşlar yaşanmıştır. Afgan adı sadece Peştun etnik kesimini göstermese de Afganistan’da diğer etnik gruplar kendilerini Afgan olarak görmemektedirler. Bu ise siyasi gücün hep çoğunluktaki etnik grubun yani Peştunların elinde olmasını sağlamıştır¹⁹. Bu milliyetçilik akımı daha önce de olduğu gibi yakın tarihe kadar ivme kazanmış ve 1980’lı yıllarda solcuların iktidara gelmesine kadar sürekli devam etmiştir²⁰. Afganistanin tarihinde Peştunlar hariç diğer etnik grupların ortadan kaldırılması veya bir şekilde dışlanması söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Afganistan nüfusunu büyük çoğunlukla Tacikler, Hazaralar, Özbek ve Türkmenler teşkil eder ve bu da öлкеyi iç çatışmaya sürüklemiş, güç paylaşım savaşlarının asıl nedenleri olmuştur.

Afganistan’ın nüfusuyla ilgili olarak kesin bir nüfus sayımı yapılmadığı için net bir rakam verilemez. Fakat genel olarak tahmin üzerinden öлке nüfusunun şuan 31.6 milyon olduğu belirtmektedir.²¹ Nüfusun çoğu kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Ama son yıllarda kentlerin nüfusu artış göstermiştir. Bu nedenle Kabil’in nüfusu dengesiz bir şekilde artışa uğramıştır. Hâlihazırda Kabil’in nüfusunun 6 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Kabil’in ardından büyük ölçekli nüfusa sahip olan kentler ise; Herat, Mezar-e-sherif, Kandahar, Jalalabad ve Gazni şehirleridir. Her şehir farklı etnik gruplardan oluşmuştur.

Öлке çoğunluk olarak başta Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve Özbeklerden oluşmaktadır²². Yukarıda belirtildiği gibi şehirler de bu şekilde etnik gruplardan oluşmaktadır. Bu bağlamda etnik grupların nicelik ve nitelikleri, ölkenin her siyasi olayında karar vermek açısından önem taşımaktadır. Nitekim 20. yüzyıla kadar Peştun etnik grubu hariç diğer etnik gruplar siyasi olaylarda etkin olamazken bu yüzyılın başlarından itibaren eğitim toplum nezdinde önem kazandığı için diğer etnik gruplar da siyasi olaylar ile eylemlere yavaş yavaş ilgi göstermeye, millî siyasete katılmaya başlamışlardır.

1.1.1. Peştun (Afgan)

Peştun kelimesi son yıllarda “Afgan” kelimesi yerine kullanılmaktadır. Anlam açısından ve tarihsel olarak aynı ifade ve manayı taşımaktadır. Eski kaynaklarda Peştun yerine

¹⁸ Musavi, 2001: 27.

¹⁹ Musavi, 2001: 37.

²⁰ Musavi, 2001: 35.

²¹ <http://www.bbc.com/persian/afghanistan-44858177> (erişim tarihi: 25.03.2019).

²² Kanun Asasi Camhuri İslami Afganistan, Madde 4, 2003: 1.

Afgan kelimesi kullanılmıştır. Peştun bir etnik grup olarak uzun bir süreç içerisinde büyük Horasan bölgesine girmiştir. Afgan kelimesi tarih kaynaklarında ilk olarak 16. yüzyılda karşımıza çıkmıştır. 1747 tarihinde Peştunların Horasan'a geçtiği bilinmektedir. İlk Peştun Devleti ise Ahmed Şah Abdali tarafından kurulmuştur. Tarihçiler tarafından Peştunların Arya, Sami-İsrail ırkından geldiği savunulmuştur. Babillilerin katliamından sonra İsrail'i terk ederek Afganistan'a gelmişlerdir. Afganistan merkezine ve sonra güney bölgesine özellikle de Süleyman dağlarına yerleşmişlerdir.²³ Gaznevi Devleti'ne kadar Peştun adı herhangi bir kaynakta geçmemektedir. Bununla birlikte Peştunların önemli bir kısmı kendilerini Arya ırkına dayandırır. Aslında Peştun halk, kendini diğer ırklardan ayrı göstermek için bu tezi savunmuşlardır.²⁴ Bütün görüşlere rağmen Peştunlar'ın bağları hala kesin olmadığını söyleyebiliriz.

Peştunlar, haneden ve aşiret kültürüne düşkün bir halktır. Bu düşkünlükleri günümüzde de devam etmektedir. Toplumda söz sahibi olan kişiler genellikle aşiret ya da haneden reisidir. Kadınlar her hangi bir hakka sahip olmamakla birlikte, eşi ölen kadına da bir mal ya da eşya sıfatıyla bakılmaktadır.²⁵ Diğer etnik gruplar, kadınlara Peştunlardan farklı bakmakla birlikte, onların düşüncelerinin de geçmişte benimsenmiş yanlış bir kültür olduğunu düşünmektedirler.²⁶ Öte yandan Peştunlar, devlete hakim olunca diğer etnik gruplara adil ve eşit davranmamışlardır. Bu da Afganistan'da kargaşa ve iç çatışmalara sebep olmuştur.

Peştunlar, Pakistan sınırı ile güney ve güneydoğu bölgelerinde yaşamaktaydılar. Ancak son yüz yılda Afganistan'da meydana gelen siyasi istikrarsızlık nedeniyle Peştunlar ülkenin kuzey ve kuzeybatısına da yerleşmişlerdir.²⁷ Afganistan'da Peştunlar nüfusun %30'unu oluşturmaktadır. Dilleri Hint-Avrupa dillerinden Peştunca'dır. İslam dinine mensup olup mezhep olarak Hanefi ve Şii olarak ayrılmaktadır.²⁸ Peştunlar, iki büyük aşirete ayrılmaktadırlar. Bunlardan birincisi Abdali/Durani, ikincisi de Galjai'dir. Abdali ve Galjai Aşiretleri de kendi içlerinde küçük aşiretlere ayrılmaktadır. Bunların başlıcaları şöyle açıklanabilir. Abdali/Durani Aşireti ikiye ayrılır:

1. Zilok Aşireti: Alkozay, Açıkozay, Popalzay ve Barıkozay'dan oluşur.
2. Parfniypaw Aşireti: Nurzayi, Alıkozay ve İshakzayi'den oluşur.

Galjayı Aşireti de ikiye ayrılır.

1. Turay Aşireti; Hotak, Tokhi, Naser ve Kharoti.

²³ Farruh, 1992: 61-62.

²⁴ Farruh, 1992: 61.

²⁵ Akadomi Ulum Camhuri Demokratik Afganistan, 1986: 5-9.

²⁶ Akadomi Ulum Camhuri Afganistan Enstitüt Tarih, 1988: 16.

²⁷ Hakcu, 2001: 32.

²⁸ <http://www.afghanpaper.com/info/joghrafia/aghvam.htm>, (erişim tarihi: 28.2.2018).

2. İbrahimzayi Aşireti: Suleymankhel, Akakhel ve Alikhel'den oluşmaktadır.²⁹

Afganistan'ın yakın tarihine bakıldığında bu iki büyük Peştun aşiretinin sürekli güç mücadelesi içinde olduğu görülür. Bunlar Durani ve Galjai aşiretleridir. 1947 yılında devletin kurulmasından itibaren Durani aşireti siyasi gücü elinde toplamıştır. 1978'de gerçekleşen darbeden sonra Barikzai aşireti hükümetten düşürülerek sosyalist rejimle siyasi güç Galjai aşiretine geçmiştir.³⁰ Duranilerden alınan siyasi güç, yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bu olayı olumlu ve değerlendirilmesi gereken bir fırsat olarak gören diğer etnik gruplar, Afganistan siyasetinden pay almak için mücadele etmeye başlamışlardır.

1.1.2. Tacik

Yeni araştırmalar, Tacik ve Arya kelimeleri arasında bağlantı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Arya topraklarında yaşamış insanlar kendilerine Tacik ismi ile hitap etmişlerdir. Öte yandan Taciklerin bir kısmı tarihi süreç içerisinde sadece Aryana bölgesi ile değil aynı zamanda İran ve Horasan ile de kendilerini yakından bağlantılı görmüşlerdir³¹. Tacikler, Afganistan'ın eski yerlilerinden sayılmaktadır. Peştunların iddialarının tam tersine Tacikler, Afganistan topraklarında daha eski bir geçmişe sahiptirler. Afganistan'da tarih boyunca Türklerle hep bir arada yaşamışlardır. Tacikler Müslüman olup mezhep olarak da Hanefi mezhebine bağlıdır. Peştunlar gibi aşırı dindarlıktan yana değildir. İki etnik grup aynı din, mezhep ve toprağı paylaşmalarına rağmen dinden algıları farklıdır. Dil açısından Farsça dilinin mirasçısı olarak tanıtılmıştır. Çünkü Afganistan bölgesinde tarih boyunca Farsça konuşan millet Taciklerdir.³² Dil konusunda Afganistan devletin bütün sorumsuzluklarına rağmen en yaygın ve zengin dil olarak Farsça kullanılmaktadır. Afganistan dışında diğer ülkelerden İran ve Tacikistan'da da Farsça konuşulmaktadır.

Tacikler çoğunlukla kentte yerleşik olarak yaşarlar ve Afganistan'daki kent nüfusunu oluştururlar. Taciklerin içyapısı Peştunlar gibi sert değildir. Tacik topluluğu genelde etnik gruptan ziyade kültür grubu olarak tanınmaktadır. Tacikler kentlere yerleştikleri için hükümette yer alma şansına sahip olmuşlardır. Afganistan tarihinde ve 20.yüzyılda iki kez siyasi gücü ele geçirmeyi başarmışlardır.³³ Tacikler, merkezde nüfus sahibi oldukları için iki

²⁹ İnstitute of Regional Studies İslanabad, 1983.

³⁰ <http://www.afghanpaper.com/info/joghrafia/aghvam.htm>, (erişim tarihi: 28.2.2018).

³¹ Aparsin, 2018: 45.

³² Aparsin, 2018: 45-55.

³³ <http://www.khorasanzameen.net/php/read.php?id=3996%20>, (erişim tarihi, 5.12.2018).

kez iktidarı ele geçirmişler ama siyasi deneyimleri olmadığından ve nüfusun dağınık şekilde bulunmasından dolayı iktidarda kalmayı başaramamışlardır.³⁴

Her ne kadar şehirlerde ikamet etseler de coğrafi olarak bakıldığında Taciklerin dağınık bir şekilde yaşadıkları görülür. Kentlerde yaşadıkları için farklı kültürlere aşina olma şansına erişmişlerdir. Ayrıca diğer etnik gruplardan farklı olarak, aile ve evlilik bağı kurmuşlardır.³⁵ Kent yaşamı Taciklerin diğer etnik gruplar ile kaynaşmasını sağlamıştır ve diğer etnik gruplara göre daha fazla etnik dışı evliliğe hoş bakmışlardır.

1.1.3. Hazara

Hazaralar, Afganistan'ın en eski ve yerli halklarından biridir. Uzun süre Afganistan topraklarında yaşamışlardır. Afganistan'ın merkez bölgelerinde yaşayan Hazaralar, yaşadıkları bölgeleri Hazaracat veya Hazaristan olarak adlandırmaktadırlar. Hazaristan bölgesi genel itibarıyla dağlık olup özellikle Baba Dağı Hazaristan'ı güney ve kuzey olmak üzere ikiye ayırır.³⁶ Bu ayrılış Hazaracat'ı sadece coğrafi olarak bölmüştür. Bu bölünme sadece coğrafi olarak gözükmemektedir. Diğer yandan kültür ve din konusunda herhangi bir bölünme söz konusu değildir. Afganistan Hazaraları, Tacikler ile aynı bölgede yaşadığından Farsça öğrenmişlerdir. Ayrıca Tacikler bazı gelenekleri Hazaralardan almışlardır.³⁷ Bu etkileşimin sonucu olarak Hazara lehçesi Farsça'ya uyarlanmıştır. Bu lehçede kelimelerin çoğu Türkçe olarak kullanılmaktadır. Ortaya çıkan Türkçe kelimeleri barındıran bu Farsça lehçesi, Farsça'yı kullananlar diğer etnik gruplardan farklıdır. Mesela, Farsça konuşan İranlılar bu kelimeleri anlamazlar.

Coğrafi açıdan Hazaraların yaşam sahaları küçültülmektedir. Bunu sebebi Peştunların hükümet yardımıyla Hazaraları dağlara sürgün etmeleridir. Bu, en ciddi şekilde 1880 ve 1901 yıllarında Abdulrahman Han tarafından uygulanmıştır. Hazaralar, Abdulrahman Han tarafından katliama uğradıktan sonra çoğu topraklarını kaybetti ve 19. yüzyıl sonlarında genel Hazaracat bölge genişliği, yaklaşık olarak 150.000 km² daraltılmıştır. Nüfus artışı, toprakların daralması, 1970'te kıtlığın yaşanması ve 1978'deki darbe ile siyasi ve ekonomi anlamda Afganistan'da büyük değişiklikler yaşandı. Hazaraların nüfus, siyaset ve ekonomik durumu değişmeye başladı. Özellikle 1978'den sonra Hazaraların eline silah geçmesiyle beraber, devletin karşısına silahlı güç olarak çıkmaya başlamıştır. Bu, siyasi olarak eskisinden

³⁴ Nazaruf, 1999: 19-16.

³⁵ Afganistan'da normal şekilde her etnik grup sadece kendi grubuna ait kişilerle evlenmelidir. Ayrıca aile, iş, ortaklık ve hatta üniversite seçim ilişkileri de etnik gruba bağlı olarak kurulur. Ancak son yıllarda eğitim düzeyinin yükselişiyle birlikte aile ilişkileri değişiklik göstermiş ve Tacik, Hazara ve Özbek etnik grupları bu tür etkileşimli ilişkileri daha hoşgörüyü karşılamaya başlamışlardır.

³⁶ Caguri, 1992: 8.

³⁷ Hanuf, 1993: 40-41.

daha büyük bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca bu süreç içerisinde nüfus Hazaracat bölgesinden çıkıp başta başkent Kabil olmak üzere büyük şehirlere göç etmeye başlamıştır. Bu değişiklikler ise ciddi siyasi güç paylaşımlarına ve çatışmalara yol açmıştır³⁸. Söz konusu olayların ardından Hazaralar, devlet kademelerinde ve siyasi gelişmelerde daha fazla yer almaya başlamışlardır. Ancak Hazaralar, nüfuslarıyla orantılı bir biçimde devlette temsil edilememişlerdir, buna rağmen yine de iktidar ve siyasi olaylarda önemli rol üstlenmişlerdir. 2001 yılı itibarıyla Hazaralar topluluğu geniş bir şekilde ilerleme kaydetmiş, girişken ve girişimci bir yapıyla Afganistan'da eğitim hususunda en fazla yol kateden unsur olmuştur.

Afganistan tarihinde, Hazaralar mahkum bir etnik grup olarak tanınmıştır. Hatta Afganistan'daki iç savaşa kadar Hazaraların katliamı ile ilgili konuşmaya cesaret edilememiştir. Bu döneme kadar Hazaralara karşı bir ayrımcılık gözüyle (kölelik) bakılmıştır. Hatta Abdulrahman Han'dan Amanullah Han dönemine kadar Hazaraların köle olması yaygın olarak bir gelenek halini almıştı. Amanullah Han 1919 yılında Afganistan'da köleliği kültürüne karşı çıkmış ve köleliği kaldırarak bu duruma son vermiştir. Ancak yine de bu olumsuz ayrımcılık Hazaraların üstünden tam olarak kalkmamış ve günümüzde de devam ettirilmektedir.³⁹ Bu negatif ayrımcılığa rağmen Hazaralar, Afganistan'da hayatta kalmayı başarmıştır.

Afganistan'da Hazaraların yaşadığı bölgeler, o bölgenin isminin başına "Day" ekinin eklenmesiyle belirtilmiştir. Bu "Day" eki, Hazaraların bulunduğu bölgeleri ve hangi aşirete ait olduklarını göstermektedir. Bu çerçevede katliam öncesi Hazaraların yaşadığı bölgeler 12 "Day" dan oluşmaktaydı;

- 1- Dayzangi
- 2- Daykundi
- 3- Daymirdad
- 4- Daymirkušta
- 5- Daymirak
- 6- Dayçopan
- 7- Dayhatay
- 8- Daynuri
- 9- Daymire
- 10- Daye
- 11- Besud

³⁸ Musavi, 2001: 96-103; Hanuf, 1993: 60.

³⁹ Davlat Abadi, 2006: 11-12.

12- Cağury

Ancak katliamdan sonra bu “Day”lerin çoğu Peştunlar tarafından istilaya uğramış ve geri sadece şu “Day”lar kalmıştır;

- 1- Dayzangi'nin bir bölümü
- 2- Daykundi
- 3- Daymirdad'ın bir bölgesi
- 4- Behsud
- 5- Cağuri

Bunların dışından ufak birkaç bölge daha Hazaralara ait bölgelerdir.⁴⁰ Bu katliam ilk başta nüfusun değişmesine yol açmıştır. Ülke bazında ise siyasi otorite ve güç oyununda değişiklikler yaratmış, birçok “Day” bölgesinin artık olmamasına yol açmış ve bu bölgeler Peştunların işgaline geçmiştir.

Mezhep konusunda Hazaralar Şii ve Sunni olarak ayrılmışlardır. Şiilik kendi arasında ikiye ayrılmıştır; ilki İsmaili, ikincisi ise Ceğferi veya Asnaaşari'dir⁴¹. Eğitimin gelişimiyle birlikte Hazaralar arasındaki mezhep ayrılığı ve eski aşırı mezhepçilik düşünceleri yok olmaya başlamıştır. Özellikle bu etkileşim, son zamanlarda Şii ve Sunni Hazaralar işbirliğinin artmasına yol açarak birbirlerine hoşgörü ve güvenin artmasını sağlamıştır.

1.1.4. Özbek ve Türkmen

Afganistan'ın Özbek ve Türkmenleri coğrafi, dil, mezhep, gelenek ve kültür konularında birbirlerine benzerlik sergilemektedir. Bu bakımdan hep birbirlerine bağlı olarak kalmışlardır. Çoğu araştırmada da zaten iki etnik grup beraber ele alınmıştır. Her iki grup, Afganistan'ın kuzey bölgelerinde yaşamaktadır. Bu bölgenin bölünmesi halinde doğudan batıya doğru Katğan ve Türkistan adıyla anılır⁴².

Bu iki grubun ikisi de Türk ırkından olup Türkmenistan ve Özbekistan ile ilişkilerini devam ettirip en iyi şekilde kendi kültürlerini ve dillini korumuşlardır. Bu anlamıyla; Özbekler, Özbekçe, Türkmenler, Türkmençe konuşurlar⁴³. Buna karşın Afganistan'ın diğer Türkleri olan başta Hazaralar olmak üzere Aymaklar ve Kızılbaşlar aynı kaderi paylaşmamış, kendilerine ait farklı diller değil sadece Farsça dilinin değişik lehçelerini konuşmuşlardır.⁴⁴ Belirtilen son üç etnik grup arasında Farsça dilini kullanmalarına karşın en çok Türkçe kelime kullanan grup Hazaralardır.

⁴⁰ Katib, 1993: 141.

⁴¹ U.S. Department of State, 15.9.2004; Faruh, 1992: 79.

⁴² Faruh, 1992: 81; Stanford Journal of International Law, 1999.

⁴³ Katib, 1993: 155-156; Selim, 2004: 31-34.

⁴⁴ Yazdani, 1989: 89-90.

1.2. 1964 Anayasası

Afganistan'ın modern anayasa anlamında uzun bir geçmişe sahip olduğu söylenemez. Zira Afganistan'da ilk anayasa bağımsızlıktan sonra 1919 yılında Amanullah Han'ın döneminde düzenlenmiştir.⁴⁵ İkincisi 1931 yılında, üçüncü anayasa ise 1964 yılında düzenlenmiştir. 1964 Anayasası'nın diğer anayasalara göre daha modern ve kapsamlı bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Diğer taraftan 1964 Anayasası on yıl baskı ve zulümden sonra gelen ilk anayasa olması ve millet tarafından benimsenmesi bakımından da oldukça önemlidir.⁴⁶ Anayasanın oluşumu, başta olan kralın nüfuzu ve desteğiyle ve elit sınıfın da baskısıyla gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler, Afganistan'ın yeni bir döneme geçmesine olanak sağlamış ve demokrasi ışıkları açılmıştır.⁴⁷ Anayasayı hazırlayan komisyonda bulunan kişiler arasında; Sayıt-Şemsuddin Macruh, Sayıt-Qasım Rıştıya, Mir Nacmuddin Ansarı, Muhammad Musa Şafig, Doktor Abdulsamad Hamed, Hamidullah ve Mir Mohammad Sedig Farhang yer almaktaydı.⁴⁸ Bu kişiler, eğitilmiş, Batı değerlerini benimsemiş ve Batı'nın Anayasalarını incelemiş insanlardı ve hatta sonradan Şafig başbakanlık dahi yapacaktır. Tam olarak demokratik bir anayasa olduğu söylenemez ancak modern bir anayasa olarak yenilikçi bir anayasa olduğu söylenebilir. Örnek olarak siyasi ve ekonomik gücün paylaşılması gerektiğine ve sadece krallık ailesine ait olmaması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu Anayasanın 24. maddesinde açık bir şekilde şu ifade yer almaktadır;

kralın oğlu, kızı, kardeşi, eşleri, yakın aileri baba ve anne tarafından krallık ailesini oluşturur, devletin formalite görüşmelerinde kralın aileleri kral ve eşinden sonra yerini almaktadırlar, kral ailesinin masrafları ihtisas edilen krallık bütçesinden tahsil edilmekte. Krallık statüsü sadece kraliyet ailesine belirlendiği kurallardır. Kraliyet ailesinin üyeleri sosyal işler (siyaset) yürütemezler. Üst düzey görevlerde yer almamalı. 1-) başbakanlık ve bakanlık 2-) parlamento üyesi olamaz 3-) Yargı sisteminin üyeliğini kazanamaz. Kraliyet ailesi üyeleri ömür boyu kraliyet onuruna korucaktır.⁴⁹

Bu maddeye karşı toplumun her kesiminden çeşitli eleştiriler gelse de LoyaGerge bu kanunu onaylamıştır⁵⁰. Kraliyet ailesi, tüm iktidara sahip olmadığı gibi siyasi işlere müdahale

⁴⁵ <http://moj.gov.af/fa/page/1717/1797> (erişim tarihi: 23.3.2018).

⁴⁶ Farhang, 1988: 482.

⁴⁷ Sahii, 1994: 11.

⁴⁸ Sahii, 1994: 12.

⁴⁹ Kanun Asasi Afganistan, Madde 24, 1964: 13.

⁵⁰ LoyaGerge (Büyük Toplantı); olağanüstü durumlarda milleti temsil etme adına uygulanan yöntemdir ve sadece cumhurbaşkanının onayıyla toplanır. Böylesi bir temsil şekli sadece Afganistan'da görülür. Genelde bu tür toplantılar Peştunlar bölgesinde gerçekleştirilmiş ancak son 100 yılda hükümet Peştunların elinde olduğu için bu toplantı ülke çapında yapılmaktadır. Diğer etniklerde de bulunan bu toplantı şekli, genelde Peştulara ait bir

etmekten de tamamen mahrum bırakılmaktaydı. Ayrıca anayasa devletin yürütme organını, kraliyet ailesinden alıp diğer insanlara da görev yapma fırsatı vermiştir. Bu şekilde, Kraliyet ailesi yürütme, yargı ve yasama organından çıkartılmıştır. Bütün muhalefete ve eleştirilere rağmen kral yeni anayasanın gerçekleşmesine yardım etmiş ve böylece 1930 Anayasası kaldırılmıştır.⁵¹ Öte yandan bu anayasa kraliyet ailesinin içinde kargaşaya neden olmuş ancak bu düzen devam etmiştir. Anayasa değişikliklerinin ardından krallık ailesine mensup olmayan 5 kişi, Başbakanlık yapma fırsatı dahi bulmuştur. Yine alt sınıf kesiminin devlette yer alma şansına kavuşması bu anayasa ile gerçekleşmiştir. Bu imkânlarla rağmen kralın gücü ve yetkisi hala en üst seviyede yer almaktaydı. Herhangi bir örgütün soruşturma hakkı krala karşı bulunamamaktaydı. Bu anayasa, özgürlükçü bir anayasa olarak, halka eskiden olmadığı kadar geniş özgürlükler ve yenilikler vermiştir. Özellikle sosyal özgürlük ve ifade özgürlüğü bakımından oldukça yenilikçi bir anayasadır.⁵² Anayasanın değişmesi ile birlikte bütün yasaların da özgürlükçü bir şekilde gerçekleştiği söylenemez. Nitekim özellikle demokratik yasaların çıkarılmasına karşı halk tam olarak ifade özgürlüğüne sahip değildi ve hala eski gelenekler kırılmamıştı. Hatta sivil siyasi faaliyetlerin serbestleşmesi konusunda siyasi partilerin açılması kanunu dahi onaylanmamıştır.

1.3. Siyasi Partiler

Afganistan'da ideolojik siyasi düşüncelerin başlangıcı, genel olarak Orta Doğu ülkeleri ile aynı süreçte ve Seyit Jamaluddin 'in aydınlanma faaliyetleri ile beraber başlamıştır. Seyit Jamaluddin'in etkisini günümüzde yeni nesil düşünürlerin üzerine bile görebilmekteyiz. Zira Jamaluddin, Karl Marx ile aynı döneme denk gelse de Afganistan Müslüman bir ülke olduğundan, onun düşünceleri daha yaygın bir şekilde ülkede görülmüştür. Bu sebeple ilk İslami topluluklar din adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk dini topluluğu da Abdulrahman Han kurmuştur. Afganistan'ın ilk dini topluluğu, önemli üyeleri din adamlarından ve özellikle Saadudin, Mevlevi Abdulrauuf Kandaharı gibi ünlü insanlardan oluşmuştur⁵³. İkinci topluluk ise Amir Habibulah döneminde Serajul Akhbar adına kurulmuştur. Bu topluluk da birinci topluluk gibi din adamlarını barındıran bir topluluktur. Sonraki topluluk Jamiyat Siri Milli (Ehvan Afgan) olup birinci meşrutiyet döneminde kurulmuştur ve üyeleri genelde din adamlarıdır. Bu dönemde Amir Habıullah tarafından bazı özgürlükler verildiği için diğer düşünceler de yaygınlaşmaya başlamıştır. Öyle ki

---

gelenektir. Daha fazla bilgi için. BKZ: Sabahuttin Kaşkaki, *Daha Kanunı Asası*, Şuray sakafat cihadi. Pişavur Pakistan 1986.

⁵¹ Sahii, 1994: 16.

⁵² Kanun Asası Afganistan, Madde 60, 1964: 35-36; Kanun Asası Afganistan, Madde 32, 1964: 22.

⁵³ Davlat Abadi, 1993: 21.

“Jannesarane Mellat ve Hindistanlı Öğretmenler” topluluğu bu süreçte kendilerini göstermeye başlarlar. Yine bu dönemin sol düşüncelerin başlangıcı için zemin hazırlayan bir fırsat dönemi olduğu da söylenebilir. Solcu düşünceler artık Afganistan'ın siyasi düşüncelerine girmeye başlamıştır. Bazı iddialara göre, “Siri Darbar Partisi” İkinci Meşrutiyet dönemindeki yeni düşünceler ile Amanullah Han döneminde oluşmuştur. Bu süreçteki partiler, eskisine nazaran artık din adamları barındırmayan topluluklar olarak değerlendirilir. Bu topluluğun önemli üyeleri arasında Abdul Hadı Davı ve Abdulrahman Lodi bulunmaktaydı.⁵⁴ Belirtildiğine göre, Javanan Topluluğu, Abdulrahman Lodi tarafından kurulmuş ancak solcu bir görüşe sahip olduğundan Lodi, Nadir Khan tarafından 1930 yılında idam cezasına çarptırılmıştır.⁵⁵

Şah Amanullah Khan döneminden sonra Şah Mahmut'un başbakanlık dönemine kadar Afganistan, siyasi ve düşünce açısından zorba ve karanlık bir dönem yaşamıştır. Ancak Şah Mahmut Kan döneminde yine siyasi düşünceler kendini göstermeye başlamıştır. 1930 yılından 1946'ya kadar ise Şah Nadir Khan ve Başbakan Haşim han döneminde devletin baskıcı ve zorba siyasetinden dolayı halk düşünce özürlüğünde kısıtlamalara ve haksızlığa uğramıştır⁵⁶. Ülkede başta sağ düşünceler yaygın olsa da zamanla halk sol düşüncelere bir yönelim göstermiş ve Afganistan halkında bir mücadelecilik ya da savaşçı düşünce oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu sol düşüncenin demokrasi ve cumhuriyetin geldiği döneme kadar en yaygın düşünce şekli olduğu söylenebilir. Çünkü solcu partiler, Davud Han ile beraber Kraliyet ailesini de indirdiler ve cumhuriyeti kurdular. Bu durumda Afganistan sivil halkı kızgın bir şekilde derin uykudan uyanmış, ileriye gitmeyi amaçlamış ancak bu arzusu Demokratik Halk Parti askeri darbesiye son bulmuştur. Mohammad Zahir Şah, 17 Temmuz 1973 tarihinde askeri güç yoluyla tahttan indirilmiş ve yerine amcaoğlu Davud Han, Kırallık yönetimini yıkıp cumhuriyeti tesis etmiştir⁵⁷. Sonuç olarak Afganistan'ın siyasi hayatında bu dönemin de çok önemli bir yer kapladığını söylemek mümkündür. Çünkü ilk kez bu dönemde çok farklı siyasi düşünceler halk arasında yayılmaya başlamıştır. Bütün problemlere rağmen bu durum siyasi, sosyal açıdan bir başarılı ve kazanç sayılmaktadır.

1.3.1. Solcu Gruplar

Sol düşünce diğer yakın ülkelere göre Afganistan'da biraz daha geç başlamıştır. Ama kısa bir zamanda halk arasında yayılmıştır. Ayrıca ideoloji olarak diğer düşüncelere göre halk tarafından daha çabuk benimsenmiştir. Sol ve Marksizm toplum ilk kez Nur Mohammad

⁵⁴Davlat Abadi, 1993: 25.

⁵⁵http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/12/091222_a-jadi-6th-afghan-liftism (erişim tarihi: 24.3.2018).

⁵⁶Davlat Abadi, 1993: 29.

⁵⁷<http://sapidadam.com/hezb/farakhaan.pdf> (erişim tarihi: 29.3.2018).

Tarakı, Babrak Karmal ve Mır Mohammad Gubar tarafından Afganistan’da kurulmuştur.⁵⁸ Genel olarak 1960’lı yıllarda Afganistan’da sol düşünce yayılmaya uygun bir ortam ve fırsat bulmuştur. Bu fırsat solcular tarafından yoğun bir şekilde değerlendirmiş ve Afganistan’da yoğun şekilde kabul gören bir düşünceye dönüşmüştür.⁵⁹ Solcu düşünceleri ortaya çıkaran Nur Mohamad Taraki ve Babrak karmel, aynı zamanda kurdukları topluluğa siyasi parti şeklini vererek siyasi mücadelelere başlamışlardır.

1.3.1.1. Afganistan Demokratik Halk Partisi (Hezb Demokratik Khak)

İlk kez 1965 yılında sosyalist bir düşünce mihveri üzerinde ve Afganistan’ın başkentinde filizlenip, büyümüştür. Gizli bir şekilde ilk toplantısı Mohammad Taraki’n evinde yapılmıştır. Afganistan Demokrat Halk Partisi belirli amaçlar ile siyasi mücadelelere başlamıştır. İsteklerini belirgin bir şekilde halka sunduğu için benimsenmiş ve özellikle şehirlerde elit grubun katılımı ile daha yaygın bir hale varmıştır. Sloganı; “ekmek, ev, elbise” olduğundan, alt sınıf kesim için güzel bir slogan olmuştur. Bu şekilde halkın alt sınıf kesimleri de partiye katılmışlardır. Ama bu parti belli olmayan nedenlerden dolayı 1967 yılında Parçam ve Halk grubuna bölünmüştür. Her ikisi de Demokrat Partisi’nin fraksiyonu olarak kalsalar da yayınladıkları yayın organı kendi adlarını kullandıkları için partilerin de o isimi yani “Halki ve Parçami” olarak halkın zihinlerinde kalmıştır. Halk grubunu Nurmohammad Taraki ve Parçam grubunu da Babrak Karmal amaçlarına uygun şekilde yönetiyordu. Sultanali Keştmand⁶⁰, bu partinin farklılaşmasının nedenini ismi geçen iki grubun değişik çatışma stratejilerinden kaynaklandığını söylemektedir. Halk grubu Marksist Leninist yönde ilerlenmesi gerektiğine ve küresel mücadeleye inanmaktaydı. Buna karşı olarak Parçam grubu ulusal mücadeleyi tavsiye etmekteydi.⁶¹ Halk Partisi parçalanmasına rağmen yine de iki grubun Afganistan’daki siyasi gücü yerindedir ve siyasi otoritesi zayıflamamıştır. İki fraksiyonun ülkede hala etkili olduğunu söylemek mümkündür.

1.3.1.2. Yeni Demokratik Akımı (Şole Javid) (Ceryan Demokratik Navın)

Yeni demokrat akımı, solcu bir yönelim ile Maoizm görüşe sahiplerdir. Topluluğa reform getirmek için şehirleri köyler vasıtasıyla kuşatmayı denemiştir. Özgürlüğü kazanmanın tek yolu olarak emperyalizme karşı direniş ve reform yoluyla inkılabı ve işçi sınıfının

⁵⁸ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/12/091222_a-jadi-6th-afghan-liftism (erişim tarihi: 24.3.2018).

⁵⁹ Davlat Abadi, 1993: 25.

⁶⁰ Sultan ali Kıştmand, Demokrat Halk Partisi’nin kurucularından biridir ve ayrılış döneminde Parçam grubuna katılmıştır ve ulusallığa önem veren biridir. Afganistan’ın komünist hakimiyet döneminde başbakan olarak çalışmıştır. Daha fazla bilgi için. BKZ: Sultan Ali Kıştmand, *Yad daşt hay siyasi va ruydadhay tarihi Hatirat şanhsi ba burha hay az; Tarih siyasi Afganistan*. Nacib Kabir.2002.

⁶¹ Kıştmand, 2002: 170.

direnişini desteklemiştir. Şuleye Javid yayınları aracılığıyla emperyalizme karşı olan işçi sınıfının mücadelelerini geniş bir şekilde yayınlamıştır. Javanan Müterakkı Grubu, Şuleye Javid akımına destek veren bir toplum olarak desteklerini esirgememiş ve bu süreçte hep yardımcı olmuştur.⁶² Bu akımın üyeleri Paştun olmayanlardan oluşmakta idi. Çünkü mücadelelerinde etnik, sınıf ve milliyet mücadelesi de vardı. 1968 yılında mücadelelerini Şuleye Javid olarak ilk yayınında toplumu aydınlanma ve bildirme amaçlı bir akım olduğunu göstererek başlamıştır. Bunun yanında Afganistan'daki etnik grupların birleşmesi konusunda, şu talepleri dile getirmiştir: “Bu yayın kurumu, siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda ülkede yaşayan bütün etnikler için gerçek eşitliğin sağlanmasını ister, bir etnik diğer birinden herhangi üstünlüğü yoktur ve aksini kesin bir şekilde red etmiştir”.⁶³ Şuleye Javid Yayın organı, Peştun olmayan etnikten oluşturmuş bir grup olarak temel hedefi etnik üstünlüğe karşı mücadele etmektir. Bu yayın müessesesi devlet tarafından kapatmıştır.

1.3.1.3. Afgan Sosyal Demokrat Partisi (Afghan Millat)

Bu parti, Afgan milliyetçiliğine sahip Peştunların sosyalist düşünceyle kurdukları bir parti olarak değerlendirilmektedir. Afgan Millet adındaki yayınları da bu ırkçılık konusunda faaliyet göstermektedir. Bu akım ırkçılık düşüncesiyle ve sınır belirtmek amacıyla ismi geçen partiyi kurmuştur.⁶⁴ Adı geçen grup sosyalist propaganda ile ırkçılığı Peştunlar üzerinde birleştirerek bunu bir politika haline getirmiştir. Bu nedenle peştunlar arasında büyük nüfuz sahiptir, ki çoğu önemli üyeleri de zaten peştunlardan oluşmaktadır.

1.3.1.4. Cemiyeti Avam (Sadayî Avam)

Cemiyeti Avam da bir sol akım olarak Şuleye Javid gibi mücadelelerinin reform şeklinde olmasını istemiştir. Daha çok ekonomik alanında mücadele etmeyi amaçlamışlardır ve dini konularla çok fazla ilgilenmemişlerdir. Bu akım belirgin bir ideolojisi olmadığı için pek halk arasında yer bulamamıştır.⁶⁵

1.3.1.5. Cemiyeti Demokratik Müterrakki (Mosavat)

Cemiyeti Demokrati Müterrakki bir siyasi akım olarak solcu bir ideolojiye sahiptir. Temsili demokrasi sisteminin savuncularından sayılmaktaydı. Bu parti 1966'da Başbakan Haşım Han Mayvand Val tarafından kurulmuştur. Aynı tarihte yayınevleri de kurulmuştur.⁶⁶

⁶² Espanta, 2017: 27.

⁶³ Bkz. Şole Cavid Naşir Andişahay Demokradik Navin, 03.04.1968.

⁶⁴ Davlat Abadi, 1993: 33.

⁶⁵ Kaşkaki, 1986: 153.

⁶⁶ Kaşkaki, 1986: 155.

Başbakan devletten ayrı olarak bir siyasi parti kurmuş ve siyasi faaliyetlere başlamıştır. Ama Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi faaliyetleri nedeniyle hapis cezasına çarptırılmıştır ve hapisanede öldürülmüştür.

1.3.1.6. Sitem Milli

Sitem Milli Partisi solcu akım, düşünce ve ırkçılığa karşı olarak kurulmuştur. Bu akım Peştunların diğer etnik gruplar üzerinde uyguladıkları zorbalıklar ile zulümlere karşı mücadele etmeyi hedeflenmiştir. Kurucusu Tahir Badahşi olarak bilinmektedir. Başlangıçta Halk partisinin üyesiydi ve sonra ayrılarak bu partiyi kurmuştur. Aslında bu parti de Halk Partisi'nin bir fraksiyonu olarak bilinmektedir. Halk ve Parçam Partisi'nin popüler olmasına rağmen izledikleri ırkçılık politikaları küçük fraksiyonlara ayrılmasına neden olmuştur. Sitem Milli'nin ayrılması da ırkçılıktan kaynaklanmıştır⁶⁷.

Afganistan'daki sol partilerin çoğu zorbalığa karşı mücadele sloganıyla kurulmuştur. Başlangıçta halk tarafından yaygın bir şekilde desteklenmiştir. Genel anlamda sol partiler Afganistan'ın öncü partileriydi, çoğu sivil topluluk geniş bir şekilde sol akımlara destek vermiştir. Ama bu partiler, ırkçılık politikaları nedeniyle küçük siyasi partilere bölünmüşlerdir. İlk Halk Partisi'nin parçalanma sebebinin de ırkçılık olduğunu söylenebilir çünkü Halk Partisi genelde Peştunlardan oluşmaktaydı. Parçam fraksiyonu ise Farsça konuşan insanlardan oluşmaktaydı. Bunun yanında diğer solcu partilerin de çoğu ırkçılık sebebiyle parçalanmış ve yeni gruplar ortaya çıkmıştır.

1.3.2. Sağcı Gruplar ve İslami Partiler

İslami düşünceler, Afganistan'da sosyalist ideolojiye göre daha eski bir geçmişe sahip olmasına rağmen ancak 19. yüzyılda modern bir şekilde tanımlanmıştır. Ayrıca Afganistan halkı genel olarak Müslüman olduğu için İslam, Afganistan'da siyasi bir güç olarak değerlendirilmemiş ve egemen devletin bir aracı olarak görülmüştür. Abdurrahman Han gibi hükümdarlar "Amir" sıfatıyla dini olaylarda hakemlik yapma, ceza ve hüküm verme yetkisine sahipti. Alt kesim de bu hakları dini elitlerin ve hükümdarların hakkı olarak görürlerdi. Hatta Amanullah Han döneminde "Amir" ek-sıfatının hükümdarlardan ayrılması sonucunda dahi alt kesim halen siyasi İslam'a yabancı idi ve bu konuyla ilgili kararın verilmesini elitler ile hükümdarların hakkı olarak görüyorlardı. Nitekim Demokrasi Dönemi'ne kadar da bu durum devam etmektedir. Ama solcu düşüncelerin ülkede yeşermesinden sonra İslam siyasi bir düşünce olarak yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu zamana kadar sol düşünce daha yaygın ve

⁶⁷ Kaşkaki, 1986: 156.

etkili iken zaman içerisinde siyasal İslam düşüncesi Afganistan'daki hâkim düşüncelerden biri haline gelmiştir.

Afganistan'da İslamcılar ve hükümdarlar tarih boyunca birbirine yardım etmişler ve birbirlerine bağlı olarak hayatta kalmak için destekçi olmuşlardır. Hükümdarların Amir ekini kullanması buna örnek olarak gösterilebilir. Ama siyasal İslam akımının değişimi bu bağlılığı bitirmeye başlamıştır. Çünkü siyasal İslam iktidar peşindeydi ve devlet egemenliğin ortak kullanımını kabul etmezdi.

1.3.2.1. Vahdet Milli Partisi (İttihadı Milli)

Bu akımı üstad Khalıllullah Khalılı, Zahir Şah'ın yardımcısı olarak çalışırken kurmuştur. Bu parti muhafazakâr bir parti olarak yarı İslam yönelimiyle kurulmuştur ve Kraliyet taraftarı olduğunu belirten iddialar da vardır. Ama bu parti net olarak herhangi bir ideolojiyi benimsememişti. Göze çarpan bir reforma da başvurmamıştır. Sadece daha sonra Sovyetler karşısında mücadelede bulunmuştur.⁶⁸ Bu parti de hükümet ile din birleşmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir, ki hayatları birbirine bağlı olarak sürmekteydi.

1.3.2.2. Cemiyeti İslami Afghanistan Partisi

Bu İslami akım ilk olarak Şah Mahmud Han döneminde kendini göstermeye başlamıştır. 1964 yılına kadar bir sessizliğe gömülmüş, ancak daha sonra birden bire ortaya çıkmıştır. Önemli üyeleri arasında Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hocaları bulunmaktaydı. Borhanuddin Rabani, Abdulrab Sayaf ve Sebğatullah Mucaddidi en önemli kişilerdir. Bu önemli üyeler genelde Mısır'ın El-ezher Üniversitesi'nden mezundu. Bunlardan Burhanuddin Rabani ve Sebğatullah Mucaddidi mücahitlerin Hükümetinde cumhurbaşkanı olarak çalışmıştır. Sovyetlerden sonra Afganistan'da en büyük İslamcı akıma rehberlik etmiştir⁶⁹. 1971 tan sonra Borhanuldin Rabani kesintisiz şekilde 2011 kadar bu partinin lideri olarak çalışmıştır⁷⁰.

1.3.2.3. Sazmani Nasr

Bu İslami akım Afganistan'daki Hazaralardan oluşmaktaydı. 1973 yılında ilk kez Ruhaniyet-e-Navin adıyla kurulmuş ve 1978 yılında Sazmani Nasr adıyla faaliyetine devam etmiştir.⁷¹ Daha çok bir haksızlık karşıtı olarak Hazaraların haklarını almak için siyasi ırkçılık

⁶⁸ Davlat Abadi, 1993: 34.

⁶⁹ Davlat Abadi, 1993: 35-36.

⁷⁰ <http://www.bbc.com/persian/afghanistan-42471110> (erişim tarihi:27.6.2018).

⁷¹ Davlat Abadi, 1993: 38.

çatışmalarına girmiştir. Başkentte Hazaraların nüfusu arttıkça bu partinin siyasi etkisi de artmıştır.

Sözkonusu demokrasi ve cumhuriyet dönemlerinde kurulmuş ve yukarıda açıklanmış olan partiler değerlendirilecek olursa, solcu partilerin ideolojik olarak diğer partilere göre daha üstün bir konuma sahip oldukları söylenebilir. Siyasi çatışmalarda sistematik bir yöntem ve çaba sergilemişlerdir. Bu partilerin ortak özelliği ise ırkçılıktır⁷². Ancak İslamcılar daha çok mezhep ve etnik üzerinden bir ayırım yaparak faaliyet göstermiştir. Sağcılar iktidara sahip olduğu dönemde herhangi bir ayırım yapmadan faaliyetlerine devam etmiş ve daha çok kendi çıkarları doğrultusunda çalışmalar yapmışlardır. İslamcılar ile solcular, ilk siyasi faaliyetlerinde İslam odaklı bir siyaset izlerken daha sonra bu hedeflerinden sapmışlar ve iktidar sahip olmak için etnik tekelciliği doğru bir yöneliş sergilemişlerdir.

1.4. 1963-1973 Arası Afganistan'da Siyasi Hayat

Afganistan tarihinin bu on yıllık dönemi “Demokrasi” veya “Anayasal” süreç olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte Afganistan'ın yakın tarihinde her zaman demokrasi fırsatları olmamıştır. Zira Amanullah Han'ın yenilikçi kral olarak dönemi ve Haşim Han'ın Başbakanlık dönemi hariç diğer dönemlerde Afganistan makus kaderini yaşamıştır.⁷³ Özellikle 1952-1963 yılları arasında Davud Han, Zahir Şah'ın kuzeni olup Başbakan olarak çalışırken çağdaş düşünenler üzerine baskılar yapmış ve polisi bir baskı aracı olarak kullanmıştır. İfade özgürlüğü hakkı kısıtlanmıştır. Yayın imkanlarına devlet tarafından el konulmuştur. Başbakan bu dönemde bazı ekonomik planlarla ülkenin ekonomik durumunu iyileştirmiştir; fakat Peştunistan konusunda Pakistan ile çatışmaya girince ekonomik durum tekrar bozulmuştur. Hükümetin çıkmaza sürüklendiği açıkça görülebilmekteydi. Zahir Şah, bu durumu görünce başbakanı ve hükümeti değiştirmeye karar vermiştir. Nitekim bu kararın sonucunda Demokrasi Dönemi başlamıştır. Öte yandan Krallık da demokrasi ile birlikte devam etmiştir.⁷⁴ Lakin Krallık ailesinde bu karar anlaşmazlığa sebep olmuştur. Özellikle iki kuzen olan Zahir Şah ve Davud Han arasında sert çekişmeler olmuş ve Zahir Şah Hükümeti kendi itibarını artırmak için yeni reformlar başlatmıştır. Yeni anayasanın yanında idari düzenleme ve reformlar da yapmıştır. Bunlara arasında Afganistan il sayısını 28'e çıkarması da vardır⁷⁵. Bütün problem ve sorunlara rağmen, Demokrasi Dönemi'nde gerçekleşen reformlar Afganistan'ın sosyal ve kültürel hayatını temelden değiştirecek süreci başlatmıştır.

⁷² Davlat Abadi, 1993: 37.

⁷³ Gubar, 2009: 967.

⁷⁴ Farhan, 1988: 482.

⁷⁵ Fegan Aid, t.y:125.

Nitekim 1965 yılında çıkarılan kanunlar ile kadınlara ilk kez oy kullanma hakkı verilmiş ve 1964 Anayasası'nın da hükümet üzerinde daha fazla etkili olması sağlanmıştır. Sonuç olarak 1965 yılındaki seçimlerde Afganistan halkı ve seçimlere katılan adaylar büyük oranda seçimlere katılım sağlamışlardır⁷⁶. Verilen tüm özgürlüklere ve gerçekleştirilen reformlara rağmen kralın yetkisi hükümetin yetkisinden ve Milli Meclis yetkilerinden üstündü ve kral gerekli gördüğü takdirde Meclis kapatabilirdi. Yine kral, hükümet alanlarında da söz sahibiydi. Tüm bu kısıtlamalara rağmen Afganistan tarihinde bu dönem “Demokrasi Dönemi” olarak adlandırılmıştır. Zira bundan önceki ve sonraki iktidarlar genelde bu dönemdeki hükümet kadar anlayışlı olmamıştır.

1.4.1. Kraliyet Ailesinin Siyasetten Uzaklaştırılması

Afganistan'da kraliyet ailesi “Yahya” ismiyle anılır ve kurucusu Zahir Şah'ın babası Nadir Han'dır. Nadir Han, ilk kez 1929 yılında hükümeti ele geçirmiştir. O, Amanullah Han döneminde hükümet yetkililerindendi. Fakat hükümeti elde ederken Amanullah'ın taraftarlarını idam etmiş ve devleti baskıcı bir hale dönüştürerek aile hükümetine çevirmiştir. Nitekim genel olarak devlet makamlarında krallık ailesinden olanlar çalışmıştır. Dört yıldan sonra Nadir Han bir öğrenci tarafından öldürülmüş ve yerinde genç oğlu Zahir Şah kral olmuştur. Zahir Şah genç ve tecrübesiz olduğu için tüm yetkiler Zahir Şah'ın amcası Haşım Han'ın elindeydi ve Zahir Şah sadece ismen kraldı. Haşım Han da kardeşi Nadir Han gibi baskıcı bir yöntemle devleti idare etmiştir⁷⁷. Zahir Şah'ın ise babasının yerine geçerken bazı kaynaklarda 17, bazı kaynaklarda ise 19 yaşında olduğu belirtilmektedir. Neticede bir ülkeye yönetmek için çok genç ve tecrübesizdi. Şah Amanullah döneminde Nadir Han Paris'te Büyükelçi olarak çalışırken Zahir Şah da orduda eğitim görmüştür. Fransızca ve Farsça bilmektedir. Nadir Han Afganistan'a gelip hükümdar olunca Zahir Şah babasıyla birlikte gelerek bir sene boyunca askeri okulda eğitim görmüştür. Zahir Şah, 17 yaşında iken Homayra ile evlenmiş, aynı zamanda da Harp Bakanı yardımcısı olmuştur. Harp Bakanı ise amcası Şah Mahmud idi ve o aynı zamanda Eğitim Bakanı olarak da çalışmaktaydı. Diğer taraftan Zahir Şah'ın kız kardeşlerinden biri Davud Han ile diğeri de Naim Han ile evlenmiştir⁷⁸. Nadir Han, yönetimi elde ettikten sonra devletin en önemli kademelerine oğlu ve kardeşleri gibi krallık ailesinin mensuplarını atamıştır. Böylece devletin karar verici tüm yetkileri tamamen krallık ailesine kalmıştır. Bu durum her ne kadar halk tarafından kabul edilmemiş olsa da yapılan baskılar nedeniyle halk herhangi bir tepki de göstermemiştir. Bu

⁷⁶ Fegan Aid, t.y:127.

⁷⁷ Nazaruf, 1999: 438-451.

⁷⁸ Gubar, 2009: 1119; Nazaruf, 1999: 437.

düzen Nadir Han'ın öldürmesinden sonra da devam etmiştir. Keza Haşim Han da, Nadir Han'dan sonra devletin ve kraliyet ailesinin en etkili üyesi olarak yine eskisi gibi diğer aile mensuplarını önemli mevkilere atamıştır. Halkın ise devletin bu uygulamalarına karşı bir şey yapmaya cesareti yoktur⁷⁹. Bu süreç yaklaşık 30 yıl sürmüştür. 30 yıldan sonra Zahir Şah yeterince tecrübe kazandığı için artık hükümette etkili olmaya karar vermiştir. Ancak ailesini bir engel olarak görmüştür. Ailesi içinde en büyük engel Davud Han idi. Sonuç olarak kuzenler arasındaki muhalefet neticesinde Davud Han istifa etmiştir.

Zahir Şah'ın 30 senelik krallık döneminde başbakan olan aile üyeleri gerçekten de tam anlamıyla hükümete sahip olmuşlardır. Özellikle Zahir Şah'ın gençken hükümette hiçbir yetkisi yoktu. Bu yüzden Kral Zahir Şah, ileri yaştaki döneminde bu durumu değiştirmeye karar vermiştir.

Zahir Şah birkaç sebeple ailesini siyasetten uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bunlardan ilki; Şah Mahmud döneminde ülkede bazı özgürlükler tanındığı için daha serbest topluluklar oluşmuştur. Bu topluluklar, Davud Han dönemindeki baskılar karşısında sessiz kalmayabilirdi. Sonuçta da ülke kriz yaşanabilirdi. Dolayısıyla Zahir Şah, ülkeyi tehlikeden kurtarmak için aile üyelerini yönetimden ve siyasetten uzaklaştırmalıydı. İkinci sebep; Pakistan ile yaşanan siyasi ilişkiler kriz boyutuna ulaştınca Afganistan maddi olarak büyük zarar görmüştür. Pakistan ile kriz yaşanmasına sebep olan da yine devlet yönetimindeki aile üyeleri olduğu onları saf dışı bırakmak istemiştir. Bir diğer sebep ise halkı için özgürlük ve refah sağlamak istemesidir.⁸⁰ Görüldüğü üzere Zahir Şah'ın asıl amacı ülkeyi kurtarmaktı ve genel olarak tüm bu sorunlar Başbakan Davud Han'ın izlediği politikalardan kaynaklanıyordu.

Anlaşılabileceği üzere Afganistan'da 30 yıl boyunca gerçek bir aile iktidarı hüküm sürmüştür. Zira Kral haricindeki kraliyet ailesinin tüm üyeleri üst düzey devlet yetkilileri arasında yer alıyordu. Bu etki çok fazla olduğundan Kral'ın etkisi zamanla azalmış ve kararlar daha çok kraliyet ailesine ait olmuştur. Öte yandan ailenin aldığı kararlar nedeniyle yaşanan tüm olumsuz durumlardan halk baştaki kralı sorumlu tutuyor, onu suçluyordu. Dolayısıyla tüm bu suçlamalardan da kurtulmak isteyen Zahir Şah, 30 yıllık kraliyet ailesi iktidarından sonra nihayet bu durumun değişmesine karar vermiş ve ailesini siyasetten uzaklaştırmaya çalışmıştır. Aileden olan Başbakan Davud Han istifa etmiş ve böylece kral tam krallık yetkisini elde etmiştir.

⁷⁹ Gavs, 2000: 72.

⁸⁰ Argandivali, 1999: 63-65.

1.4.2. Krallık Ailesi Dışından Başbakanlar

1963 yılında Davud Han, 10 yıllık Başbakanlık görevinin ardından bu görevden istifa etmeye ikna olmuştur. Bu tarihe Zahir Şah sembolik bir şekilde başta durmuştu. Ama Başbakanın istifasından sonra Zahir Şah Hükümet yetkilerini tam olarak ele geçirmiştir. İstedığı gibi o günkü koşullarında meşru bir zemin hazırlayıp yasal bir çerçevede yeniden tahta oturmuş ve ülkede tam hâkimiyetini sağlamıştır⁸¹.

Şah'ın yeni reformları gerçekleştirmek için belli hedefleri vardı. Bunlar,

Afganistan kralı meşrutiyet sistemini getirmek için iki hedefi kazanmaya çalışmıştır; bir taraftan baskıcı yöntemin yerine genç nüfusun demokrasi isteği doğrultusunda demokrasiyi getirmek ve böylece bir alternatif olarak da meşrutiyeti sunmaktaydı. Diğer taraftan en başta Davud Han'ın yetki ve müessiriyetini yürütme organlarından yavaş yavaş tamamen ortadan kaldırmaktır.⁸²

şeklinde açıklanabilir. Hedefler ile sebeplerin yanısıra hükümetin yetkisinden ve otoritesinden yararlanabilmek adına başka hedefleri de bulunmaktaydı. Çünkü hükümet sistemine göre kralın yetkisinde hiçbir kısıtlama yoktu ve başta olan kralın yetkileri kanundan üstün idi.

Davud Han'ın kendisi de ülkede değişim istemekteydi. Zira durumun kendisi de farkında idi ve bunun için hükümete dönme umuduyla istifasını vermişti. Ancak Kral'ın kararına göre artık hükümete dönemezdi. Öyle ki, Zahir Şah Başbakanı istifaya zorlamak için uygun zemini bizzat ayarlamıştı. 1962'de ülkenin pek çok şehrine gezi düzenleyip, aşiretlerin desteklerini kazanması ve Davud Han'ı yalnız bırakması bunun en önemli göstergesidir⁸³. Ardından ilk kez ve gayet ustaca Başbakanlık imkan ve yetkilerini kısıtlayarak kuzenini istifaya zorlanmıştır. Şimdi tekrar göreve gelmesine izin veremezdi. Tüm bu gelişmeler ise Kral'ın kazandığı tecrübe ve becerilerin bir göstegesini olarak görülmüştür.

Böylece Kral Zahir Şah, ülkede tek karar veren olarak Dr. Mohammad Yusuf'u yeni Hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Bu noktada Afganistan'daki meşrutî monarşi sisteminin diğer ülkelere göre biraz farklı olduğunu burada belirtmek gerekir. Nitekim bu hanedan, meşrutî monarşi sistemini tek şart veya koşula bağlı tutmuştur. O da Başbakan'ın kraliyet ailesinden olması gerektiği şartı idi. Ancak Zahir Şah, yavaş yavaş meşrutî monarşiyi yani Başbakanı aile ferdi olmayanlara kaydırmaya çalışmıştır. Bu değişim, Afganistan için

⁸¹ Argandivali, 1999: 64.

⁸² Tanin, 2004: 142.

⁸³ Kıştımand, 2002: 99.

büyük bir kazanç sayılabılırdi. Çünkü ülke ciddi bir problemle karşılaşmadan Kral, baştanbaşa bir reform yapabilir ve sistemi bütünüyle değiştirebillirdi.

1.4.2.1. Mohammad Yusuf Hükümeti (1963-1965)

Mohammad Yusuf, Mohammad Hasan'ın oğlu olarak 1914 yılında Kabil'de Tacik bir ailede dünyaya gelmiştir. Yusuf'un babası devlette muhasebeci olarak çalışmıştır. Yusuf ilk ve orta eğitimini Kabil'de bitirmiş ve Nicat okulundan mezun olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yükseköğrenimini Almanya'da doktora kadar Fizik bölümünde okumuştur. On yıl, Davud Han'ın Başbakanlık döneminde Maden ve Sanayi Bakanı olarak çalışmıştır.⁸⁴ O herhangi bir ideolojiye bağlı değildi. Sadece bir teknokrat olarak demokrasinin gelişmesi için Zahir Şah ile iş birliği yapmıştır. Şah'ın tavsiyesiyle kraliyet ailesi dışındaki ilk hükümeti kurmuştur. Dr. Yusuf, 13 Mart 1963 tarihinde kabinesini kurmuştur. Bu kabine, Zahir Şah'ın da güvendiği kişilerden (teknokrat kişilerden) oluşmuştur.⁸⁵ Böylece Dr. Yusuf, Zahir Şah ile Davud Han'ın güvenini kazanmıştır. Kral Zahir, Kraliyet ailesinin durumu fazla gerginleştirmemesi için Davud Han'a karşı fazla katı davranmamıştır. O yüzden Dr. Yusuf için Zahir Şah ile Davud Han'ın ikisinin de güvenini kazanmak önemliydi. Bunun dışında Davud Han döneminden olan beş bakan, Dr.Yusuf Hükümeti'nde de yer almıştır. Ancak Davud Han, bir süre sonra farklı davranışlar sergilemeye başlamıştır. Öyle ki Başbakanı desteklemekten vazgeçmiştir. Çünkü Şah tarafından Davud Han ait imkanlar her gün yavaş yavaş kısıtlanmaya başlamıştır. Davud Han bunu fark edince durum değişmiştir.⁸⁶ Davud Han başlangıçta Başbakan'a hükümetini kurarken kendi çizdiği yolu devam ettirmesini istemiştir. Buna göre ekonomi politikası eskisi gibi devam edecek ve ekonomi devlet tarafından desteklenecektir. Bununla birlikte ekonomik planlar da devam ettirilmiştir. Peştunistan konusunda ise Afganistan taahhütlerini sürdürmeye söz vermiştir.⁸⁷ Bu sözlere rağmen Davud Han Hükümet ile işbirliğine devam etmemiştir. Çünkü Zahir Şah'ın kendisinin önünü keseceğini anlamıştır.

Zahir Şah, durumun iyileşmesi için Dr. Yusuf'tan Afganistan ve Pakistan arasında olan siyasi ilişkileri geliştirmesini ve iyileştirmesini istemiştir. Çünkü bu dönemde Afganistan ekonomik sıkıntıya düşmüştü. Ayrıca Zahir Şah, medyaya da bir mesaj göndererek; "... bundan sonra medya Peştunistan meselesini çok ciddiye almaması gerek" *demıştır*. Kral'ın beyanatlarına göre; Afganistan tarihsel iddiasına (Peştunistan Meselesi) devam etmeli, fakat

⁸⁴ Vuzarat İtlaat va Kültür, 1963: 20.

⁸⁵ Kıştmand, 2002: 102.

⁸⁶ Kaşkaki, 1986: 29.

⁸⁷ Kıştmand, 2002: 108.

bu konuda fazla ısrarcı olmak doğru değildir. Afganistan'ın milli menfaatleri ısrarcı olunursa zarar görecektir. Dolayısıyla Afganistan bundan sonra Peştunistan konusunda daha fazla talepkar olmayacaktır. Bunun bir diğer sebebi eğer ki Peştunistan konusunda ısrarcı olunursa Afganistan'ın Sovyetlere bağımlı kalacağına ortaya çıkmasıdır. Bağlı olmamak için Peştunistan Meselesi'nde ısrar etmemek faydalı olacaktır.⁸⁸ Öte yandan Afganistan ekonomik problemlerden dolayı yeni bir çatışmaya hiç hazır değildi. Mantıklı olan karar da Pakistan ile çatışmasız durumda kalmaktı. Zaten Dr.Yusuf da iki ülke arasındaki çatışmanın azaltmasını sağlamıştır.

Dr.Yusuf döneminde izlenen bir diğer politika, tarafsız ülkeler yanında yer almak olmuştur. Bu ülkeler ile siyasi ilişkiler Davud Han dönemindeki gibi devam etmiştir. Ayrıca tarafsız ülkeler de Sovyetlerden uzaklaşmak için siyasi ilişkiye devam etmeye çalışmıştır.⁸⁹

Dr.Yusuf ülkede demokrasiyi yerleştirmek ve pekiştirmek için 1965 yılında bazı şehirlere giderek halk için demokrasi hakkında mitingler yapmış ve hükümetin halk üzerinde artık eskisi gibi baskıcı olmayacağını açıklamıştır. Tam tersi hükümetin, halk isteklerinden sorumlu olacağını belirtmiştir. Bu yurt gezisi sırasında Kandahar'da yaptığı bir konuşmada; Kandahar halkına milletvekili seçimi, devlet işlerinin sorgulanması, kendilerini temsil edecek kişileri temsilci olarak seçmeleri gibi konularda tavsiyelerde bulunmuştur.⁹⁰ Bu anlayış bir süre sonra halka cesaret vermiştir. Kabil'de üniversite öğrencileri 25 Ekim 1965 tarihinde, Kabine'nin Meclis'ten güvenoyu alması esnasında gözlemci olarak buna şahit olmak istemişler lakin Hükümet bunu kabul etmemiştir. Sonuçta ise “*kanlı protesto*” (sevum akrap) gerçekleşmiştir. Protestoda üç öğrenci ölmüş, bazı öğrenciler de hapse atılmıştır. Bu durum neticesinde Dr.Yusuf Hükümeti yerini Haşim Mayvanda Val Hükümeti'ne bırakmıştır.⁹¹

Dr.Yusuf Hükümeti kısa zamanda önemli işler başarmıştır. En önemli hamle ise 1964 Anayasası'nın bu dönemde oluşturulmuş olmasıdır. Zira eksikliklerine rağmen bu anayasa o günkü Afganistan için büyük bir başarı sayılmıştır. Çünkü anayasa sayesinde insanlar bazı özgürlük ve haklara kavuşmuştur. Önemli olan şu ki, Başbakan halkı bilinçlendirmek için diğer şehirlere de gidip yeni sistemi onları anlatmış ve yeni süreci destekleyip yerleştirmek ve pekiştirmek için yardım istemiştir. Afganistan'ın yakın tarihinde böyle anlayışlı bir davranış görmek zordur. Afganistan halkı için uygun durum oluşmuştur. Afganistan halkı kraliyet ailesi dışında ilk kez bir hükümete sahip olmuştur. Dönemin şartları düşünüldüğünde bu durum, güzel bir başlangıç olarak değerlendirilebilir.

⁸⁸ Kaşkaki, 1986: 30.

⁸⁹ Kaşkaki, 1986: 35.

⁹⁰ Duaguy, 2005: 52.

⁹¹ Kıştımand, 2002: 114.

İçişleri haricinde Afganistan ve Pakistan arasındaki kriz durumu da bu dönemde bir nebze olsa yumuşamıştır. Bu iyileşme sayesinde Afganistan'ın ekonomik durumu düzelmiş ve büyümüştür. Sözkonusu tüm bu gelişmelere ve başarılarla rağmen Dr. Yusuf siyasette bazı tecrübesizlikler yaşamıştır. İnsanlar devlet işlerini denetlemek isterken halk ile çatışmaya girmiştir. İnsanlar ile çatışmaya girmek konusunda tek hatalı sadece devlet değildir. Halk da bu konuda haksızdır ve devlet işlerine müdahale edecek kadar ileri gitmiştir.

1.4.2.2. Haşim Han Mayvandval Başbakanlığı (1965-1967)

Mohammad Haşim Mayvandval, Hacı Abdulhalim'in oğlu olup 1919 yılında Gazni ilinin Mokur ilçesinde doğmuştur. İlk eğitimini doğum yerinde almış, liseyi Kabil'deki Habibiye Lisesi'nde bitirmiştir. Eğitimini tamamlayınca medyada işe başlamıştır. Bu sürede Anis Gazetesi'nde genel yönetici olarak çalışmıştır. Hiratta'ki İttifak Dergisi'ni yönetmiştir. 1945 yılında bağımsız medya rektörlüğünde yardımcı olarak çalışmıştır. Ardında Pakistan, İngiltere ve Amerika gibi ülkelere büyükelçi olarak atanmıştır. 1964 yılında Medya Bakanı olarak Dr. Yusuf'un kabinesinde bulunmuştur. “Sevum Akıab” protestosundan sonra 29 Ekim 1965 tarihinde Başbakan olarak göreve başlamıştır.⁹² Mayvandval, Afganistan halkını iyi tanıyıp tahlil etmiş bir kişi idi. Bu yüzden protestodan sonra öğrenciler ile beraber olmaya özen göstermiş ve bu problemin çözülmesi için söz verip olayın kapanmasını sağlamıştır⁹³. Mayvandval, Zahir Şah tarafından hükümet kurmakla görevlendirilirken, halka yeni demokrasinin ve anayasanın gerçekten uygulanacağına söz vermiştir. Hatta demokratik bir hükümet olarak devletin temel organlarının birbirinden ayrılacağını taahhüt etmiştir. Bunun dışında eğitim alanında özellikle çocukların eğitimine büyük önem vermiştir. Yine gıda konusunda da temel ihtiyaçların karşılanmasına çalışılmış ve bunun için yatırımlar yapılmıştır. Dış politikada ise devletin tarafsızlar blokunda kalması sağlanmıştır.⁹⁴

Mayvandval'ın Batı taraftarı olduğu herkes tarafından bilinirdi. Bu yüzden Sovyetlerin rolünü özellikle kalkınma projelerinde azaltmaya çalışmış ancak Sovyetler genelde kalkınma projeleri üzerinde çalıştığı için onu ülkeden çıkarması imkânsızdı. Bu çerçevede Sovyetlerin ülkeden çıkarılması bir yana tam tersi ülkenin gelişimi için Sovyetlerle yeni projeler üzerinde anlaşılmıştır. Böylece Sovyetler, 1972 yılına kadar ekonomik ve teknik alanlarda Afganistan'a yardım edecekler⁹⁵. Mayvandval'ın Sovyetler tarafından yapılan projeleri kısıltmaya çalışırken, Zahir Şah tarafından azarlama edilmişti ve arası bozulmuştur⁹⁶. Çünkü

⁹² Rasuli, 2001: 6-7.

⁹³ Tanin, 2004: 151.

⁹⁴ Rasuli, 2001: 43-47; De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1965: 43.

⁹⁵ Vuzaret harice Afganistan ve Vuzaret harice. İtahide Camahir Şuravi Sosyalisti, t.y: 238.

⁹⁶ Rasuli, 2000 : 199-200.

Zahir Şah yeni demokrasi dönemini tarafsızlık ve çatışmasızlık politikası üzerinden inşa etmek istemekteydi. Maydanval'ın yaptıkları bu politikaya aykırı sayılmıştı.

Her ne kadar Batı taraftarı olmakla suçlansa da Mayvandval bu dönemde sosyalizm ilkelerine dayalı yeni bir parti kurmuştur. Parti, temel prensipler noktasında Doğu ve Batı etkisinden uzak, bağımsız bir parti gibi tanıtılmışsa da genel anlamda sosyalizmden bağımsız değildir. Öte yandan parti, toplumsal reformların sosyalizm açısından yapılması gerektiğini tavsiye etmiştir. Bu partinin ismi “Demokrat Mutaraki” (İlerici Demokrat Partisi) idi.⁹⁷

Mayvandval zeki bir siyasetçi olmasına rağmen son döneminde birçok problemle karşılaşmıştır. Bunlardan en önemlisi ise Başbakan olmakla birlikte gerçekleştirmek istediği bir çok faaliyeti Meclis üyelerine rüşvet vererek halletmeye çalışmasıdır, ki bu yüzden de yoğun bir şekilde suçlanacaktır. Mayvandval “Meclisten kabinesinin güvenoyu alması için bazı milletvekillerinin vergisiz araba ithal etmesine izin vermiş, ahşab ihraç etmek konusunda milletvekillerini serbest bırakmış, hatta Hac kontenjanlarını dahi başkasına devredebilme hakkı vermiştir”⁹⁸. Bu durum sonra Mayvaldval için sorun yaratmıştır.

11 Ekim 1967 tarihinde hastalık nedeniyle istifasını vermiş ve istifa ettikten sonra “Musavat” (beraberlik) isiminde bir dergi yayınlamaya başlamıştır. Dergi genelde kritik konular üzerinde yazılar yazmıştır. Eleştiri-değerlendirmeler genelde devlet ve kraliyet ailesini hedef almıştır. Ekim 1973’de öldürülmesine kadar devletler ile anlaşmazlık durumunda yaşamıştır.⁹⁹ Mayavandaval Başbakanlık döneminde birkaç ciddi yanlışlık yapmıştır. Bunların ilki olarak, kraliyet ailesi ile arasını bozması sayılabilir. Bu bozuşma sonucunda Kral desteği kesmiş, dolayısıyla muhalifler karşısında zayıf kalmıştır, sonuçta da rüşvete bulaşmıştır. Kral ve Kraliyet ailesi o zamana kadar tüm problemlere rağmen Afganistan halkı gözünde büyük bir itibara sahipti. Ona karşı çıkmak büyük risk sayılmaktaydı. Mayvandval gizemli bir kişi olarak farklı işler de yapmıştır. Batı taraftarlığını saklamadan sosyalist ideallere dayanan siyasi bir parti kurması buna en güzel örnektir. Onun işleri ve yaptıkları bir araya getirmesi mümkün değildi. O yüzden Mayvandval'ın başkaları ile arasının bozulması ve problem çıkartması normal karşılanabilir.

1.4.2.3. Nur Ahmad İtimadi Başbakanlığı (1976- 1971)

Nur Ahmad İtimadi, Gulam Mohammad'ın oğlu olarak 1920 yılında Kandahar'da doğmuştur. Ailesi Abdulkudus Han İtimaduldula Sultan Mohammad Han Talayı Mohammad

⁹⁷ Rasuli, 2001: 49; Rasuli, 2001: 197-215.

⁹⁸ Kaşkaki, 1986: 49.

⁹⁹ Rasuli, 2001: 197-201.

Zayı aşireti gibi soylu bir aileye dayanmaktaydı. Babası Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmış ve meşrutiyetçiler ile işbirliği yapmıştır. Ataları Abdulrahman Han döneminden Şah Amanullah dönemine kadar hükümet ile Kral'ın yanında çalışmıştır. Dış siyaset alanında Kral'ın danışmanı olarak görev yapmışlardır¹⁰⁰.

İtimadi'nin Kraliyet ailesiyle bağı vardı ama Kraliyet ailesinden sayılmazdı. Onun yükseköğrenimi yoktur ama çok kitap okumuştur. Genç yaşta Naim Han'ın yanında diplomatik alanlarda çalışmış ve bu alanda tecrübe kazanmıştır. 1964-1965 yılları arasında Pakistan'da Afganistan büyükelçisi olarak çalışmıştır. 1965 yılında Dışişleri Bakanı olmuş, 15 Ekim 1967 tarihinde ise Kral tarafından Başbakan olarak görevlendirilmiştir¹⁰¹. İtimadi yirmi gün içinde kabinesini hazırlayarak Meclis'ten güvenoyu almaya çalışmıştır. Kabine genç ve yaşlılardan oluşturmuştu. Yaşlıların tecrübesi, gençlerin gücü bir araya getirilerek yeni bir yöntem oluşturulmaya çalışılmıştır¹⁰².

Siyasi anlamda Haşim Han'ın aksine İtimadi Sovyetlere daha çok önem vermiştir. 1968 yılında Sovyet Heyeti, Hindistan'dan dönerken dostluk açısından Afganistan'ı ziyaret etmiştir. Görüşmede heyet başkanı, Afgan yetkilileri Moskova'ya davet etmiş ve ardından Afganistan kurulu Moskova gidip bir ay kalmıştır. Bir aylık ikamet ve müzakere dönüşü, iki taraf arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, Afganistan Sovyetler Birliği'nden sanayi makinaları alacaktır. Genel olarak antlaşmalar ve işbirliği sayesinde Afganistan ve Sovyet Birliği arasındaki siyasi ilişkiler iyileşmiştir. Anca güney komşusu Pakistan ile bu dönemde siyasi ilişkiler pek o kadar sıcak değildir¹⁰³. Neyse ki bu süreçte siyasi ilişkiler sadece gerginlik boyutunda kalmış herhangi bir ciddi problem yaşanmamıştır.

İç politika ise ana hatları ile eskisi gibi devam etmiştir. Devlet sosyal, ekonomik ve eğitim alanında eski politikaları aynen devam ettirmiştir¹⁰⁴. Başlangıçta genel olarak durum iyi gözüküp her şey yoluna girmiş gibi hissedilse de bir süre sonra 1968'de karışıklar çıkmaya başlamış ve öğrenci protestoları gün yüzüne çıkmıştır. Protestolardan dolayı Milli Eğitim Bakanı Popal istifasını vermiştir. Popal, Davud Han'ın Başbakanlık döneminden bu yana Milli Eğitim Bakanı olarak çalışmaktaydı ama bu protestolarda istifasını vermiştir. Problemler çözülmeye çalışılırken üniversite öğrencileri tekrar protestoya başlamış ve hem yaşanan sıkıntılardan hem de bu protestolardan ötürü Başbakan hastalanmıştır. Bir süre tedavi için Fransa'ya gitmiştir.¹⁰⁵ İtimadi Fransa'dan dönerken yeniden problemlerle karşılaşmıştır.

¹⁰⁰ Farhang, 1988: 518.

¹⁰¹ http://database-aryana-encyclopaedia.blogspot.com/2013/09/blog-post_11.html (erişim tarihi: 20.8.2018).

¹⁰² De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1967: 5-16.

¹⁰³ Hak Şinas, 1989: 307-308.

¹⁰⁴ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1967: 9-11.

¹⁰⁵ Hak Şinas, 1989: 119.

Nitekim ilk önce, eski Başbakan Haşim Han'ın Meclis'e katılmasına engel olmuştur. Aynı yıl Kabil Üniversitesi öğrencileri bir kez daha protestoya başlamıştır. İktidar önce protestoyu yasaklanmış ama sonra serbest bırakmıştır.¹⁰⁶ Bunun ardından diğer olaylar zincirleme bir şekilde birbirini takip etmiştir. Nisan, Haziran 1970'de Parçam Dergisi'nde Lenin ile ilgili bir şiir yayınlanmıştır. İhvaniler (İhvanul Mulimin) buna karşı protesto başlatmıştır. Hükümet olayları polis gücüyle bastırılmıştır. Mevcut problemlerin yanında kuraklık da ülkede etkili olmuş ve Hükümet tüm bu problemleri henüz çözmemişken 1971 yılında Meclis Hükümete gensoru vermiş ve Meclis Hükümet'e güvensizlik oyu vererek Hükümeti düşürmüştür. Sonuç olarak da 16 Mayıs 1971 İtimadi istifasını vermiştir.¹⁰⁷ Diğer Kraliyet ailesi dışındaki Başbakanlara göre Nur Ahmad İtimadi'nin aşiret ve aile bağı açısından Kraliyet'e daha yakın olduğu söylenebilir. Ayrıca diğerlerine nazaran daha fazla hükümette görev yapmıştır. Aynı aşirete mensup oldukları için Kral diğer başbakanlara göre ona daha fazla fırsat vermiştir. Ancak bu kadar imkana rağmen Başbakan İtimadi, ülkenin demokratikleşme süreci ile halkın refah düzeyinin yükselmesine çok da fazla katkı sağlayamamıştır. Genellikle elindeki fırsatları lise ve üniversite öğrencileri ile Milli Meclis'e harcamıştır. Bunlar ise ülke için sadece zaman kaybı olmuştur.

Nur Ahmad İtimadi, eğitim ve akademik alanlarda Kraliyet ailesine yetişirken Halkın Kralı Krallar gibi davranmıştı ve çalışmalarında demokrasiye katacak bir şeyi olmadığını anlamıştı. Zira Kraliyet ailesi ile beraber çalışıp ülkeye fayda sağlamak imkanlarını değerlendirememiştir. Kuraklık yılları başlarken problemler daha da artmaya başlamıştır. Sonuç olarak tüm imkanlara sahipken İtimadi'nin problemlerle mücadele etme şekli ve diğer icraatları pek takdir edilecek nitelikte değildir.

1.4.2.4. Dr. Abdulzahir Başbakanlığı (1971-1972)

Dr.Abdulzahir, Zahir Şah fermanıyla 8 Haziran 1971 tarihinde Başbakan olarak atanmıştır. Ardından Milli Meclis'ten kolayca güvenoyu almıştır. Çünkü kendisi milletvekili olarak çalışmış ve Meclis'i tanıyordu. O, muhafazakâr bir kişiydi ve herhangi bir siyasi akıma bağlı değildi. Batılı ülkelerde eğitim gören insanlardan kabine oluşturmuştu. Dr. Abdulzahir Başbakan olduğu sırada ülkenin genel durumu pekiyi değildi ve devamlı kuraklıktan kaynaklanan problemler yaşanıyordu. Bu dönemde diğer problemlerin yanı sıra Milli Meclis'te bazı gericiler ve milliyetçiler, Peştunca dilinin üstün bir unsur olarak milli kimliği tanıtmalarını istemiştir. Bunların karşısında demokrat ve gelişme isteyen milletvekilleri durmuş, ayrıca Meclis'te büyük problem çıkartmışlardır. Nihayetinde gericiler pes etmiştir. 1970-1971

¹⁰⁶ Duaguy, 2005: 83.

¹⁰⁷ Kaşkaki, 1989: 61.

yıllarında kuraklık durumu kriz haline gelmiştir. Genelde kuraklık batı, kuzey ve merkez bölgeleri etkilemiş, bazı insanlar çocuklarını satmışlardır. Problemin büyümesinde sorumluluk devlete aitti. Çünkü devlet gerekli tedbirleri almamıştı¹⁰⁸. Bununla birlikte kuraklık, Afganistan için çok daha büyük problemleri ortaya çıkarmıştı. Zira kuraklık görmüş bölgeler ziraat açısından ve Afganistan için oldukça önemliydi. Özellikle merkez bölgesi ziraat dışında, Afganistan'ın su kaynağı olarak belirlenmiştir. Su ve ziraata bağlı olan sektörler genel olarak zarar görmüştür. Afganistan'ın ekonomisi ziraata bağlı olduğu için zararlar her geçen gün daha da büyümüştür.

Bu yıllarda ideolojik çatışmalar da yaşanmıştır. İslamcılar solcuların karşısında ilk kez Baglan İlin'de çatışmaya girip bir solcuyu öldürmüşler ve 1972 yılında Paktya İlin'de de bir saldırı düzenlemişlerdir. Ardından Kabil Üniversitesi'nde öğrenciler çatışmaya girince bir solcu öldürülmüştür. Daha sonra birkaç hoca istifa etmiş ayrıca birkaç tane öğrenci hapse atılmıştır.¹⁰⁹ Afganistan'da bu tarz devamlılık arz eden çatışmaların yaşanması gelecek yıllarda büyük problemler doğuracaktır.

Dış politika ise İtimadi dönemine benzer şekilde devam etmiş¹¹⁰ ve fazla değişiklik görülmemiştir. Kabil ve Moskova arasında resmi görüşmeler ve ziyaretler devam etmiştir. Sovyetler ile siyasi ilişki devam ederken diğer yandan kuraklık nedeniyle devlet, Batılı ülkelerinden finansal yardımlar almıştır.¹¹¹ Genel olarak bu dönemde büyük değişim olmamıştır. Yeni problem veya yeni gelişme de yoktur. Aslında ülke sefil ve berbat durumdadır. Bu nedenle Dr.Abdulzahira devrilmiştir. Kuraklık nedeniyle problemler her geçen gün büyümekte ve buna ek olarak etnik üstünlük isteyenlerin ortaya çıkması da ülkeyi tam bir kaosa sürüklemekteydi. Ülkede ilk kez ideolojik çatışmalar başlarken Başbakanın bu problemleri çözmesi oldukça zordu. Ancak yine bu dönemde halledilmesi en zor olan mesele Meclis'te etnik üstünlük nedeniyle çıkan çatışma idi. Bu, krallığın en büyük problemi olduğu gibi Başbakanı da istifa etmeye mecbur eden en önemli ideolojik çatışmaydı.

1.4.2.5. Mohammad Musa Şafik Başbakanlığı (1992-1973)

Mohammad Mosa Şafik, ülkenin din adamı Mohammad İbrahim Kamuy'un oğlu olarak 1932 yılında Kabil'de dünyaya gelmiştir. O ilköğrenimden sonra Kabil'deki Arabi Darululum'a, sonra da İlahiyat Fakültesi'nde gitmiştir. Üniversiteden mezun olduktan sonra Mısır'daki Al Azhar Üniversitesi'nde İslami hukuk alanda yüksek lisans yapmıştır. Ayrıca

¹⁰⁸ Vuzarat İtlaat va Kültür, 1972: 125.

¹⁰⁹ Hakşinas, 1989: 355.

¹¹⁰ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1972: 71.

¹¹¹ Hakşinas, 1989: 358.

Amerika'daki Colombia Üniversitesi'nde Uluslararası Hukuk alanda da yüksek lisans yapmıştır. Yine Harvard Üniversitesi'nde de eğitim gördüğü bilinmektedir. Tüm bu eğitimlerinin ardından üniversitede akademi üyesi olarak çalışmaya başlamış ve akabinde Adalet Bakanlığı'nda farklı görevlerde bulunmuştur. En son bakan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Anayasayı hazırlayan komisyonda “loycirga” sekreteri, Dışişleri Bakanlığı'nda danışman ve farklı ülkelerde büyükelçilik yaptığı da bilinmektedir. Bunun yanı sıra siyasi, hukuk ve edebiyat alanlarında makale ve kitaplar yazmıştır. Birçok uluslararası programda Afganistan'ı temsil etmiştir¹¹². Bakan olarak çalışmış ve 7 Aralık 1972 tarihinde Zahir Şah tarafından Başbakan olarak atanmıştır¹¹³. Öyle ki Musa Şafik, Zahir Şah için her açıdan demokrasi dönemindeki diğer başbakanlardan daha ideal bir başbakan olarak tanıtılmıştır. Bu yüzden de mevcut problemleri çözmek adına kendisine diğer başbakanlardan daha fazla yetki verilmiştir.

Şafik, başbakan seçildikten sonra kendisi gibi Batı ülkelerinde eğitim görmüş Teknokratlardan oluşan bir kabine kurmuştur. Gerçekten de bakanların çoğu Amerika'da eğitim görmüştü¹¹⁴. Başbakan da ilk olarak ülkeyi dengeli bir hale getirmeye çalışmış ve ideolojik çatışmaları çözmek üzere harekete geçmiştir. O İslamcılara nispeten fazla fırsat vermiş ve bu fırsat da İslamcıları cesaretlendirmiştir. İslamcılar, solculara karşı mücadele etmek için Kraliyet ailesine bağlı bazı kişilerden yardım alarak solculara saldırmaya kalkmıştır. Öte yandan yine Musa Şafik, diğer başbakanlara göre Meclis ve siyasi partilere de daha farklı davranmıştır. Meclis'teki bütün gruplar ile görüşüp sözler vermiş, böylece hükümetinin kolay bir şekilde Meclis'ten güvenoyu almasını sağlamıştır¹¹⁵. Öncekilerin aksine Şafik, Meclis ve diğer siyasi partiler ile daha iyi bir ilişki kurmaya başlamıştır.

Dış politikada genel olarak iki hedef ortaya koyduğu söylenebilir. İlki Pakistan ile Peştunistan Meselesi'ni bitirmek idi. Zaten onun gözünde Peştunistan Meselesi bitmiş bir mesele olarak yer almaktaydı. Dolayısıyla artık Pakistan ile geriye kalan siyasi problemleri çözmek istemiştir. İkinci olarak İran ile Hilmand nehrinden gelen su problemini çözmeyi amaçlamıştır. İran ile bu yönde siyasi ilişkileri geliştirirken Batı ülkeleriyle de siyasi diyalogu artırmayı düşünmüştür. Diğer yandan ilk problemi çözmeye başlamaya fırsatı olmamıştır. Ama İran ile su problemini çözmüştür¹¹⁶. O dış politikada öncekilere göre daha cesur hareket etmiştir. Başbakan Şafik, Afganistan'ın kalkınma projelerine ilgi gösteren yabancı ülkeler için ülkeyi nüfuz sahası olarak bölgelere bölmeye karar vermişti. Ülkenin batı tarafı İran ve körfez

¹¹² Vuzarat İtlaat va Kültür, 1972: 76.

¹¹³ Vuzarat İtlaat va Kültür, 1972: 234.

¹¹⁴ Vuzarat İtlaat va Kültür, 1972: 77-86.

¹¹⁵ Abdulvakil, 2016: 106-107.

¹¹⁶ Abdulvakil, 2016: 108.

ülkeleri, Badahşan ve Merkezi bölge Çin, Güney ve Kabil Amerika, kuzey bölgesi Japon ve Avrupa ülkeleri, doğu ve güneydoğu ise Pakistan için ayrılmıştır¹¹⁷.

Başbakan Şafik, Batı taraftarı olmasına rağmen Sovyetler Birliği'ne ülkede ekonomik anlamda büyük bir fırsat tanımıştır. Sovyetler genelde maden ve sanayi alanında yatırım yapmıştır. Bu alanda Afganistan, Sovyetlere bağlı bir ülke olmuştur. O yüzden bu ekonomik ilişkinin kesilmesi ülke için büyük problem yaratmıştır. Bunun farkında olan Başbakan, Sovyetler ile çalışmaya devam etmiştir. Şafik, Afganistan ile Pakistan arasındaki problemi de bir an önce çözmesi gerektiğini “Biz Afganistan’ı Peştunistan hayalı için feda etmek istemiyoruz.”¹¹⁸ sözleriyle açıklamıştır. Şafik’in siyaset alanında daha pragmatist bir görüşe sahip olduğu söylenebilir. Çünkü Başbakan olarak göreve başlarken Afganistan’ın durumuna göre hareket etmiştir. Diğer Başbakanlara nazaran Şafik, çalışmak için fazla fırsat bulamamış, buna rağmen çok ileri icraatlerde bulunmuştur. Kısa süre bile olsa, o bir müddet Afganistan’ın problemlerini çözüp gelişme kaydetmiştir. Başbakan, Meclis ve hükümet arasındaki problemleri halletmiştir. Devlet mekanizmasına yardım etmiş ve işler normal hale dönmüştür. Dış politika konusunda ise Afganistan ve İran arasındaki su problemini çözmeyi başarmıştır. Onun sayesinde İran ile işbirliği sağlanmış ve çalışma yolu açılmış, iki komşu arasındaki sorun temelli olarak hal olmuştur. Afganistan ve Pakistan arasındaki Peştunistan Meselesi’ni de çözmeye kararlıydı, ama 17 Temmuz 1973 yılındaki darbe bu meselenin çözülmesine izin vermemiştir. Zira Afganistan tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde Musa Şafik’e yer yoktu.

1.4.3. Demokrasi Dömeni’nde Basın-İktidar İlişkisi

1963 yılında, Davud Han’ın başbakanlıktan istifasını vermesinden sonra Afganistan’da koşullar değişmiştir. Bu değişime yazar ve ilim insanları, “On Yıllık Anayasal Süreç” veya “On Yıl Demokrasi” demişlerdir. Bununla birlikte dönemin bir diğer karakteristik özelliği medya özgürlüğüdür. Zira Afganistan hukuksal açısından konuya 1964 Anayasası’nda da yer vermiştir¹¹⁹. Diğer Anayasalara göre bu anayasa daha liberal bir yapıya sahipti, ancak uygulamaları aynı şekilde tanımlamak mümkün değildir. Çünkü hiçbir uygulama veya faaliye anayasadaki hukuk maddeleri ile uyumluluk göstermiyordu.

Tarihsal açısından Afganistan’da ilk basın-yayın faaliyeti, Amir Şer Ali Han döneminde, 1873 yılında, “Şams-ul-nahar” adındaki gazete ile başlamıştır. Fakat bu gazete

¹¹⁷ Kışmand, 2002: 224.

¹¹⁹ Kanun Asasi Afganistan, Madde 31, 1964: 21.

oldukça kısa ömürlü olmuş, hemen kapanmıştır. Ülkede çıkan ikinci gazete ise Amir Habibullah (1901-1919) döneminde yayımlanmaya başlanan “Serac-ul-Ahbar” adlı gazetedir. Bu gazetenin öncekinden farklı ise, günlük haberlerin aktarımı bağlamında gerçek bir gazete niteliğine sahip olmasıdır¹²⁰. Bu gazete Şah Amanullah’ın son zamanına kadar yayımlanmaya devam etmiştir. Ancak 1929’dan sonra Afganistan’da medya devlet tarafından geniş bir şekilde sansüre uğramıştır. 1946-1953 yılları arasında başbakanlık yapan Şah Mahmud Han döneminde ise ifade özgürlüğü daha rahat kullanılabilir hale gelmiştir. Bu döneme ilk demokrasi dönemi de denilebilir ancak 1953-1963 yılları arasındaki Davud Han’ın başbakanlık döneminde sansür yeniden başlamış ve ifade özgürlüğü tekrar kısıtlanmıştır¹²¹. Afganistan medyası işte tam böylesi bir durumda iken Demokrasi Dönemi’ne girmiştir.

Demokrasi Dönemi’ne kadar Afganistan’da sadece yazılı basının etkin olduğu söylenebilir. Çünkü televizyon henüz Afganistan’a gelmemiş, radyo ise bulunmakla beraber Hükümet’in kontrolünde yayın yapmakta idi. Bu yüzden Demokrasi Dönemi, medya için ilerleme ve gelişme dönemidir. Öyle ki, Afganistan’ın gelecek kuşaklarına kadar yayılmıştır. Bu tür bir atılım için önce devlet tarafından “İslah ve Anis” gazeteleri birleştirilmiş ve çoğu illerin merkezlerinde daha büyük şekilde yayımlanmıştır. Bu gelişme ve büyüme nicel ve nitel açıdan önemlidir.¹²² Ayrıca haftalık gazetelerin sayısı bu dönemde 31’e kadar çıkmıştır. Böylesi bir artış daha önce Afganistan’da söz konusu olmamıştır. Büyümenin yanında bu dönemde medya kanunu çıkarılmış ve bu kanun komşu ülkelerinkine göre daha gelişmiş ve kapsamlı bir kanun olarak tanımlanmıştır¹²³.

Kanunsal açıdan her şey yolundaymış gibi görünse de daha somut gerçekler adına mevcut durumdan şikayetçiler de bulunmaktaydı. Zira devlet medya üzerinde kontrol kurabilecek şekilde bir kanun hazırlamıştı. “... birinci maddeye göre basın kamu düzenini ve kişisel faydaları korumak zorundadır. İslam, meşrutiyet ilkeleri ve Anayasal değerlere de uyumlu olmak zorundadır”.¹²⁴ Bu yasanın doğasında hiçbir sorun yoktur, lakin devlet tarafından yapılan yorumlar özünden farklı olmuştur. Nitekim devlet görevlileri ile ilgili yazı yazmak, kanuna uymadığı gerekçesiyle yazarın ceza görmesine sebep olabilmekteydi.

¹²⁰ Esmat İlahi, 2003: 103-110.

¹²¹ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/10/110917_mm_century_afghanpress_sh06 (erişim tarihi: 23.01.2018).

¹²² http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/10/110917_mm_century_afghanpress_sh06, (erişim tarihi: 23.01.2018).

¹²³ Esmat İlahi, 2003: 141.

¹²⁴ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/10/110917_mm_century_afghanpress_sh06, (erişim tarihi: 23.01.2018).

Belirtilen basın kanunu, daha çok devletin faydasına göre yürütülmüştür ve devlet menfaatine olmayan konularda ise medya üzerinde baskı yapmıştır. Bu süreçte “Şula Cavid” devlet tarafından zararlı kabul edilerek, 11. sayısından sonra 13 Haziran 1968 tarihinde devlet tarafından kapatılmıştır. “Halk” gazetesi da iki yıl önce altı sayı çıktıktan sonra devlet tarafından kapatılmıştır.¹²⁵ Kısıtlamalar farklı yoldan gerçekleşmekteydi. Kapatmanın dışında izlenen bir diğer kontrol yöntemi gazetelerin devlete ait matbaalarda basılması zorunluluğuydu. Böylelikle istenmeyen konularda sansür uygulaması daha kolay olabilmekteydi¹²⁶. Devlet yasal engeller dışında basın için prosedür anlamında da engeller çıkarmıştır. Engellerin hedefi genelde demokratik düşüncelerdi ve halkı bu düşüncelerden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Çünkü demokratik bir toplumun devletten beklentileri ile isteklerinin çok daha farklı ve fazla olacağına farkında idiler.

Demokrasi döneminde toplam beş başbakan görev yapmıştır. Bu başbakanların her birinin basına bakışlarının farklı olduğu söylenebilir. Dr.Yusuf, olumlu idi ve basın ile fazla çatışmacı değildi. Haşim Han Mayvandval'nin kendisi bir gazeteci olduğundan başlangıçta basına destek vermiştir; ancak daha sonra medya bazı konularda ona engel olunca birkaç gazeteyi kapatmıştır. İtimadi, basına kısmi sansür uygulayarak çok fazla çatışma va baskıya girmemiştir. Dr.Abdulzahir döneminde de aynı durum devam etmiştir. Musa Şafik döneminde koşullar değişmiş ve Şafik medyaya bazı imtiyaz vererek onu genel olarak devlet tekeline almıştır. Şafik, kendi döneminin sonuna kadar basın ile arası düzgün tutmayı bu suretle başarmıştır. Ancak cumhuriyetin kurulmasından sonra mevcut olan tüm bu imkanlar tamamen elden gitmiştir.¹²⁷ Demokrasi Dönemi'nde tüm farklı davranışlara rağmen hepsi tek bir konu üzerinde ortak davranmışlardır, ki o da basınının halk üzerindeki etkisini sınırlı tutmak veya etkisiz hale getirememektir. Bu hedef sadece bağımsız medyayı kapsamıyordu. Devlet medyası zaten istenilen konuları yayımlamaktaydı. Dolayısıyla devletin medyadan tek isteği devletin sesini halka ulaştırması idi. Halkın sesini devlete ulaştırmak değildi. Bu istek tek taraflı bir istek olduğundan gerçekçi bir tutum olarak elbette düşünülemezdi.

Sonuç olarak Demokrasi Dönemi'ndeki basın-iktidar ilişkisinin iyi ancak ideal olmaktan uzak olduğu söylenebilir. Verilen özgürlüğe rağmen bu dönemde çoğu basın organı devlet tarafından kapatılmıştır. Solcu gazetelerin kapanması basın-iktidar uzlaşmasının

¹²⁵ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2008/04/080424_s-afghan-coup-pdpa.shtml (erişim tarihi: 23.01.2018).

¹²⁶ Esmat İlahi, 2003: 142.

¹²⁷ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2008/04/080424_s-afghan-coup-pdpa.shtml (erişim tarihi: 23.01.2018); http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/10/110917_mm_century_afghanpress_sh06, (erişim tarihi: 23.01.2018).

olmadığını göstermektedir. Yine tüm bu sorun ve sıkıntıları rağmen bu dönemde medya büyümeye devam etmiştir.

1.4.4. Darbeye Zemin Oluşturan Sebepler

On yıllık demokrasinin başlangıcında Afganistan halkı, büyük bir beklenti içine girmiştir. Nitekim Başbakan Şah Mahmud ve daha sonraki demokrasi döneminde halka sunulan fırsatlar neticesinde insanlar eğitim görmüş, okuma-yazma faaliyetleri artmış ve dünyadaki yeni düşünceleri tanımaya başlamıştır. Bu tarz eğitim ve kültür faaliyetleri ise yeni fikir ve düşünceler doğurmuştur. Bu fikir ve görüşler sivil halka dergi ve gazete vasıtasıyla ulaşmıştır. Böylece halk, devletten yeni isteklerde bulunmaya başlamıştır. Hükümet ilk başta bu istekleri kabul etmiş, fakat sözünü yerine getirememiştir. Bu nedenle halk ve devlet arasında bir hoşnutsuzluk ve gerginlik ortaya çıkmıştır. Zira demokrasinin son döneminde öğrenciler tarafından protestolar düzenlenmiştir. Akabinde öğrenciler devlet tarafından baskıya maruz kalırken, halk ve elit tabaka çözüm yolu bulmaya çalışmıştır. Bu çözüm yollardan biri darbe olabilirdi. Zaten Kraliyet ailesine karşı bir darbe potansiyeli vardı, sadece ahlaki açıdan cesaret etmek zordu.

1973 yılındaki darbenin birçok açık ve gizli sebebi bulunmaktaydı. Ancak bir çok aydın için kesin olan sebep, 1964 Anayasası'nın 24. maddesi idi. Bu madde, kesin bir şekilde Kraliyet ailesinin siyasetten uzaklaştırılmasını öngörüyordu¹²⁸. Dolayısıyla bu madde açıkça kraliyet ailesi karşı muhalefete sebep olmuş, özellikle Zahir Şah ve kuzen Davud Han arasındaki çatışma artmıştır. Kraliyet ailesinde Kral'dan sonra en etkili isim olan Davud Han idi. Kral doğrudan onu siyasi faaliyetten uzaklaştıramamıştı. O yüzden aydınların çoğu anayasanın 24. maddesinin Davud Han'ı hedef aldığını belirtmektedir. Dolayısıyla bu madde ile birlikte Davud Han'ın tüm siyasi faaliyetlerden el çekmesi sağlanmıştır. Böylece Davud Han on yıl evde oturmuş ve bu süreçte yeniden iktidara gelmek için çareler aramaya başlamıştır. Nitekim Davud Han, darbeden sonraki ilk konuşmasında darbenin sebeplerini ülkede reformdan ümidin kesilmesi ve her gün daha çok insanın sefil duruma düşmesi olarak açıklamıştır¹²⁹. Ayrıca anayasanın darbeye sebep olduğunu; yine Afganistan'daki demokrasi deneyim sürecinin başarısız olmasının neden olduğunu ileri sürenler de vardır. Meclis'teki partiler parçalanmıştır. Bu parçalanma sadece Meclis'te kalmamış devlette çalışan insanlar da

¹²⁸ Kanun Asasi Afganistan, Madde 24, 1964: 13.

¹²⁹ "Kodutay Afganistan Yak Kodutay Kamila Safid Bud", Roznama Milli Anis, 25.9.1973.

bölünmüşlerdir. Memurlar devletten ziyade bağlı oldukları partiye sadık kalmışlardır. Böylece devlette disiplin ortadan kalkmış ve hükümetin çökmesine yol açmıştır¹³⁰.

Öte yandan on yıllık Demokrasi Dönemi'nde Afganistan sosyal ve kültürel açıdan değişmiştir ve devletten kurtuluş ve özgürlük istemiştir. Bu istekler devlet tarafından sağlanamadığı gibi Kral halk arasındaki sevgi ve popülerliğini de yavaş yavaş kaybetmekteydi. Zahir Şah Kral olarak manevi etkisini kaybediyordu. Yine Afganistan'daki elitler reformlarda yer almamıştı. Diğer yanda Meclis, günlük işlerle meşgul olurken ülkenin geleceği ile ilgili herhangi bir plan yapmamıştı¹³¹. Sonuçta darbenin temel nedeni olarak tek bir şey söyleyebilmek mümkündür; Şah Mahmud Han'ın Başbakanlık dönemi sonrasında Davud Han'ın Başbakanlık dönemi ve ondan sonra ise Demokrasi Dönemi gelmektedir. Bunların hepsi korku dolu ve umudu halktan alan dönemler olmuştur. Ama Şah Mahmud Han, aydın ve özel bir kişilikti, onun dönemi, Demokrasi Dönemi'nde elitlerin yanında sivil halkın da yeni düşünceleri öğrenmesini sağlamıştır ve zaman ilerledikçe bu durum artık yavaş yavaş devlet kontrolünden çıkmıştır. Bu bağlamda devlet çözüm yolları bulmak için fırsat koalmaya, elit sınıf bu fırsatı daha fazla değerlendirmeye ve halk da buna az da ayak uyudurabilmek için kendilerince birşeyler yapmaya çalışıyordu. Ama Kral'ın manevi değeri bir o kadar engel olarak ortadaydı ve buna karşı çıkabilecek cesaret edebilecek bir durum olmuştur. Kraliyet ailesi siyasetten uzak kalınca bu hanedenden tek kişi Davud Han ortaya çıkmış ve darbe potansiyelini elde ederek monark rejimi yıkıp cumhuriyeti tesis etmektedir.

1.4.5. Darbede Solcuların Rolü

17 Temmuz 1973 tarihindeki darbede Solcuların ne gibi bir rolünün olduğu ile ilgili çeşitli fikir ve yorumlar vardır. Solcuların iddiası ise başkadır. Nitekim bazı solcuların liderleri darbeye katılmayı reddetmiştir. Sultan Ali Kıştımand, Parçam Partisi'nde yer alan biri olarak; "...17 Temmuz Darbesi'ne Davud Han'ın kendisi karar verip girişimi örgütlemiş ve yapmıştır..."¹³² demektedir. Ancak Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş askerlerin darbeye katıldığı kesindir ve kimse onu ret etmemektedir. Zira darbenin eylem gücü Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş subaylardan oluşmuştur. Davud Han bu subaylar ile birleşip Zahir Şah'a karşı darbe yapmıştır¹³³.

¹³⁰ Akadomi Ulum Afganistan, 2011: 165.

¹³¹ <http://www.esalat.org/images/Elale%20soqote%20Saltanat%20dar%20Afghanistan.htm> (erişim tarihi: 25.01.2018).

¹³² Kıştımand, 2002: 243.

¹³³ Kakar, 2009: 6.

Solcu liderler darbeye katılmayı reddetmesine rağmen Mühendis Karim Atai, Cumhuriyet'in Radyo Bakanı olarak solcuların darbeye katıldığını kabul etmiştir. Hatta Hasan Şark Davud Han'ın yardımcısının solcu olduğunu söylemiştir.¹³⁴ Hatta solcuları hükümetten çıkarılması 7 Savr Darbesi'ne sebep olmuştur. Aslında Sovyetlere ait gizli bir örgüt, solcu subaylar ve Davud Han ile işbirliği imkanı bulmuştur. Zira 1964 yılında Silahlı Kuvvetlerin Devrimci Örgütü (Sazman İnkilabi Kovay Musalah) kurulmuştur. Bu örgütün darbeye ciddi rolü vardı. Sonuç olarak genelde solcular bu darbeye katılmayı reddetmişse de kanıtlar katıldığını göstermiştir¹³⁵. Dolayısıyla solcular darbeye katılmasına rağmen reddetmiştir. Fakat solcu olmayan yazarlar genelde solcuların katıldığını belirtmişlerdir. Sebep olarak ise solcuların Afganistan Hükümet sistemini değiştirmek istedikleri çünkü ideolojik açıdan kraliyet sisteminin solcuların düşünceleri ile uyumlu olmamasını göstermişlerdir. Diğer taraftan Davud Han, hükümeti elde etmek için solcular ile işbirliği yapıp darbe vasıtasıyla meşruti monarşiyi ortadan kaldırmış ve cumhuriyeti kurmuştur.

1.5. On Yıllık Demokrasinin Sonu

17 Temmuz 1973 akşamı, 8., 14., 15. zırhlı birlikler ve Balahisar'daki komando merkezi ve merkezi disiplinden bazı subaylar darbeye davet etmiştir. Bunlar Muayene ve Rije bahanesiyle Savaş Bakanı tarafından hazırlanmıştır. Davud Han bu hazırlanan askerlere gece saat 12:00'da darbe operasyonu emrini vermiştir.¹³⁶ Darbeciler genelde Sovyetlerde eğitim görmüş genç subaylardan oluşmaktaydı ve Davud Han'ın emriyle darbe gerçekleştirilmiştir. Bu subaylar çoğu Halk ve Parçam Partisi'ne bağlıydı¹³⁷. İktidarda olanlar darbecilere karşı fazla direniş göstermemiştir. Mücadele edenler sadece merkezdeki Şah Vali Han ve Zahir Şah'ın muhafızlarıydı. Ancak Kraliçe Humayra mücadelenin durmasını emir etmiştir. Kraliçe mücadelenin durması emredince Kral'ın muhafızları teslim olmuştur. Bazı general ve subaylar tutuklanıp hayvanat bahçesinde kapatılmıştır. Ayrıca bazı bakan ve Kraliyet ailesinden kişiler de hapse atılmıştır. Sabah, darbe başarılı olmuş bir şekilde tamamlanmıştır. Artık iktidar, Cumhuriyet Komitesi'ne devredilmiştir. Bu komite Davud Han ve askerlerden oluşmaktaydı.¹³⁸ Anlaşıldığı kadarıyla darbeciler önceden plan yapmış ve sadece uygun fırsatı beklemişlerdi. Bu bağlamda Kral'ın Londra'dan sonra İtalya gitmesi bunlar için bir fırsat olmuş ve Kral'ın yokluğundan faydalanıp darbeyi gerçekleştirmişlerdir. Çünkü Kral'ın yokluğunda kimse Hükümetin devam etmesi için çabalamamıştır. Ama Zahir Şah'ın ani

¹³⁴ Atai Karim, 2004: 10-11.

¹³⁵ <http://af.farsnews.com/politics/news/13950426000134> (erişim tarihi: 10.02.2018).

¹³⁶ Harun, 1997: 95.

¹³⁷ Hurasani, 2001: 28-29.

¹³⁸ Harun, 1997: 96.

yolculuğu bazıları için akıllarda soru işareti yaratmıştır, ki Zahir Şah'ın önceden darbeyi haber aldığı söylenmiştir. O yüzden Kral Londra'dan sonra İtalya'ya gitmiştir.¹³⁹

Diğer bir teze göre; Kral Zahir, Şafik Hükümeti'nin başarılı olmadığına inanarak gitmeye karar vermiş. Şafik, Zahir Şah için son fırsat olarak kalmıştır. Şafik, dış politika gibi işlerinde de başarılı değildi. Aslında işleriyle ilgili ciddi de değildi. Bu ciddi olamamak Zahir Şah için umutsuzluk yaratmıştır. Sonuçta Zahir Şah, Davud Han lehine iktidardan vazgeçmiştir. Öte yandan Zahir Şah durumu uygun görünce dönecektir ancak solcuların yaptıkları Kral'ın dönmesini imkansız hale gitirmiştir¹⁴⁰.

Darbe çatışmasız bir şekilde gerçekleştiği için Davud Han buna “Beyaz Darbe” isim vermiş ve bu isimlendirme halk tarafından meşrulaştırma sayılmıştır. Kendisini halkın kurtaracağı olarak belirtmiştir¹⁴¹. Darbe'nin gerçekleşmesiyle beraber Afganistan'ın on yıllık Demokrasi Dönemi de sonlanmıştır. Darbe halk tarafından hoş karşılanmıştır. Ama bu darbe Afganistan'ın modern tarihinde bazı gerçekleri geleneksel hale dönüştürmüştür. Darbenin en önemli sonucu ise ülkede askeri gücün siyasete bağlanması ve siyasi gelişmelere etki eder hale gelmesidir. Ülkede militarizmin gelişmesine sebep olmuştur. Siyasi başarıların bundan sonra askeri yoldan mümkün olabileceği düşünülmüştür.

---

¹³⁹ Hakşinas, 1984: 380.

¹⁴⁰ Hurasani, 2001: 30; fegan aid, 148.

¹⁴¹ Ruznama Milli Anis, 25.9.1973.

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN CUMHURİYETİ (1973-1978)

Davud Han, kuzenine karşı darbe girişiminde bulunarak Zahir Şah'ı indirdi ve yönetime kendisi geçti. Davud Han'ın gerçekleştirdiği bu darbenin sebebi ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Bazı yazarlara göre Davud Han, Sovyet Rusya'nın genişleme politikasında araç olarak kullanılmıştır. Sovyetler genişleme politikası yönünde hareket ediyordu ve bu konuda yararlı olan yolu arıyordu. Davud Han'ı bu yolda uygun buldular. "İktidardan etkilenen ve iktidara düşkün olan Davud Han Afganistan'da demokrasi sürecini durduruyor ve bakanlar için problem yaratmaya başlıyor. Davud Han ve Sovyetler demokrasinin yıkılmasına karar veriyor. İlgili Rus mensupları Afganistan'dan döndükten sonra Rusya'daki eğitim görmüş subayları darbe girişimi için Afganistan'a gönderiyor"¹⁴².

2.1. Davud Han ve Cumhuriyet'in İlanı

Davud Han tüm hükümet merkezlerini, özellikle askeri merkezleri darbe ile ele geçirdikten sonra Kabil radyosunun programlarını durdurmuş ve askeri yürüyüşlerini yayınlamıştır. Sabahın erken saatlerinde bir radyo konuşmacısı tarafından halk, Davud Han'ın konuşmasını dinlemeye davet ediliyordu. Davud Han bu konuşmasında Afganistan'da yeni bir sistem kurulduğunu ve Afganistan'a cumhuriyet sisteminin geldiğini müjdeliyordu. Davud Han bu konuşmasında halka hitap ederek şöyle devam etmekteydi;

Sevgili yurttaşlar: Bu sistem artık yıkıldı ve yerine yeni Cumhuriyet sisteminin, İslam'ın gerçek ruhu ile uyumlu olduğunu size bildirmek istiyorum. Ben ve arkadaşlarım ilk Afganistan Cumhuriyeti'nin inşasını kalbimde olan tüm sevgi ile sizleri tebrik edip kutluyorum ve Afganistan'da refah ve huzur yayılmasını umut ediyorum¹⁴³.

Afganistan halkı 17 Temmuz günü sabah erken saatlerde Afganistan radyosundan Cumhuriyet'in kuruluşunu haber aldı. Bu yeni sistem halk için tanıdık değildi. Davud Han kuzenine karşı darbe yapıp bu yeni sistemi halka tanıttı ve Afganistan halkı iki yüz yıllık krallık sistemi ile vedalaştı. Davud Han, açıklamasında darbeyi devrim olarak isimlendirmişti ve krallık sistemini özellikle krallık monarşisi dönemini sahte demokrasi olarak nitelendirmişti. Davud Han'a göre eski sistem;

¹⁴² Kaşkaki, 1989: 379.

¹⁴³ Radyo Konuşması, 17 Temmuz 1973: <http://www.afghandata.org/> (erişim tarihi:20.10.2018)

Başından beri, kalbi kararmış, kişisel faydaya, tek sınıf menfaatine ve dolandırıcılığa dayanan bir sistemdi. Demokrasi, Halkın hükümetiydi. Halbuki bu monarşi, kralliyet anarşisinin despotizmi haline gelmişti, bu güçler birbirlerine ve halka saldırmış haldeydi. Ortılığı karıştırıp, hükmünü sürdürmeye çalışırken tüm memleketi kaosa sürükleyip milleti zor durumda bırakmıştı. Böylece kendi menfaatlarını elde etmeye çalışmışlardı¹⁴⁴.

Davud Han, böylelikle yıkılmış krallık üstüne suç atarak yeni hükümeti meşrulaştırma peşindeydi. Halk da bazı konularda yıkılmış krallığı suçlarken yeni sistemi desteklemişti.

Davud Han millete gerçek ve hakiki demokrasiyi getirmeye ve demokrasi sayesinde Afganistan halkını refaha ulaştırmaya söz vermişti. Davud Han demokrasi çerçevesinde Afganistan'ı gelişmiş bir ülkeye çevirecekti¹⁴⁵. Bu sözler halk için umut kaynağı oldu. Bu nedenle tüm Afganistan halkı cumhuriyeti büyük bir şekilde destekledi ve onu memnuniyetle karşılayıp, yoğun bir şekilde işbirliği yapmaya başladı. Cumhuriyetin ilanı ülkede büyük bir kutlamaya dönüştü. Kabil halkı sokaklara çıkıp tanklara binen askerleri çiçeklerle karşılaştırdılar. Cumhuriyetin ilk sloganı da “Afganistan Cumhuriyeti ayakta kal” şeklinde olup bir levha üzerinde Mirwais Caddesi'ne dikildi. Halk levha önünde toplandı ve cumhuriyet sloganı yüksek sesle okundu¹⁴⁶. Kabil halkının iyi karşılanması ülkenin başka bölgelerini de etkiledi ve ülkenin genelinde Cumhuriyet'e iyi bir imaj kazandırdı. Bunun ardından askeri merkezlerden, garnizon tarafından tebrikler ve kutlama mesajları Davud Han'a yollanmaya başlandı. Yabancı ülkeler de kısa bir zamanda cumhuriyeti tanıyıp büyükelçilerini Kabil'e yolladılar¹⁴⁷. Darbenin kolayca başarılı olduğu kadar, halkın tepkisi ve coşkusu da büyük ve benzersiz bir olaydı. Aslında millet ekonomiyi kurtarmak ve değişim umudu ile cumhuriyeti desteklemişti. Afganistan halkının cumhuriyet sistemini büyük oranda desteklemesi yabancı ülkelere de bu sistemin desteklemesi gerektiği işaretini verdi.

Bu durumda yeni devletin desteklenmesi Afganistan halkının gönlünün kazanması demektir. Kabil halkı tarafından bu güzel karşılama tüm siyasetçileri etkiledi. Zahir Şah Davud Han'ı Cumhurbaşkanı kabul ederek istifasını gönderdi. Ayrıca Zahir Şah'ın istifasıyla ilgili olarak bazı kaynaklara göre eski başbakan Nur Ahmad-e-Etimadi rol oynamıştır. Davud Han ile siyasi ilişkisi var olan Etimadi, Zahir Şah'ı istifa konusunda teşvik etmiştir. Bu istifa karşısında Şah'ın ailesi Afganistan'dan gönderilecektir. Zahir Şah da, bu teklifi kabul edip ailesini kurtarmıştır¹⁴⁸. Zahir Şah istifasında; “Kardeşim Sayın Cumhurbaşkanı! Anladığım

¹⁴⁴ Radyo Konuşması, 17 Temmuz 1973: <http://www.afghandata.org/> (erişim tarihi: 20.10.2018).

¹⁴⁵ Radyo Konuşması, 17 Temmuz 1973: <http://www.afghandata.org/> (erişim tarihi: 20.10.2018) .

¹⁴⁶ “Avalin Şuari Cahuriyet Afganistan Nasp Gardid”, Ruzname Anis, 22.7.1973.

¹⁴⁷ Kışmand, 2002: 246.

¹⁴⁸ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/10/110917_mm_century_afghanpress_sh06 (erişim tarihi: 17.07.2016).

kadarı ile Afganistan halkı gelecek milli yönetimi olarak yeni cumhuriyet sistemini zevk ve coşkuyla karşılamıştır. Ben de bu millet kararına saygı göstererek istifamı size bildirmekteyim”¹⁴⁹. Bazı siyasi yorum yapanlar bu istifayı tarihsel bir hata olarak değerlendiriyorlar. Çünkü bu istifa Meşrutî Monarşi sistemine en büyük darbeydi. Anayasaya göre Zahir Şah kendisi Meşrutî Monarşi sistemini ve demokrasi sürecini korumayı taahhüt etmişti¹⁵⁰. Ama bazı siyasi görüşlere göre bu değişim siyasi bir oyun olarak nitelendirilmişti. Bu siyasi cephelerin krallık ailesinin hükümette kalması için yapılan bir oyun olduğunu dile getirmişlerdi. Her şeye rağmen gerçek şu ki Afganistan’a Cumhuriyet sistemi getirilmişti ve insanlar bu yeni sisteme zevk ve coşku ile desteklemiş, bu destekler halk tarafından cumhuriyet hükümetini daha güçlü bir hale getirmiştir. Bu değişikliğin ani gerçekleşmesi kraliyet muhalifleri tarafından inanması zor olmuştu ve bu değişiklik kolayca elde edilmesi muhalifler için bir başarı sayılıyordu. Gerçekten de Afganistan gibi bir ülkede böylesi bir değişimin sorunsuz ve savaşız bir şekilde gerçekleşmesi büyük bir başarıydı.

2.2. Cumhuriyet Merkezi Komitesi

17 Temmuz (1973) darbesinin ardından ilk gün hükümet, merkezi bir komitenin oluşturulacağını ilan etti. Sözkonusu komite, kısa bir süre içerisinde ağırlıklı olarak askeri subaylar ile darbeye katılanlardan oluşmak üzere kuruldu. Başkan olarak komiteyi yöneten kişi ise Davud Han idi. Ayrıca ilk toplantıda Davud Han, aynı komite tarafından cumhurbaşkanı ilan edildi¹⁵¹. Komitedeki üyelerin isimleri hiç bir zaman resmi bir şekilde yayınlanmadı. Halk arasında bir bilinmez olarak kaldı. Komite, toplantılarını anayasa oluşturulana kadar cumhurbaşkanlığında veya harb başkanlığında yapacaktı. Komitenin en önemli görevlerinden birisi anayasa yerine günlük hayata dair kanunlar çıkartmaktı. Bu dönemde komiteden çıkan kanunlar ve cumhurbaşkanı tarafından verilen düsturlar anayasa hükmündeydi ve halk bunlara uymak zorundaydı. Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan fermanlara ise çok büyük önem veriliyordu ve ilk ferman cumhurbaşkanının yasal yargı yetkisi ile ilgiliydi. Nitekim ilgili maddede; “1964 Anayasası’nın dokuzuncu maddesine göre kralın tüm yetkileri yeni anayasa oluşturulana kadar cumhurbaşkana devredilmiştir”¹⁵² denilmekteydi. 1964 Anayasası’nın 9. Maddesi 17 alt fıkradan oluşmakta bunların tamamında Afganistan Kralı’nın yetkileri anlatılmaktaydı. Tabiki bu yetkiler bir cumhurbaşkanının yetkisinden daha genişti, ama yeni cumhurbaşkanı bu maddeye istinaden aynı yetkileri

¹⁴⁹ Kışmand, 2002: 247.

¹⁵⁰ Farhang, 1988: 10.

¹⁵¹ Akram, 2001: 205.

¹⁵² “Avalin Farmanhay Camhuri Sadir Şud”, Roznama Milli Anis, 29.7.1973.

kendisine devretmişti¹⁵³. Öte yandan 1964 Anayasası cumhuriyet ilan edildikten sonra kaldırıldı. Hükümet işleri fermanlarla yürütülmeye başlandı. Genelde bu fermanları cumhuriyet komisyonu çıkarıyordu¹⁵⁴. Ülke her alanda ve her konuda farklı bir grubun istediği şekilde idare edilmekteydi ve bu gruplar hiç bir engel tanımadan hüküm sürdürebiliyorlardı. Bu komitenin Davud Han tarafından resmi bir kurum olarak tanınmadığına dair de farklı görüşler vardır ve bu konuda çeşitli nedenler ileri sürülmektedir. İlki, darbe yapan subayların genelde genç olup politika ve idari konularda tecrübesiz oldukları gerekçesiyle Davud Han'ın bunlarla mücadele edemeyeceğini düşünmesi ve bu yüzden de komite üyelerini önemsemeyerek komitenin kurumsallaşmasına engel olmaya çalışmasıdır. Davud Han bu komiteyi sadece meşruiyet aracı olarak görüyordu ve ülkeyi darbe yapan gençler olmaksızın yönetebileceğine inandığından kimsenin hükümet işlerine müdahale etmesine izin vermiyordu¹⁵⁵. Aksi halde bu komite Davud Han için büyük bir sorun olabilir ve komitenin sözleri daha geçerli olabilirdi. Böylece güçlü ve resmi bir kurum haline gelmeden komitenin önü kesilmiş ve engellenmiş oldu. Öte yandan komiteyi tamamen ortadan kaldırmanın hata olup, tepki çekeceğini bilen Davud Han, hiçbir yetkisi bulunmamasına rağmen bu komiteyi lağvetmemiştir.

2.3. Cumhuriyetin İlk Kabinesi

Davud Han iktidara geçtikten 15 gün sonra, 1 Ağustos 1973 tarihinde Cumhuriyet Merkez Komitesi tarafından kurulan ilk kabineyi güvenerek kabul etti. Kabine; Mohammad Davud Han Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda Başbakan ve Harp Bakanı, Dr.Hasan Şark Başbakan Yardımcısı, Faiz Mohammad İçişleri Bakanı, Dr.Nematullah Pajvak Milli Eğitim Bakanı, Sayın Paşagul Sınır Bakanı, Dr.Abdulkayum Maden ve Sanayi Bakanı, Gavsuldin Kamu Yararları Bakanı, Mühendis Abul Hamid İletişim Bakanı, Dr. Nazar Mohammad Eskandar Sağlık Bakanı, Dr.Abdul Rahim Navin Bilgi Kültür Bakanı, Gulam Celani Bahtari Ziraat ve Sulama Bakanı, Mohammad Han Calalar Ticaret Bakanı ve Ali Ahad Hural Planlama Bakanı'ndan oluşuyordu¹⁵⁶. Cumhuriyet kabinesine yeni atanan 13 bakandan 8'i sol düşüncede olan Parçam Partisi'nin üyeleri idi. Kalan azınlık ise, Davud Han da dahil olmak üzere muhafazakar ve milliyetçilerden oluşuyordu. Ayrıca valiler ve diğer önemli devlet görevlileri de solculardan oluşmaktaydı. Solcular, özellikle eğitim, bilim, askeri ve iktisadi alanlara atanmışlardı¹⁵⁷. Bu kombinasyona göre solcular çoğunlukta ve en önemli devlet

¹⁵³ Kanun Asasi Afganistan, Madde 9, 1964: 7.

¹⁵⁴ "Avalin Farmanhay Camhuri Sadir Şud", Roznama Milli Anis, 29.7.1973.

¹⁵⁵ Akram, 2001: 207.

¹⁵⁶ "Kabina camhuri Afganistan taşkil şud", Roznama Milli Anis, 28. 8. 1973.

¹⁵⁷ Hurasani, 2001: 29.

mevkilerini işgal etmişlerdi. Aslında bu makamlar solcuların darbeye katılması için Davud Han'ın vermiş olduğu imtiyazlar olabilirdi. Zaten solcular da uzun zamandır böylesi bir fırsat bekliyorlardı. Bu fırsatı kazanca dönüştürmeleri ise onlar için oldukça önemli bir başarıydı. Çünkü solcular Demokrasi Dönemi'nde iktidara gelmek için çok çaba sarfetmelerine rağmen bir sonuca varamamışlardı. Bu yüzden Cumhuriyet Dönemi'nde devlette çok ciddi bir şekilde varlık göstermelerini ve yönetime katkıda bulunmalarını kendileri için büyük bir başarı saymaktaydılar. Davud Han, kabineyi ilan ettikten sonra Harp Bakanlığı'nı da uhdesine alıp devlet işleri ile ilgilenmeye başlamıştır. Düzenin sağlanması ve devlet işleyişinin düzenli bir şekilde ilerlemesi için devletin tüm kademelerini bizzat kendisini denetlemekteydi. Yaptığı tahkikatlarda gerekli bilgileri alıp derhal ilgili talimatları vererek devlet işlerinin disiplinli bir şekilde ilerlemesini sağlamaya çalışmıştır. İşlerin bu şekilde yapılması daha önce Afganistan devlet dairelerinde uygulanan bir yöntem değildi. Bu yüzden halk ve devlet görevlileri başlangıçta büyük bir umuda kapılmış ve ülkenin daha iyi duruma gelmesini ümit etmeye başlamışlardır¹⁵⁸. Ancak bu durumun yanıltıcıdır. Zira Davud Han, sadece kendini başbakanlık döneminden daha farklı göstererek halk üzerinde daha iyi bir imaj yaratmak amacıyla bu değişiklikleri ortaya koymaktaydı.

2.3.1. Davud Han'ın İç Politikası (Palisi'si)

22 Ağustos 1973 tarihinde Davud Han, radyoda halka hitap eden bir konuşma yaptı. Davud Han aslında bu konuşmasında Afganistan'ın iç politikasını açıkladı. Nitekim ilerici, gelişmiş ve demokratik bir Afganistan'ın ön plana çıkarıldığı görülmekteydi. Davud Han açıklamasında; millete siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda büyük reformlar yapılacağını sözünü vermiş,¹⁵⁹ Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin ülkenin sosyal sisteminde derin bir devrim yaratacağını açıklamış ve Cumhurbaşkanı'nın gerekli gördüğü reformların derhal gerçekleştirileceğini belirtmiştir¹⁶⁰. Anlaşılacağı üzere Davud Han'ın vermiş olduğu bu sözlerin çoğu sosyalist koşullara uygundu. Nitekim anayasada da kişi hakları, demokratik özgürlükler, ayrıca toprak paylaşımı, eğitimin yaygınlaşması, ücretsiz sağlık hizmetleri yer almaktaydı¹⁶¹.

Davud Han, yine bu konuşmasında Cumhuriyet Dönemi'ne ilişkin plan ve hedeflerini açıklarken aynı zamanda monarşi döneminin yanlışlıklarını da dile getirmiş ve Afganistan'ın ekonomik problemlerinin monarşi dönemden kaynaklılığını vurgulamıştır.

¹⁵⁸ Atai, 2004: 12.

¹⁵⁹ Farhang, 1988: 15.

¹⁶⁰ Radyo Konuşması, 17 Temmuz 1973: <http://www.afghandata.org/> (erişim tarihi: 20.10.2018).

¹⁶¹ Radyo Konuşması, 17 Temmuz 1973: <http://www.afghandata.org/> (erişim tarihi: 20.10.2018).

Son 10 yılda, ülke genel olarak ekonomik sosyal ve siyasi alanlarda büyük ve derin kriz ve sıkıntılara girmiştir. 15 yıllık ekonomik planın ilk beş yılında ülke gelişme yoluna girmiş ancak yeniden bu son 10 yılda krize maruz kalmıştır. Ekonomik planlar kişisel yetkilere kalmıştı, bu yüzden gerekli ekonomik gelişme sağlanamamıştır. Ekonomi çöküyordu ve devlet ekonomisi küçülmeye başlamıştı. Tasarrufa gidilmiş, sermaye ve özel yatırımlar ise özel sektörde bulunmamaktaydı. İkinci beş yıllık ekonomik planda tüm yatırımlar 26,60 milyar Afgani iken üçüncü beş yıllık ekonomik planda yatırım miktarının 19,35 milyar Afgani olması buna bir örnektir. Eğer ikinci beş yıllık ekonomik plandaki dost ülkelerin yardımıyla yapılan projeler istisna tutulursa ve Afganistan nüfusunun artışı da hesaba katılırsa, benzer gelişmekte olan ülkelere göre, ülke ekonomisinin son on yılda ilerlemekten ziyade geriye gittiği görülecektir. Sonuç olarak, ülke ulusal açısından pek gelişmemiş ve büyümemiştir¹⁶².

Cumhurbaşkanı Davud Han, yine bu konuşmasında ekonomik gelişme sözü verip, millete refah getireceği vaadinde bulunmuş, ilk olarak da devlet memurlarına daha fazla maaş verileceğini ve sanayi alanına daha fazla yatırım yapılacağını müjdesini vermiştir. Öte yandan Davud Han'a göre Afganistan'ın geri kalması ve ekonomik sorunlar ülkenin hala eski zirai metodlarla tarım yapmasından kaynaklanmaktaydı. Bu durumdan da en fazla çiftçiler zarar görmüştü¹⁶³. Bu sözler millet üzerinde büyük bir umut yaratmış ve halk ekonomik durumun derhal düzeleceğine inanmıştır.

Afganistan devleti ekonomiyi geliştirmek amacıyla ziraat sektörünü daha modernize bir hale getirmeye çalışmış, bunun için plan yapmıştır. Ziraat alanından sonra madencilik ve sanayi ekonomik büyüme için planlanmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanı, özellikle sanayinin ekonomik büyüme için ne kadar önemli olduğunu;

Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti, ağır sanayiye geliştirmek için özellikle madencilik, metal işlemler, makinacılık, kimya ve elektrik alanlarındaki hızlı gelişimin çok önemli olduğunu belirlemiştir. Bu yüzden de devlet ekonomisi bu sektörlere yardım edecektir. Cumhuriyet Hükümeti, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerini ve küçük işletmeler noktasında özel yatırımları ve kurumsal yönetimi teşvik edecek, destekleyecek, yönlendirecek ve kontrol edecektir¹⁶⁴.

sözleriyle açıklamıştır.

Görüldüğü üzere Cumhurbaşkanı tarafından millet sunulan vaadlerde çoğunlukla ekonomik planlar yer almaktadır. Bu planlar çekici ve ilginç görünüyordu, ama ne kadar başarılı olacağı belli değildi ve insanlar şüphe ile yaklaşıyorlardı. Çünkü bu açıklanan plan ve ekonomi politikası, cumhuriyetin ilan tarihinden itibaren planlama için yeterli zaman almamıştı. Bu hızlı gelişmeler akıllarda soru işareti yaratıyordu. Cumhurbaşkanı'nın

¹⁶² Radyo Konuşması, 17 Temmuz 1973: <http://www.afghandata.org/> (erişim tarihi:20.10.2018).

¹⁶³ Radyo Konuşması, 17 Temmuz 1973: <http://www.afghandata.org/> (erişim tarihi:20.10.2018).

¹⁶⁴ Radyo konuşması, 17 Temmuz 1973: <http://www.afghandata.org/> (erişim tarihi:20.10.2018).

Afganistan'ın ekonomik ve sanayi kapasitesinden haberdar olup olmadığından şüpheleniliyordu. Zira bir ülkenin ekonomik ve sanayi kapasitesininin hangi dallara ne kadar uygun ve doğru olduğunu anlamak, bunun ayrıntılı değerlendirmesini yapmak kolay değildir. Dolayısıyla doğru ve gerçek bir değerlendirme için yeterli zaman gerekir, ki Cumhurbaşkanı'nın açıkladığı bu planlamada böyle bir gerçek yer almamakta idi.

Sonuç olarak az önce belirtildiği gibi Davud Han'ın açıklaması, genelde ekonomik planlara dayanıyordu. O Afganistan için bağımsız bir ekonomi oluşturma hayaline kapılmıştı. Bu hayalin gerçekleşmesi Afganistan için pek mümkün değildi, çünkü Afganistan yüz yıllık hayatında ekonomik anlamda hiç bağımsız olmamıştı. Özellikle kalkınma planları için her zaman başka ülkelere bağlı bir şekilde hareket etmiştir. Oysa şimdi Davud Han ekonomik anlamda tam bağımsızlık hedefini gerçekleştirmek için bir plan yapmıştı, fakat bu kez de ülkenin durumuna ve kapasitesine göre yapılan sözkonusu planın gerçekleşmesi zor görünmekteydi. Gerçekleştirmek için gerek finansal anlamda, gerekse maddi ve insani kaynaklar bağlamında yine başka ülkelere bağlı kalabilirdi. Öyle ki bu dönemde Afganistan'da teknik ve teknolojik olarak eğitim gören veya uzman olan eleman yoktu, varsa da çok az kişi idi ve bunların da çoğu Rusya'da eğitim görmüşlerdi.

Davud Han, Milli Eğitim alanında da büyük reformlar yapmaya söz vermişti. Eğitimde ayrımcılığı kaldırmak istiyordu, zaten hükümet tarafından da yasal olarak ayrımcılık yasaklanmıştı. Nitekim kanun da; "Cumhuriyet Devleti Afganistan halkları arasında maddi ve manevi olarak gerçek, kardeşlik beraberlik ve hoşgörü temelini yaratmak için her türlü ayrımcılığı yasaklar" demektedir. Ancak verilen bu tür sözlerin gerçekleşmesi gelişmemiş Afganistan toplumunda, eğitim seviyesi düşük olduğu için, zor görünüyordu.

2.4. Cumhuriyet Yönetiminde Solcuların Etkisi

Solcular, Afganistan Cumhuriyeti'nin ilanı ile devlet yönetiminde etkili olmaya başlamışlardır. Çünkü solcuların, özellikle de Parçam Partisi'nin darbeye rolü vardı. Darbeye katılanların çoğu da solcu olduğu için cumhuriyetin merkezi komitesinde üye bulundurma hakkı elde etmişlerdir. Bu komite daha sonra önemini kaybetmişti, ama hükümette etkili idiler. Zira bir süre sonra kabine üyeleri listesi yayımlanmıştır. Listeye dikkatlice bakılacak olursa, kabinenin Davud Han ile Parçam Partisi arasında eşit bir şekilde paylaşılmış olduğu görülür, ki bu da bir koalisyon hükümetinin kurulduğunu göstermektedir.

Kabinedei solcular toplam 8 kişi idi. Bunlar;

- Dr Hasan Şark, Başbakan Yardımcısı
- Faiz Mohammad, İçişleri Bakanı

- Mohammad Han Calalar, Ticaret Bakanı
- Nematullah Pjvak, Milli Eğitim Bakanı
- Abdul Kaium Vardak, Maden ve Sanayi Bakanı
- Abdul Hamid Muhtat, İletişim Bakanı
- Gulam Celani Bahtari, Ziraat Bakanı
- Paşa Gul Vafadar, Kabile Bakanı olarak atanmışlardı¹⁶⁵.

Geriye kalan 7 kişi, Davud Han da dahil olmak üzere milliyetçi/muhafazakar kesimdendi. Bu listeye göre solcular kabinenin çoğunluğuna sahip olmuşlar, böylece hükümette ve devlet kademelerinde önemli oranda nüfuz kazanmışlardır.

Listedeki solcu bakanların bir kısmı düşünce tarzlarını sosyalizm olarak belirtmiş, bir kısmı ise düşüncelerini belirtmemiş ve saklanmışlardı. Bununla beraber Davud Han'ın ekonomi politikası sosyalizme benzer olduğu için ülke komünizme doğru kaymaya başlamıştır. Ayrıca Cumhuriyet Merkez Komitesi'nin varlığı, milleti de bu düşünceye yaklaşıtıyordu. Çünkü bu komite, Sovyetler Birliği'ndeki komitenin benzeri olmuştu. Ayrıca parlamentonun kapanması nedeniyle bu komite meclis işlevi de görmekteydi. 11 Ağustos 1973'te, bu Komite cumhuriyet kabinesine parlamento gibi güvenoyu verip onaylamıştı¹⁶⁶. Solcular darbeye olduğu kadar cumhuriyet hükümetinde de yer almıştı. Ayrıca bu dönemde ilerici ve uzman olarak kabul edilmişlerdi. Bunlar genelde Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş, sayı olarak diğer guruplardan fazla olan ve hükümette etkisi yüksek olan kişilerdi. Solcuların lideri hükümetteki var olan paylarını reddetmesine karşın gerçekten de solcuların etki ve payı devlette büyüktü. Fakat liderlerinin bu payı reddetmesi hala büyük bir muammadır.

Analistlerin görüşüne göre, Davud Han'ın en büyük yanlışlığı Afganistan Halk Partisi'ne Cumhuriyet Hükümeti'nde pay vermemesidir. Eğer ki Davud Han Parçam Partisi'ne hükümette büyük pay vermeseydi, belki solcular cumhuriyet hükümetinin yıkılmasına sebep olamazlardı¹⁶⁷. Bu dönemde solcuların cumhuriyet hükümetinde büyük bir paya sahip olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bununla birlikte Davud Han milliyetçi olmasına rağmen çoğu planlarını sosyalist şeklinde yapmış ve düşünce olarak sol akımından etkilenmiştir.

¹⁶⁵ Akram, 2001: 209.

¹⁶⁶ <http://af.farsnews.com/politics/news/13950207000120> (erişim tarihi: 08.02.2018).

¹⁶⁷ <http://af.farsnews.com/politics/news/13950207000120> (erişim tarihi: 08.02.2018).

2.5. Peştun Olmayan Etnik Grupların Siyasete Katılımı

Afganistan çok farklı dinsel, kültürel ve etnik çeşitliliğe sahip olmasına karşın yüzyıllar boyunca her kesimin çatışmasız bir şekilde yaşadığı bir ülke olmuştur. Ancak çağdaş dönemde özellikle etnik guruplar arasında çatışmaların başgösterdiği söylenebilir. Aslında çeşitlilik problem değildir, hatta tam tersi kültürel zenginliği ortaya koymaktadır, lakin Afganistan’da bu çeşitliğin idaresi hatalı bir şekilde sürdürülmeye çalışılıyordu. Bu yanlışlık ve uygulanan baskılar halk arasında sadece nefret yaratmıştır. Nitekim iktidar yapısı ve etnik kökene dayalı siyasetin temeli ilk kez Ahmad Han Abdali dönemine dayanmaktadır. Bu dönemde ilk kez siyaset etnik fenomenle bağ kurmuş, hükümet kabile liderlerden oluşan bir konfederasyon tarafından yönetilmiştir. Bu yapı yüz yıldan fazla sürmüştür. Ancak Abdul Rahman, modern dönemde ilk kez merkezi bir hükümet oluşturmak için çaba sarfetmiş ve merkezi hükümet ile Müslüman bir millet oluşturmak amacıyla bağımsız etnik guruplar üzerinde baskı kurmuştur. Bu merkezi hükümeti oluşturma çabası Habibullah Kalakani dönemi hariç Demokrasi Dönemi’ne kadar devam etmiştir. Demokrasi Dönemi’nde siyasette bazı küçük değişim/gelişimler görülünce, yeni özgür partiler kurulmuş ve söylevlerde adalet vurgusu kendini göstermeye başlamıştır. Fakat bu durum kısa sürmüş, Cumhuriyet Dönemi’nde yeniden merkezi hükümet oluşturmak için Peştun olmayan etnik guruplara yönelik yeni baskılar uygulanmaya başlanmıştır¹⁶⁸. Bu politika ile beraber ülkede yabancı düşmanlığı da artmıştır. Özellikle Pakistan, doğrudan doğruya hükümet tarafından düşman olarak gösterilmiştir. Bu iki sorun, Abdul Rahman döneminden sonra da devam etmiştir. Hatta bazı dönemlerde Peştun olamayan etnik guruplar, yabancı düşman ve işgalci olarak görülüp hem hükümet tarafından darp edilmiş hem de hükümetten uzak tutulmuşlardır. Böylelikle oluşturulan yeni kimlikte Peştunlar, bir kez daha odak nokta olup siyasi kararlarda üstünlüğünü korumaktaydı. Etnik üstünlük politikası özellikle Şah Amanullah tarafından ön plana çıkarılmış ve Amanullah her zaman Peştunlara üstün bir etnik olmaları gerektiğini göstermek için çaba göstermiştir. Bu yolda Hindistan’daki Peştuları Afganistan’ın kuzey bölgesine yerleştirmiştir. Böylece üstün ırk ve çoğunluk politikasını izlemiştir¹⁶⁹. Şah Amanullah bu politikayı milliyetçilik politikası çerevesinde izliyordu ve milliyetçiliğin odak noktası da Peştunların üstün bir kabile olduğu tezine dayanıyordu.

Zaman içerisinde üstünlük ve çoğunluk politikası Peştunlar için önemli bir iddia haline gelmiştir. Çoğunluk olduklarına dair olan iddianın ardından siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda daha fazla nüfuz kazanmaya başlamışlardır. Ayrıca askeri ve siyasi makamları da tekel şeklinde Peştunlar ele geçirmişti. Cumhuriyet Dönemi’nde Davud Han, bir milliyetçi

¹⁶⁹ Gubar, 2006: 863- 864.

olarak bu üstünlüğün devam etmesine çaba sarfetmişti. Zira milliyetçilik anlayışı her zaman Davud Han'ın siyasi konulardaki kararlarını etkilemiştir. Aldığı kararlar sürekli Peştunların siyasi güç ve üstünlüklerini artırmasına sebep oluyordu. Cumhuriyet Kabinesi'ne bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılır. Nitekim bazı etnik gruplar devletten tamamen silinmiş ve hiç bir somut varlıkları kalmamıştır. Örnek olarak Hazaralar verilebilir, ki devlet ve hükümet içerisinde varlıklarından kesinlikle söz edilmezdi. Düşük rütbeli pozisyonlarda bile Hazaralara yer verilmemişti. Makam veya yetki vermekten ziyade Hazaralar daha çok hükümet tarafından zulme maruz kalmışlardır¹⁷⁰. Fakat bu tutum Taciklere karşı daha anlayışlı ve ılımandı. Cumhuriyet Komisyonu'nun 14 kişilik temel üyesinden 4'ünün Tacik olup geri kalanının da Peştun olması bunu gösteriyordu. Taciklerin en azından isim olarak payı vardı, ama Hazara ve Özbekler gibi iki büyük etnik grubun hiç bir ismi yoktu. Bu durum da etnik grupların hükümete katılımını engellemekteydi¹⁷¹. Oysa Davud Han her zaman eşitlik ve adaletten söz etmişti. Eğer bu slogandan ötürü Davud Han'ı bir vatansever sayarsak, eylemlerini bu sloganlarından ve sözlerinden ayrı tutmak gerekir. Çünkü onun sloganı Afganistan'ın tamamını bir millet ve bütün olarak görmektedir, lakin yaptıkları bu bütünü etnik üstünlük özeline indirgemektedir.

Davud Han etnik üstünlüğe dayanarak Pakistan ile uzun bir dönem çatışmaya girmiştir. Durand sınır çizgisinin resmi bir sınır olmadığını söyleyerek Pakistan'ı bu konuda tehdit etmişti. Durand sınırı Pakistan ve Afganistan'daki Peştunları ayırmıştı. Davud Han da bu iki parçayı birleştirmek için Afganistan'daki çoğu imkanları seferber etmiş ancak bu durum Afganistan'a zarardan başka birşey getirmemiştir¹⁷². Milliyetçilik, Afganistan'da sadece Peştunların birleşmesi anlamına geliyor ve bunu ifade ediyordu. Bu yüzden Peştunistan konusu Afganistan için milli bir konu haline gelmiştir. Bu hususun Afganistan halkına hiç bir faydası yoktu, ancak Davud Han tam bir popülist olarak etnik yararları milli fayda olarak göstererek milletin bütününe göz ardı etmişti. Davud Han'ın tek amacı Peştun birleşmesi olduğundan ülkenin kuzey tarafında da ülkeden koparılmış büyük bir toprak parçası bulunmasına karşın bu milli dava içinde yer almamaktaydı. Çünkü kuzeydeki ayrılmış topraklar Peştun olmayan etnik gruplara aitti.

Anlaşılabacağı üzere Davud Han, başlangıçta kendisini milli bir şahsiyet olarak göstermek için bazı hükümet üyeliklerini Taciklere vermişti. Fakat zaman ilerledikçe bu da son bulmuş ve başkalarının hakkını tamamen görmez olmuştur. "...Kadir Davud Han ile yollarını neden ayırdığını açıklarken; Davud Han hükümeti farklı sınıf insanlardan

¹⁷⁰ <http://www.lalosarijanganal.blogfa.com/post-17.aspx> (erişim tarihi: 12.03.2018).

¹⁷¹ Aka, 2000: 98.

¹⁷² http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/03/090317_ram_daud_khan (erişim tarihi: 21.02.2018).

oluşturacağına söz vermişti, ama sonra kabilecilik siyasetini izledi” demektedir¹⁷³. Davud Han hükümetin yıkılmayacağından emin olduktan sonra çevredeki insanları hükümetten uzaklaştırmıştır. Yaptıkları hükümetin kuruluş döneminde sorumlu bir hükümet olarak verdiği sözlere aykırı idi. Bu farklılık ekonomik alanda da geçerli idi.

2.6. Davud Han’ın Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Planı

Afgansitan’ın çağdaş tarihinde ekonomiye en çok önem veren şahıslardan biri Davud Han’dır. Onun her iki dönemde de Afganistan’daki yetki ve görev zamanlarında düzenlendiği ekonomik planları oldukça önemlidir, ancak tartışmalıdır da.

Bu ekonomik planların çoğu beş yıllık kalkınma planlarında ortaya konulmuştur. Bu şekilde, ülke için tam 5 yıllık ekonomik büyüme programı belirlenmiştir.

Afganistan’daki bu beş yıllık ekonomik planların başlatıcısı Davud Han oldu. Nitekim ilk beş yıllık ekonomik kalkınma planı Davud Han’ın Başbakanlık döneminde başlamıştır. 10 yıllık demokrasi döneminde de bu tür ekonomik planlamalar devam etmiştir. Cumhuriyet Dönemi’nde ise bu palanlama 7 yıllık palanlamaya dönüştürüldü. Cumhuriyet Dönemi’nde ekonomik büyümeyi daha da hızlandırmak için 5 yıllık ekonomik planlama durdurulup yerine 7 yıllık ekonomik planlama başlatılmıştır. Bu 7 yıllık ekonomik planlamanın başlangıcı 1976 yılına dayanıyordu. Yedi yıllık kalkınma planı Sovyet teorisyenlerin yardım ve desteği ile düzenlenmişti. 7 yıllık ekonomik planlamada araştırmacılar, en çok karayolları ile tarıma altyapı olarak önem vermişlerdir.

Davud Han çoğu zaman bu planları denetlemekteydi¹⁷⁴ ve sunulan bütün bu ekonomik ve kalkınma planları bir siyasi yönetim çerçevesinde düzenlenmiş, tanıtılmıştı. Ayrıca ülkenin özel sektörü olmadığından kalkınma ve gelişme için en kısa yol tercih edilmişti¹⁷⁵. Afganistan’da o zamana kadar tam bir kapitalist sistem olmadığından ve halkın elinde de sermaye bulunmadığından devlet geliştirme yolunu kendi imkanları ile yürütmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden tüm projeler devlet imkanları ile hayata geçirilecekti.

7 yıllık ekonomik plan Afganistan’ın sahip olduğu kaynak ve kapasiteye göre düzenlenmeye çalışılmıştı. Özel sektör olmadığı için de devlet tüm projeleri kendi imkanları ile gerçekleştirmeye çabalıyordu. Bu bağlamda hazırlanan plan, mevcut imkanlar çerçevesinde belli hususları esas almaktaydı ve bazı önemli sonuçlar da almaya başlamıştı. Bunlar;

¹⁷³ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/04/130427_k05_8sor_afghanistan (erişim tarihi: 03.03.2018).

¹⁷⁴ Ali, 1990: 119.

¹⁷⁵ “Sannat va ziraat-ı afganistan niyazmand tavacuh-ı ciddi ast”, Roznama Milli Anis, 02.08.1973.

1. Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti, bu dönemde en önemli ekonomik hedefini dengeli gelişmeye bağlamış ve böylece refah ve gelişmiş bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır. Bu hedefe ulaşmak için bütün insan, finans ve doğal kaynaklarını kullanmaya çalışmıştır.

2. Ekonomik demokrasinin sağlanmasına gayret edilecekti.

3. Devlet, planlanan iktisadi politikalar yoluyla uluslararası ekonomiye bağlanmaya çalışacak, böylelikle de yerli ekonomik gelişmesi sağlanacaktır¹⁷⁶. Devlet bu hedeflere ulaşmak ve 7 yıllık ekonomik planlamaya hazırlanmak için yıllık planlama çerçevesinde kazancını artırmaya çalışmıştır. Bunun sonucunda 1973 ve 1974 yıllarında genel olarak %4 büyüme hedeflenmiş ve bunun gerçekleşmesi için de aşağıdaki hedefler ortaya konulmuştur;

1- Hükümetin yatırımı %28 büyüyecektir.

2- Ziraat ürünleri %3.5 arttırılacaktır.

3- Maden ve sanayi ürünleri %10 büyüyecektir.

4- Ürünlerin fiyatı finansal, ziraat ve sanat kriterini uygulayarak mevcut düzeyde tutulacaktır.

5- Halk sağlığı geliştirmek için devlet daha fazla yatırım yapacaktır¹⁷⁷.

Nihayetinde bu hedefler gerçekleştirilerek %4 ekonomik büyüme elde edilmiştir. 1975 yılında ise %3.3 veya %4 hedef olarak belirlenmiştir. Bu büyümeye ulaşmak içinse devlet yatırımlarının %11.4, zirai ürünlerin %2.8, maden ve sanayinin %10 veya 15 arttırılması öngörülmüştü. Yine ürünlerin fiyatı finansal, sosyal hizmet ve karayollarının ihtiyaçları çerçevesinde uygulanarak mevcut düzeyde tutulmaya çalışılacaktı. Hatta devlet yatırımlarının 9.321 milyon Afgani'ye kadar arttırılacaktı. Sonuçta ise 1975 yılı ekonomik büyümesi %4.3 olarak gerçekleşti¹⁷⁸.

Görüldüğü üzere hükümet, 7 yıllık ekonomik kalkınma planı başlamadan önce belirlediği hedeflere ulaşmaya çalışıyordu. Öte yandan bu hedeflerin geliştirilmesi için de ülkenin ekonomik kapasitesi detaylı bir şekilde analiz ediliyordu. Bu gidişat 7 yıllık kalkınma planı için mantıklı bir tahmini veri verebilirdi ancak yeterli olmayacağından daha ayrıntılı hesaplamalar yapılması gerekiyordu.

Bu bir yıllık planlamalardan sonra ziraat, sanayi, bankacılık ve ticaret sektörlerinde önemli değişimler yaşandı ve zirai gelişmeler vesilesiyle ekonomik büyüme hızlandı. Yatırımlar önceki yıllara göre daha fazla oldu. Bu dönemde diğer pek çok ülke enflasyon ile mücadele ederken Afganistan'da izlenen doğru ekonomik politikalar sebebiyle büyüme

¹⁷⁶ "Nazari ba bank va bankdari dar afganistan", Roznama Milli Anis, 22.10.1973.

¹⁷⁷ Vuzaret plan Riasat plan, 1974: 1.

¹⁷⁸ Vuzarat plan Riasat plan, 1975: 1-2.

gerçekleşmekteydi. 1976 yılında ise 7 yıllık kalkınma planı, milli ekonomiyi güçlendirmek ve büyümesini sağlamak için uygun şartlarla hazırlanmış oldu. Böylece 7 yıllık ekonomik kalkınma planı 207 milyar Afgani parayla 1976-1982 arasında aşağıdaki hedefleri gerçekleştirmek üzere uygulanacaktır¹⁷⁹.

- 1- Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti, madencilikle birlikte ağır sanayi oluşturmayı, kimya sanayisini, makine sanayisini ve elektrik gibi sanayileri ülkenin tam bağımsızlığı için önemli saymaktadır. Bu sebeple devlet ekonomik politikalar çerçevesinde bu alanlarda gelişmeler ağılayacaktır. Hacı-gak demir madeni sanayileşme yolunda ve kullanmak konusunda ciddi önlemler alınacaktır.
- 2- Afganistan Cumhuriyeti Devleti, küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri ve el sanatları alanındaki özel yatırımları ve özel sektör faaliyetlerini teşvik edecek, destekleyecek, yönlendirecek ve kontrol edecektir. Milli ekonomiyi güçlendirmek için devlet sermayesi ile özel sermaye arasında işbirliği sağlanacak ve dengeli bir şekilde desteklenecektir.
- 3- Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti, ulusal sanayilere, el sanatlarına ve ulusal sanatlara desteği ciddi bir görev olarak görmektedir. Milli sanayi ve ticari yapı alanlarında yabancı yatırımcılara da belli bir sistem dahilinde destek sağlanacaktır.
- 4- Cumhuriyet Hükümeti, ülkenin dış ticaretini, ulusal çıkarlara uygun, planlı ve programlı bir şekilde koordine edecektir.
- 5- Cumhuriyet Hükümeti, döviz işlemlerini ciddi bir şekilde kontrol edecektir. Devlet adaletsiz parasal/finansal işlemleri kapatabilecektir. Hükümet bankalardaki kredileri ve mevzuatları teşvik ve garanti edecektir.
- 6- Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti, ülkenin vergi sistemini doğrudan vergi önceliğine dayanarak değiştirecektir.
- 7- Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti, Afgan halkının çoğunluğunun yararına göre toprak reformunu önemli adımlardan biri olarak kabul edecektir.
- 8- Cumhuriyet Hükümeti tarafından zirai üretim ve tüketim kooperatifleri, çiftçilerin çoğunluğunun katılımıyla kurulacaktır.
- 9- Eğer mümkünse, devlet kurak topraklarda düzenli sulama şebekeleri kuracaktır. Ayrıca hükümet hayvancılık eğitiminin gelişimi için bilimsel önlemler alacaktır.
- 10- Cumhuriyet Hükümeti, yeni şartlar ve koşullara uygun olarak kamu binaları inşa edecektir, ev-inşaat faaliyetlerini hızlandıracak ve evleri ihtiyacı olanlara verecektir.
- 11- Devlet tarafından şehir modernize edilecek ve Kabil şehrinin yeniden inşası için 25 yıllık plan uygulanacaktır. Hükümet, iletişim ağlarını genişletecek, ülkenin şehirlerini ve ekonomik merkezlerini, temel ulaşım araçları ile bağlayacaktır. Ülkenin gelecekteki ulaşım ağı olarak demiryolu yapımı planlanmaktadır.
- 12- Cumhuriyet Hükümeti, insanların refahı için kamu ulaşım sektörünü geliştirecek ve ulaşım şirketleri teşvik edilip, desteklenecek ve yönlendirilecektir. Böylece şehir halkı için hizmetler kolaylaştırılacaktır.

---

¹⁷⁹ Ali, 1990: 121.

13- Cumhuriyet Hükümeti, çalışma koşullarını ve devlet görevlileri ile hükümet çalışanlarının geçim kaynaklarını iyileştirmek için uygun önlemler alacaktır. Devlet görevlileri nitelik, hizmet kayıtları, vatanseverlik ve ulusal kalkınmaya verdiği hizmet çerçevesinde değerlendirilecektir.

14- Devlet, çalışma koşullarını iyileştirmek, bireysel ve sosyal hakların korunmasını sağlamak ve iyileştirmek için ilerici ve demokratik bir emek devleti kuracak ve uygulayacaktır.

15- Hükümet, devlet okullarının gelişmesiyle kız ve erkek çocuklar da dahil tüm çocuklar için kamu ve ücretsiz temel eğitim sağlayacaktır. Ayrıca, bilimadamı yetiştirmek için orta ve yüksek öğretim alanlarında imkanlar hazırlanacaktır.

16- Cumhuriyet Hükümeti, ülkenin genel nüfusuna mümkün olan en kısa sürede tedavi sağlamak için tıbbi tedavi olanakları sağlayacak, mevcut devlet hastanelerini genişletecektir. Özellikle koruyucu tedavi geliştirilecek ve bulaşıcı hastalıkların engellenmesi için imkan sağlanacaktır.

17- Cumhuriyet Hükümeti, insanları aydınlatmak için basının ve demokratik yayınların gelişimine ve genişletilmesine yardımcı olacaktır. Ulusal tiyatro oyunları, sinemalar ve radyolar geliştirilecek, ayrıca ülkede bir televizyon ağının oluşturulması için çalışılacak ve hükümet bilimin gelişmesinden bir bütün olarak sorumlu olacaktır.

18- Hükümet, ülkenin mali duruma göre, yeni nesili daha iyi yetiştirmek için anne ve çocukları destekleyecek, doğum hastanesi ve çocuk bakımı merkezleri edecektir¹⁸⁰.

Afganistan Hükümeti, iktisadi politika kapsamında ise aşağıdaki hedeflere ulaşmayı planlıyordu.

1- Halkın yaşam standartlarını yükseltmek için ekonomik büyüme hızlandırılacaktır.

2- İthalatı değiştirmek için sanayi ürünlerinin ve ağır sanayi kapasitelerinin yeniden canlandırılması ve ekonomik bağımsızlığını kurulması için gerekli koşulları yaratılacaktır.

3- Sanayinin hammaddesini üretmek için tarımsal üretimin artırılması, temel gıda maddeleri üretmek için de bu alanda insan kaynağı yaratılması sağlanacaktır.

4- Devlet gelirleri, yatırımı artırmak, tasarrufları teşvik etmek ve özel alanlarda yatırım yapmak suretiyle arttırılacaktır.

5- Üretimi arttırmak için eğitim ve sağlık hizmetleri vasıtasıyla insan kaynakları yaratılacaktır.

6- Finansal ve ziraat alanlarında reformların gerçekleştirilmesi için genel imkanlar sosyal hizmetler yoluyla sağlanacaktır.

7- Temel yapı ekonomik, ulaşım, sulama ve enerji alanlarında genişlemeye dayanacaktır.

8- Finans politikası vasıtasıyla normal ekonomik durum ve fiyat dengesi sağlanacaktır.

9- Ülkenin ihracat ürünlerini artırmak ve yeni pazarlar elde etmek için ithalat azaltılarak genel gelirler arttırılacaktır¹⁸¹.

Devlet yöneticileri, büyüme ve gelişmeye ilişkin hedeflerin planlara sadık kalınarak elde edileceğini ve mevcut alt yapının 7 yıllık ekonomik planlama için yeterli olacağını düşünüyorlardı. Buna göre;

¹⁸⁰ Vuzaret plan, 1976: 23-24.

¹⁸¹ Vuzaret, 1976: 27.

“Genel olarak sosyal hizmet, finans ve ziraat alanlarındaki reformlar, temel altyapının oluşturulması, sulama ve enerji kaynaklarının yaratılması ve normal ekonomik istikrarın sağlanması suretiyle ekonomik büyüme gerçekleşecektir. Planlar doğrultusunda hareket edilirse sözkonusu hedef rakamlara ulaşılabilecektir. Nitekim milli üretimde 7 yıllık toplam %53.7 artış tahmin edilmekte, yıllık ise gelişmenin %7,5 olması öngörülmüştü. Bu hedeflere göre, milli gelirler 1975 yılında 69.6 milyardan 147.69 milyar Afgani’ye çıkacaktır. Bu rakama göre ise, %2.25’lik nüfus artışı da gözönüne alınırsa, 1975 yılı itibarıyla 5.4 bin Afgani olan kişi başı milli gelir, 7 yıllık planlama sonunda 7 bin Afgani olacaktır.”¹⁸².

Ancak bu ekonomik plan tamamlanmadan önce “Haft Savr Darbesi” gerçekleşti. Devlet teorisyenlerine göre bu ekonomik plan, kapsamlı bir plan olarak ülkenin gelişimini sağlayacaktı. Lakin daha sonra planın ve genel olarak ekonomik politikasının doğru olmadığı vurgulanmıştır. Çünkü Afganistan’ın ekonomik kapasitesi düşünülenlerden çok daha düşüktü. Ekonomik olarak planlanmış projeleri hayata geçirecek ne bir alt yapı ne de finansal kaynak vardı. Darbeden önce bu durum açık bir şekilde ortadaydı. Dolayısıyla bu büyük gelişim hedefi, Cumhurbaşkanı için de problem olmuştur. Zira para sıkıntısı olduğundan günlük çalışan insanlar İran’dan döviz getiriyor ancak yine de belirtilen projeler için mevcut para yetmiyordu. Sonuçta Cumhurbaşkanı’nın başka yerden bu kaynağı yaratması gerekiyordu.

Ekonomik planlar üzerinde çalışılmaya başlanırken her geçen gün yeni bir sorun ortaya çıkmaya başlamıştı. Dahası hükümet, kendi giderlerini bile yanlış hesaplamıştı. Hükümetin normal giderleri artmış ve bu artış büyük sorun oluşturmuştu. Bu problemin çözülmesi, yani hükümet harcamalarının karşılanması ve proje bütçesinin sağlanması için vergilerin arttırılmasına karar verildi. Bu kararlar ise halkın iktidara tepki göstermesine sebep oldu¹⁸³. Devlet, giderlerinin karşılanması için vergi artırımını ile birlikte ikinci bir hedef olarak Müslüman ve Batılı ülkelerle ekonomik ilişki kurup geliştirilmesi yoluna gitti. Öyle ki, Afganistan hükümeti özellikle bu ülkelerin ekonomik imkanlarından yararlanabilmek için siyasi ilişkilerini geliştirmeye çalışıyordu. Müslüman ülkeler arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmek istediği ilk ülke İran idi. Çünkü İran, Afganistan’a 2 milyar dolar finansal yardım yapmaya söz vermişti. Bu rakam, Afganistan’ın tüm ekonomik sorunlarını çözebilecek yeterlilikteydi. Yardım, hükümet yetkililerinde büyük umut yaratmıştı, ancak bu yardım karşılıksız değildi. Karşılığında, küçük bir istek olarak Afganistan’ın Sovyetler Birliği’nden uzaklaşması isteniyordu¹⁸⁴. Görünüşe göre, Davud Han’ın ekonomi politikası ve planları şekil ve içerik açısından kusursuz görünmekte; lakin uygulamada başarı

¹⁸² <https://moec.gov.af/Content/files/%D9%87%DA%86%D8%AE%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D8%AA.pdf> (erişim tarihi: 21.03.2018).

¹⁸³ Hakşinas, 1984: 432.

¹⁸⁴ Fegan aid, 156.

getirmemekteydi. Ekonomik plan, Afganistan'ın ekonomik gücü ile karşılaştırdığında, oldukça kusurlu kalmaktadır.

Davud Han, yapacağı ekonomik kalkınma hamlesi için her ne kadar Arap ve Batılı ülkelerden büyük ekonomik yardımlar aldıysa da ülke ekonomisini düzeltmeyi ve halkın refah düzeyini yükseltmeyi başaramadı. Öyle ki, vergi programının yerine toprak reformu planını hayata geçirdi. Ayrıca halka hitaben yaptığı konuşmalarda söz verdiği iyileştirmeler, halka yönelik yapılacak gıda yardımları hiçbir şekilde hayata geçirilmedi. Aksine halk, yeni vergilerin yüklenmesi neticesinde daha fazla ekonomik yükü boğuştu. Tüm bu gelişmeler neticesinde daha fazla insan ekonomik baskı altında ezildi. Zaten sanayileşmemiş bir ülke olarak ekonomik alanda bu kadar hızlı büyümesi imkansızdı. Asıl sorun ise Afganistan'ın bu planlamayı gerçekleştirebilecek yeterli parasının olmamasıydı. Bunun yanında devletin gelir-gider dengesi de yoktu ve gelişim hesaplamaları gerçeği tam olarak yansıtmıyordu. Bu sebeplerden dolayı Davud Han bütün masrafları karşılamak için mümkün olan her yolu denemeye kalkmıştı. Sonuçta masrafları karşılamak için Afganistan'ın kaderini değiştirmeye başladı. Bu kader değişmesi dış ve iç politika değişmesi ile başlamış ve ardından Sovyetler Birliği Afganistan'ın ekonomik planlarının gerçekleştirilmesi ikinci plana atılmış, onun yerine Müslüman ve Batılı ülkelere yönelmeye başlanmıştır. Dış politikadaki bu dönüşümün sebebi anlaşılacağı üzere bu ülkelerden gelebilecek ekonomik yardım beklentisidir. Sonuçta bu eksen kayması ekonomik alandan siyasi alana da yansımış ve Afganistan'ın geleceği konusunda önemli sonuçlar doğurmuştur.

2.7. 1975 Davud Han'ın Siyasetinde Dönüşüm

1973 Temmuz'unda, Cumhuriyetin ilanı ile, Afgan solcuları Davud Han'ın programlarını desteklediklerini ilan ettiler, ancak zamanla bu sıcak ve yoğun işbirliği sona erdi. Hatta solcularla Cumhurbaşkanı arasında tam bir uçurum meydana geldi. Davud Han, bu durumu değiştirmek için dış ve iç siyasette değişme ve dönüşüme gitmeye karar verdi. Bu değişim ve gelişim için Davud Han'ın bazen kendisi bazen de Başbakan özel temsilcisi olarak kardeşi Mohammad Naimi bazı Müslüman ve Batılı ülkelere gitti. Davud Han, ziyaret ettiği ülkelerden genelde yardım ve kredi alma sözü aldı. İran Şahı'nın verdiği yardım sözü ise diğer pek çok ülkelerden daha fazla onu tatmin etmişti. Bunun yanında proje çalışmalarını finanse etmek için Dünya Bankası ile Asya Bankası'ndan da kredi almayı başardı.

Davud Han İran ziyaretinden Herat'a döndü. Burada Nisan 1975'te yaptığı bir konuşmada ithal edilen ideolojilere karşı verilen mücadelelerden bahsetti. İthal edilmiş ideolojiden kastı Sovyetler Birliği'nden Afganistan'a gelen komünizm ideolojisiydi. Aslında

bu konuşma Afganistan'ın siyasi dönüşümüne de önemli bir işaretti. O, dışarıdan gelen ideoloji hakkında şunları söylemekteydi;

Kardeşler! Dışarıdan gelen ideolojiler hiç bir zaman tek olarak bir millet için faydalı olamaz. Bir kahraman millet, ulusal gelenekleri ve dini inançlarıyla uyumlu bir şekilde yaşar, dünyanın neresinden gelirse gelsin bunlara uymayan her türlü ideolojiyi hayatlarından çıkarır ve kendi zihinlerini faydalı olarak yaratırlar...¹⁸⁵.

Davud Han'ın bu sözleri Solcuları oldukça etkiledi. Zira Sovyetlere bakışının değiştiğini göstermişti ve böylelikle siyasette ortakları olan solcuları dışlamaya karar verdi. Oysa bunlar Davud Han'ın iktidara geçmesine yardım etmişti ve hükümetin büyük kısmı bunların elindeydi.

Davud Han Kabil'e geldikten sonra, Hükümet'te büyük değişim yaptı. Öncelikle solcuları hükümetin üst düzeylerinden uzaklaştırdı ve yerlerine monarşistlerden ve sağcılardan atamalar yaptı. Böylece darbeden sonra görevden uzaklaştırılan kişiler tekrar döndüler.

Davud Han, görevden alma işlemlerini kademeli bir şekilde gerçekleştirmişti. Nitekim 1977 yılına kadar genel olarak solcuların tamamı hükümetten çıkarılmıştı. Ayrıca Davud Han, askeri görev ve makamlarda bulunan Halk ve Parçam üyelerini görevden aldı. Kabil ve büyük şehirlerde, askeri makamlardan çıkarılma süreci diğer üst düzey devlet kademelerindeki ihraçlardan daha ciddi takip edildi. Çünkü böylece tehdidi azaltmayı başarmış oldu. Tanınmış solcu subaylar, Kabil'den uzak bölgelere atanmıştı. Bu önlemler, solcu askerler ile subayları solcu partilerden uzaklaştırmaya ve birbirleri olan işbirliğini engellemek amacıyla yapılmıştı. Eğer sert bir siyaset izlenmiş olsaydı, solcu subaylar ile siyasetçiler işbirliğine gidebilirdi. Ama hükümet bu işbirliğini imkansız hale getirmeye çalıştı.

Davud Han bu eylemlerden sonra iktidarını meşrulaştırmaya çalıştı. O, darbe vasıtasıyla iktidara geldi ve bunun meşrulaştırılması için yeni bir anayasa hazırlanması gerekiyordu. Bu yüzden solcuları iktidardan uzaklaştırdıktan sonra meşrulaştıma süreci için Loya Cirga (Büyük Toplantı) çağrısı yaptı. Bu toplantıda anayasa komisyonu oluşturuldu ve akabinde yeni bir anayasa hazırlanması için çalışmalar başladı. Anayasa komitesinde ve Loya Cirga'da solcular aktif bir parti olarak davet edilmedi. Bu nedenle kısa bir süre içerisinde siyasi muhalifler tarafından hükümet eleştirilmeye başlandı¹⁸⁶. Solcular için, hem işbirliği yapıp hem de yardım ettikten sonra Davud Han tarafından iktidardan uzaklaştırılmak kabul

¹⁸⁵ <http://jgk.imamreza.ac.ir/index.php/jgk/article/download/60/58> (erişim tarihi: 03.06.2018).

¹⁸⁶ Azimi, 1997: 117-118.

edilebilir bir durum değildi. Öte yandan solcuların hükümetteki yerini monarşistler doldurmuştu. Bu durum solculara çeşitli zorluklar çıkardı. Solcular da bu durumdan kurtulmak için çözüm yolu bulmaya çalıştı. Sonuçta iki solcu parti, yani Halk ve Parçam Partileri yeniden birleşme yoluna gitti.

Afganistan'da siyasi değişim sadece solcularla bitmedi. Diğer bir siyasi değişim Peştunistan ile ilgiliydi. Zira bu değişimden sonra Afganistan dış politikasında Peştunistan Meselesi'nin 3 yıl öncesindeki gibi bir önemi kalmayacaktı¹⁸⁷. Çünkü Peştunistan, Pakistan ve Afganistan arasında bir sorundu. Müslüman ülkeler ise Pakistan'ı bir müttefik olarak görüyordu ve Afganistan ekonomik yardımlardan dolayı bu ittifaka saygı göstermeye mecburdu. Bu yüzden Afganistan, Pakistan ile çatışmasını azalttı. Ayrıca ülkedeki Sovyet etkisi de azaltılmaya çalışılıyordu.

2.7.1. 1976 Anayasası

Monarşinin yıkılmasından sonra, Davud Han anayasa ve parlamentoyu feshetmişti. Özellikle feshedilen anayasanın yerine 1975 yılında yeni bir anayasa hazırlamak üzere hareket geçildi ve bir komisyon kuruldu. Bu komisyonun 41 üyesinden en önemlileri; Başbakan'ın birinci yardımcısı Hasan Şark, Sayed Abdullah, Abdul Qadir Nuristani, Abdul Majid ve Abdulturab Asefi idi¹⁸⁸. Bu insanlar Cumhuriyet anayasasını hazırlamakla sorumluydu ve aylar sonra 25 Şubat 1976 tarihinde ilk anayasa taslağını hazırlamayı başardılar. Ardından, aynı yılın 20 Mart'ında taslağı incelemek üzere 20 kişilik başka bir komisyon kuruldu ve bunlar anayasayı değerlendirmeye başladı¹⁸⁹. Sonuçta, 30 Ocak 1977'de Loya Cirga (Büyük Toplantı) 325 kişiyle çalışmaya başladı ve 13 Şubat 1977'de başladığı anayasayı inceleme süreci 15 gün sürdü. Nihayetinde de 13 Şubat'da 13 bölüm, 136 madde olarak yeni anayasayı onaylandı. Bu anayasa Afganistan'da beşinci anayasa olarak tanımlanıyordu. Davud Han, anayasanın demokrasi değerlerine dayanması gerektiği konusunda ısrar etmişti¹⁹⁰. Fakat pratikte, "Loya Cirga (büyük toplantı) üyelerini davet etmek yerine, oy almak için seçiyor..."¹⁹¹ Davud Han'ın kendisi de aynı toplantıda Cumhurbaşkanı seçildi ve 16 Şubat'ta Cirga üyelerinin huzurunda yemin etti ve 24 Şubat 1977'de Cumhuriyet Anayasası'nın yürürlüğe girdiğini ilan etti¹⁹². Davud Han bu Cirga'dan temel beklentisi meşruiyet

¹⁸⁷ "Ruz milli paştunistan tay marasim hasi dar markaz va vulaya keşvar taclil şud", Roznama Milli Anis, 01.09.1977.

¹⁸⁸ "musavide kanun asasi davlat camhury afganistan", Roznama Milli Anis, 20.03.1976.

¹⁸⁹ "Avalin calasa kamisyoni gavr va ludaka bar musavida kanun asasi davlat camhury afganistan dair gatdid", Roznama Milli Anis, 30.03.1976.

¹⁹⁰ "Musavida kanun asasi davlat camhury Afganistan", Ruznama Milli Anis, 20.03.1976.

¹⁹¹ Ali, 1998: 127.

¹⁹² De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1977: 171.

kazanmaktı. Sistemi demokratikleştirmekten ziyade sadece görünürde demokratik olmuştu. Çünkü Cirga'nın üyelerini halk yerinde Cumhurbaşkanı seçiyor ve seçilmiş üyeler de genelde Cumhurbaşkanı'nın her teklifine evet diyordu. Kısacası Cirga'da muhaliflere yer yoktu. Her şey önceden belirlenmişti. Seçilen üyeler sadece bağlılıklarını ilan etmeye gelmişlerdi.

Cirga üyelerinin seçim süreci demokrasiye uyumlu değildi. Zira Loya Cirga'nın (büyük toplantı) hazırlanması görevi ile iller, ilçeler ve köyler İçişler Bakanlığı'na bağlıydı. Dolayısıyla Cirga'ya muhaliflerin gelmesi engellenmişti ve valiler kendi şehirlerinden garanti gördükleri üyeleri seçip göndermişlerdi. Loya Cirga Başkanı olarak ise Ziraat Bakanı Azizullah Vasifi tayin edildi. Hazırlanmış Anayasa Cirga'da okundu ve tartışmasız bir şekilde onaylandı¹⁹³. Ayrıca daha önce bahsedildiği gibi bu toplantıda Davud Han da resmen altı yıllığına Cumhurbaşkanı seçildi. Yeni anayasanın yetmiş yedinci maddesinde ise Cumhurbaşkanı'nın yetkileri açıklanmaktaydı. Bakıldığında Cumhurbaşkanı yetkilerinin krallık dönemindeki kralların yetkileri gibi oldukça fazla olduğu görülmekteydi. Bu aşırı yetki, baskıcı bir durumu dönüştürebilirdi. Üstelik Davud Han, darbeden sonra yaptığı ilk konuşmada millet için demokratik bir hükümet kurulacağına söz vermişti, ancak bu son yaptıkları demokrasi ilkelerine bütünüyle aykırıydı. Öyle ki, Cumhurbaşkanı'nın yetkileri tüm hükümet yetkilerinden üstündü. Diğer yandan Halk ve Parçam'ın, Loya Cirga'ya karşı yaptığı protestolar da bastırıldı ve bu baskı ülkedeki gidişatı daha da kötüleştirdi. Cirga tarafından diğer verilen kararlar neticesinde ise ülkede sadece İnkılabi Milli Partisi, siyasi parti olarak kalmıştı¹⁹⁴. Dolayısıyla ülkede tek parti yönetimi başlamış ve anayasanın onaylamasından sonra faaliyette bulunan tek parti Ulusal Devrimci Partisi (İnkılabi Milli) olarak kalmıştı. Bu ise baskıcı bir hükümetin oluşturmasına sebep olmuştu. Cumhurbaşkanı böylece özellikle sol partilerin siyasi faaliyetlerini yasaklamış oluyordu.

Yeni yasaya göre diğer partiler, Halk ve Parçam da dahil kapatılıp, Ulusal Parti ile birleşmeliydi ve bu sisteme göre partinin başkanı Cumhurbaşkanı olacaktı. Sonuçta tüm millet de bu partinin üyesi olacaktır. Bu bağlamda yeni anayasanın önceki anayasadan çok farkı olmadığı söylenebilir. Hatta bazı noktalarda daha geri olduğu düşünülebilirdi. Zira dokunulmazlık konusunda 1964 Anayasası'nın krala vermiş dokunulmazlık gibi bu yeni anayasa da Cumhurbaşkanı'nı aynı duruma sokuyordu. Ayrıca Cumhurbaşkanı tüm devlet görevlilerini işten uzaklaştırma ve Parlamento'yu kapatma hakkına sahipti¹⁹⁵. Sonuçta Cumhurbaşkanı, Loya Cirga üyelerini de seçmiş olduğu için anayasa hiç bir konuda tartışılmadan geçti ve halkın hiç bir muhalefetiyle karşılaşmadı. Ancak anlaşılacağı üzere

¹⁹³ <http://sarwardanesh.com/?p=910> (erişim tarihi: 27.03.2018).

¹⁹⁴ Kanun asasi Camhury Afganistan, Madde 41, 1976: 77.

¹⁹⁵ Kanun asasi Camhury Afganistan, Madde 78, 1976: 88-90.

anayasa demokrasi ilkeleri ile uyumlu değildir. Bu anayasa başlangıçta halkta umut yaratmış lakin sonra herkes için bir umutsuzluk kaynağı olmuş ve tüm yetkilerin Cumhurbaşkanı'nın elinde olması için çalışmıştı. Yasal bir kurum olan Cumhurbaşkanı, devleti resmen baskıcı bir devlete dönüştürmüştü.

2.7.2. Afganistan'da Tek Parti İktidarı

Yeni anayasa onaylandıktan sonra Afganistan'da tek partili sisteme geçildi. Ulusal Devrim Partisi ülkede faaliyet gösteren tek siyasi parti oldu. Bu partinin en önemli özelliklerinden biri 17 Temmuz Darbesi'ni gerçekleştiren ve Cumhuriyet'in ilan edilmesini sağlayan parti olmasıdır. Zaten partinin lideri olan Davud Han, aynı zamanda 27 Temmuz devrimini gerçekleştirenlerin de lideri idi. Oysa yasal anlamda böyle bir partinin varlığından bu dönemde söz edilemezdi. Parti, resmen 17 Temmuz 1977'de kuruluşunu gerçekleştirdiğinden resmi anlamda da bu tarihten itibaren varolmuştur. Daha önce, hükümet, diğer partilerin siyasi faaliyetlerini engellemek için oldukça zorlayıcı yasalar çıkarmıştı. Zira bu yasalar, partilerin faaliyetlerine karşı ağır cezalar getirmekteydi. "eğer bir kişi grup olarak siyasi parti, topluluk, grup veya grup adına bir örgüt oluşturup yönetirse on yıldan fazla hapis cezasına mahkum edilecektir. Eğer biri, bir cihaz aracılığıyla yayın organizasyonu yaparsa veya benzeri faaliyetlerde bulunursa durumuna göre hapis cezasına çarptırılacaktır. Hükümet, bu ceza yasasına dayanarak, bazı sol siyasi partilerin lideri ile aktivistlerini tutuklayıp uzun zaman hapishanelerde tuttu¹⁹⁶. Bu koşullar altında artık hiç kimse özgür bir şekilde düşüncesini dile getiremiyor, siyasi faaliyette bulunamıyordu. Her şey hükümetin kontrolü altında yürümek zorunda idi. Bu kısıtlamalar ülkenin demokratikleşme sürecine engel oldu. Aslında demokrayi tesis etme unsurları ülkeden kaldırılmıştı. Artık hükümet aleyhinde yazma, konuşma, eylemde bulunma hapis cezaları ile sonuçlanmaktaydı.

Cumhurbaşkanı'nın tüm bu kısıtlamaları muhtemel cumhurbaşkanı adaylarının da yarıştan çekilmesine sebep oldu. Loya Cirga'da Davud Han'ın karşısına hiç bir aday çıkmadı ve şehirlerden gelen temsilciler tarafından tek aday olarak Cumhurbaşkanı seçilip ilan edildi.

Tüm bu sorunlar ile sıkıntılara rağmen seçimden sonra halk yeni kabinenin kurulmasıyla birlikte umutlanmış ve Cumhurbaşkanı tarafından söz verilen sözlerin hayata geçirilmesini bekliyordu. Ancak yeni kabinede herhangi ciddi bir değişim yoktu ve eski kişilerden oluşmuş bir kabineydi¹⁹⁷.

¹⁹⁶ Kiştmand, 2002: 287.

¹⁹⁷ Farhang, 1988: 27.

Millet, Cumhurbaşkanı'na karşı esnek ve anlayışlı davranıyor ve kötü gidişatı fazla ciddiye almıyordu. Sadece durumun değişmesini beklemekteydi. Fakat değişim isteyenler iktidardan uzaklaştırıldığı için zamanla durumun iyileşmeyeceği anlaşıldı.

Bu durum baskıların devam etmesine yol açtığı gibi toplumu da üç ana gruba bölmüştür. Birinci grup; baskılara boyun eğmiş, hükümete yardım etmeye hazır olan grup. İkinci grup: fırsatçılar olup, her zaman kendi faydaları peşinde olan grup. Üçüncü grup ise; Cumhurbaşkanı'nın ailesiyle aile bağlantısı olan kişilerdi. Bu insanlar da fırsat bekleyenlerdi, ki Cumhurbaşkanı'nın kardeşi Muhammed Na'im aracılığıyla değişiklik yapmak için istiyorlardı. Fakat Nisan 1977'de Cumhurbaşkanı'nın Sovyet lideriyle görüşmesinden sonra Afganistan Hükümeti ile Sovyet Hükümeti arasında bazı problemler yaşanmış, böylece değişim umudu son bulmuştur. Davud Han'ın tavrı nedeniyle Afganistan ve Sovyetler Birliği arasında sorun çıkarken değişim umudu Naim Han dahil herkes için sona ermiştir¹⁹⁸. Aslında Davud Han, dış politikayı değiştirmeye önceden karar vermişti ama bu değişiklik diğerleri için ani oldu ve mevcut umutları bitirdi. Nitekim Sovyetlerle yaşanan sıkıntıdan sonra iç politikada solcular daha zor durumda kaldılar ve baskı altına alındılar. Nihayetinde tek parti politikasına geçiş daha da hızlandı ve bununla beraber umutlar da söndü.

2.7.3. İç Politikada Peştunistan Meselesi

Peştunistan Meselesi, ilk kez 7. yy.'ın ortalarında Afganistan ile Pakistan arasında bir siyasi problem olarak çıkmıştır. Sorun, her ne kadar dış politika konusu gibi görünse de iç politikada da ciddi anlamda gündem olmuştur. Aslında bu sorunun temeli Lahur, Kandumak, Durand, Lahur-Pindi ve Kabil Antlaşmaları ile 1838, 1879, 1893, 1919 ve 1921 yıllarına dayanmaktadır. Zira bu anlaşmalar, Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır hattını belirleyen antlaşmalardır¹⁹⁹. Hatta bu anlaşmalar neticesinde Afganistan özellikle Abdulrahman Han döneminde İngiltere'den büyük oranda yardım almayı başarmış ve alınan yardımlar sayesinde de Abdullrahman Han Afganistan'da güçlü bir merkez hükümet kurmuş, Afganistan'ı bir bütün olarak ilk kez tek çatı altında toplayıp yönetmiştir.

Amir Abdullrahman Han'dan sonra 21 Mart 1905 tarihinde Amir Habibullah, 8 Ağustos 1921'de Şah Amanullah Han ve 6 Temmuz 1931'de de Nadir Han tarafından "Devrand Sınır Antlaşması" imzalandı²⁰⁰. Devrand Sınır Hatları ile ilgili 1947 yılına kadar Afganistan ile Hindistan arasında herhangi bir tartışma veya çatışma söz konusu olmamıştı.

¹⁹⁸ Farhang, 1988: 28-29.

¹⁹⁹ Mohammadi, 2006: 35; Farhang, 1988: 670-676.

²⁰⁰ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2012/11/121031_mar_durand_line_hakimi.shtml (erişim tarihi: 30.03.2018).

Afganistan, hiç bir şekilde toprak talebinde de bulunmamıştı. Ancak Eylül 1947’de Pakistan bağımsızlığını ilan edince, Afganistan sorun çıkarmaya başlamış ve Pakistan’dan toprak talebinde bulunmuştur. Hatta bu uğurda Pakistan’ın Birleşmiş Milletler’e üye olma isteğine dahi muhalif oy kullanarak karşı çıkmıştır²⁰¹. Öyle ki, 1947 yılında İngiltere, sömürgesi olan Hindistan’dan ayrılma ve ona bağımsızlık verme kararı almıştır. İngiltere’nin Hindistan’dan çıkışı ise Afganistan için tüm Peştunların birleştirmesi adına bir fırsat olarak görülmüştür. Zira İngiltere, Hindistan’da bir güç olarak kabul edilmiş, onun yaptırımları ile uygulamaları her konuda geçerli olmuştur. Fakat Hindistan’dan çıktıktan sonra Pakistan da aynı şekilde bağımsızlığını ilan etmiş ve ülkesindeki İngiliz sömürmesine son vermiştir. Yeni bağımsızlığını elde eden Pakistan’ı güçsüz bir devlet olarak gören Afganistan ise derhal harekete geçerek Pakistan’daki Peştunların yaşadığı bölgeleri bölüp kendisine katmaya çalışmıştır. Bunu başaramayacağını anlayınca da konu iç siyaset malzemesi yapılmış ve Peştunistan Meselesi milliyetçilikle ilişkilendirilmiştir.

Peştunistan Meselesi, Davud Han’ın başbakanlık döneminde, 1953-1963 arasında, ülkenin en ciddi ve önemli krizi haline gelmiştir. Nitekim 1947 yılında Afganistan’ın iddiası genel olarak toprak talebine dayanıyordu. Fakat bunun gerçekleşmesinin imkansız olduğu anlaşılınca, konu Peştunların, daha sonra ise Peştun ve Beluçların haklarının savunulması meselesine dönüştürdü. Ancak yine de bilinmelidir ki Peştunistan Meselesi, tarihsel olarak Davud Han ismiyle özdeşleşmiştir. Sebebi Davud Han’ın milliyetçi bir lider olması ve tüm Peştun topraklarının birleştirilerek Afganistan hakimiyeti altında toplanmak istenmesidir. Özellikle Pişavur, Davud Han’ın atası Sardar Mohammad Han Talayi döneminde Afganistan’dan ayrıldığı için onu tekrar geri almak adına Peştunistan Meselesi’nin ciddi bir takipçisi olmuştur. Böylece kendisi ileride yeni Afganistan’ın kurucusu olarak görülecekti²⁰². Fakat bazı aydınlar, Davud Han’ın izlediği bu politikayı, şöhret kazanma arzusuna ile amcası Şah Mahmud Han karşısında güç elde etme isteğine bağlamıştır.²⁰³ Her iki bakış açısından da Davud Han kendisini, vatansever ve milliyetçi bir lider olarak halka tanıtmak ve Afganistan halkı için karizmatik bir lider olduğunu göstermek istemiştir. Bu liderlik bir bütün olarak amaçlanmıştır fakat çalışma alanı sadece Peştunların birleştirilmesi ile sınırlı kalmıştır.

1973 yılında Cumhuriyet kurulunca, Peştunistan Meselesi, tekrar Afganistan iç politikasında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, bu konuda Bahter Haber Ajansı’na verdiği bir röportajda, Peştunistan’ın Afganistan için çok önemli olduğunu söylemiş ve iki devlet arasındaki (Afganistan-Pakistan) tek çatışma konusunun bu

²⁰¹ Tabibi, 1990: 56.

²⁰² Tanin, 2004: 56.

²⁰³ Farhang, 1988: 42.

olduğunu bildirmiştir. Kısacası Peştunlar ile Beluçların kaderlerinin belirlenmesi Afganistan için önemli bir meseleydi²⁰⁴. Afganistan, bu konuya o kadar büyük bir hassasiyet gösteriyordu ki, Afganistan takviminde Peştunistan günü olarak adlandırılan ve devlet tarafından belli bir günde icra edilen özel bir gün yer almakta ve o günde kutlamalar yapılmaktaydı²⁰⁵. Fakat böylesi izlenen bir siyasetin sonu Pakistan ile çatışma olmuştur. Çünkü bu tarz politikalar, Pakistan'ın içişlerine müdahale anlamına geliyordu ve çatışma sonucunda Afganistan'ın ticaret yolu Pakistan üzerinden geçtiği için ekonomik durumun daha da kötüye gitmesi demektir. Siyasi gerginlik çatışmaya dönüşünce Pakistan, ticaret yolunu kapatıp siyasi olarak Afganistan'ı baskı altında tutmaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu politikadan en fazla zararı Afganistan halkı görmüştür.

Peştunistan Meselesi'nde, Davud Han'ın neyi hedeflediği, bu politikanın millet ile memlekete ne gibi faydalar sağlayacağı veya zararlarının neler olacağı iyi düşünülmesi gereken hususlardı. Bu noktada ulusal fayda veya milli menfaat kavramlarının Afganistan'da çok belirgin kavramlar olmadığını belirtmek gerekir. Ancak yine de genel olarak ulusal faydadan bahsetmek gerekirse; bağımsızlığın korunması, ulusal egemenlik, toprak bütünlüğü, barışın tesisi, ulusal birliğin güçlendirilmesi, istikrarın sağlanması, kalkınmayı genelleştirmek ve hayatın tüm alanında gelişimin ortaya konması ayrıca adaletin gerçekleşmesi ulusal menfaatler bağlamında ortak bir görüş olarak kabul edilebilir. Bu konular incelediğinde, Peştunistan Meselesi Afganistan'ın siyasi ve ekonomik istikrarının bozulmasına sebep olduğundan Davud Han'ın bu konuda ulusal menfaatlere önem veren bir politika izlemediği söylenebilir²⁰⁶. Afganistan devleti, kendi güç, kapasite ve olanaklarını yanlış değerlendirmiştir. Dahası, bu yanlış değerlendirmenin Pakistan'ın kapasitesi ile esnekliğinden de kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü Afganistan'ın Pakistan'ı baskı altında tutmak için hiç güç ve imkanı yoktu. Hukuksal olarak da hiç bir kazancı olamadığı için sonuçta başarısız bir girişim olarak mesele sessizce bekletilmiştir.

2.7.4. Muhaliflere Yönelik Baskıların Artışı

Davud Han, iç ve dış politikayı değiştirmeye karar verdikten sonra siyasi rakipleri, özellikle de solcular ile İslamcılar üzerindeki baskılarını artırmaya başladı. Değişimi hızlandırmak için solcular devlet görevlerinden çıkarıldı ve yerlerine sağcılar alındı²⁰⁷. Diğer

²⁰⁴ “Ba cuz taain sarnavešt ayanda mardum Peštun va Baluĉ Afganistan ehtilafi degari ba Pakistan nadarad”, Roznama Milli Anis, 19.12.1973.

²⁰⁵ “Roz milli peštunistan tay murasim has dar mekez va vulayati kişver taclil şud”, Roznama Milli Anis, 01.09.1976.

²⁰⁶ Mohammadi, 2006: 83.

²⁰⁷ http://mirhosaintalash.blogspot.com.tr/2010/09/blog-post_9247.htm (erişim tarihi:10.04.2018).

taftan devlet, muhaliflere her tür baskıyı uyguluyordu. Nitekim siyasi faaliyetlerin yasaklanmasından sonra hükümet bazı muhalifleri tutuklamaya başlamış ve siyasi düşünceleri engellemek için bunları uzun süre hapiste tutmuştur. Mahkumların çoğu sol düşünceli kişilerden oluşuyordu. Zira sol düşünce, o dönemin siyasi ve düşünce hayatında rol oynayan en önemli ideolojilerdi²⁰⁸. Bu kısıtlamalar, Afganistan Cumhuriyeti'ni diktatörlük durumuna doğru sürüklüyordu. Gerçekten de Davud Han muhaliflerini her alanda kısıtlanmış bir duruma sokmuştu. Tek parti sistemine dönüşen devlette cumhurbaşkanı adayları dahi sadece Devrim Partisi (İnkılab Milli) tarafından aday gösterilebilir, siyasi faaliyetlere katılabilirdi. Yine Parlamento adayları da aynı durumda olup yalnızca Devrim Partisi (İnkılab Milli) tarafından aday gösterilebilirdi. Aksi halde parlamentoya üye olmak imkansızdı²⁰⁹. Bu dönemde solcular hükümete karşı en önemli muhalif unsur olduğu için ona karşı diğerlerinden çok daha ciddi baskılar uygulanıyordu. Sağcılar ise her ne kada Cumhuriyetin son yıllarında hükümet ile müttefik olsa da hükümet tarafından siyasi ve ideolojik açıdan ciddi bir siyasi akım olarak görülüyordu. Anlaşılacağı üzere İslamcıların siyasi olarak ciddi ve büyük bir önemi yoktu. Üstelik hükümet tarafından solcuların ardından ikinci sırada muhalif olarak görülüyorlardı²¹⁰. Öte yandan hükümet, solculara çok baskı uygularken solcular da bu baskılardan kurtullmak için bir takım girişimlerde bulunmaktaydı. Bu tür olaylar ise Afganistan'ı beklenmeyen gelişmelere sürükledi. Şöyle ki, solcular ve hükümet arasındaki en büyük sorun tek parti sistemiydi. Tek parti sisteminde solcuların siyasi ve ideolojik bir grup olarak faaliyetleri yasaklanmıştı ve bu yasaklama siyasi partilerinin yok olmasına sebep olabiliyordu²¹¹. Dolayısıyla siyasi partilere konulan yasaklanma ve kısıtlamalar, faaliyetlerini sürdürmek isteyen partileri yasadışı faaliyetlerde bulunmaya itmıştır.

Afganistan halkı on yıldan fazla bir süre ideal olamayan bir demokrasiyi tecrübe etmesine rağmen, devlet tarafından yapılan kısıtlamalar halk ve siyasi partiler için zordu. Sözkonusu yeni duruma tepki gösterip protesto edenlere ise baskılar daha fazla artmıştı. Az önce belirtildiği gibi özellikle solculardan olup hükümette görev alan bir çok kişi işten çıkarılıyordu²¹². Muhaliflerin hükümetten temizlenmesi 1977 yılının sonuna kadar devam etmiştir. Bunlar içerisinde bilhassa Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş kişiler istisnasız siyasi muhalif olarak görülmüştür. Sadece bazı meşhur olmayan solcular askeri sistemin

²⁰⁸ Kışmand, 2002: 287.

²⁰⁹ Atai, 2004: 389.

²¹⁰ Gavs, 2000: 263.

²¹¹ Kanun asasi camhuri Afganistan, Madde 41, 1976.

²¹² Atai, 2004: 387.

içinde kaldı. Dahası, Sovyetlerin sağladığı tüm imkanların devlet tarafından değiştirmesine karar verildi ancak fırsat olmadığı için gerçekleştirilemedi²¹³.

Öte yandan solcular Davud Han'a darbeye yardım etmişlerdi. Zaten bu sebeple de Davud Han, solculara darbeci gözüyle bakıyordu ve solcular tarafından tekrar bu kez kendisine karşı bir darbe yapılmaması için önleyici tedbirler almaya çalışıyordu. Mümkün olabildiğince darbe tehlikesini betaraf etmeye uğraşmaktaydı. Belirtilen baskıların diğer bir sonucu Halk ve Parçam Partilerini on yıldan sonra tekrar biraraya getirmiş olmasıdır. Tabii ki bu birleşmede Sovyetlerin etkisi vardı. Sovyet liderleri önceden de Afganistan Devleti'nin yönetiminde solcuların yer alması gerektiğini savunmuş, tavsiye olarak Davud Han'ın solculara hükümette pay vermesini istemişti. Fakat Davud Han aksine solcuları büyük bir tehdit olarak gördüğü için onlara daha fazla baskı yapmıştı²¹⁴. İki partinin liderleri baskının artmasından sonra partilerinin askeri kanadının hükümete karşı aktif hale getirilmesine karar verdi. Çok kısa bir süre sonra da artık her türlü çatışmaya hazır hale gelindi. Diğer taraftan Brejnev ve Davud Han arasında Moskova'da gerçekleşen tartışma ile birlikte Sovyetler Birliği de Afganistan'daki Cumhuriyet Hükümeti'nin yıkılmasına karar vermiştir²¹⁵. Son baskılardan dolayı solcular çatışma için hazırlıklarını yapmıştı ve bu durumun sebebi Davud Han'ın yanlış politika izlemesiydi. Çünkü Davud Han, başlangıçta Sovyetlere yakın olmak için solculara hükümette büyük önem vermiş ve bunu bilinçli bir politika olarak izlemiştir. Ancak solcular Davud Han'ın düşündüğünden daha fazla hükümette etki sahibi oldu ve onlar bu baskılara karşı kendi tedbirlerini almaya başladı.

Ülkedeki bu siyasi kriz, genel durumu da etkiledi ve hükümetin bilmediği gizli cinayetler gerçekleşmeye başladı. Kabil'de bir çok faili meçhul cesetler bulundu. Bundan dolayı, ülkenin durumunun hiç de iyi olmadığını halk anlamaya başladı. Cumhuriyetin son yıllarına kadar bu faili meçhul cinayetler devam etti ve her geçen gün daha önemli ve meşhur insanlar hedef alınmaya başlandı. Son cinayetlerden olan Ariana Havayolu Şirketi'nin pilotunun öldürülmesi ve Kamu Hizmetleri Bakanı Ali Ahmad Huras'ın da suikaste kurban gitmesi ile durum iyice kötüleşti. Zaten sadece Kamu Hizmetleri Bakanı suikastı aydınlatılabildi, ki Lagman şehrinden Mercan Mualim isimdeki bir kişi katil olarak kamuoyuna duyuruldu. Bu kişinin ise İslamcılarla bağlantılı olduğu tesbit edildi. Hakikaten de İslamcılar, hükümete karşı birkaç başarısız ayaklanma girişiminde bulunmuş, bu yüzden hükümet tarafından da daha fazla zan altında tutulmaya başlanmışlardı. Öyle ki Burhanudin Rabani ve Gulbıdın Hekmatiyar gibi İslamcılar, ayaklanma teşebbüslerinden sonra Pakistan'a

²¹³ Gavs, 2000: 249-250.

²¹⁴ <http://jgk.imamreza.ac.ir/index.php/jgk/article/download/60/58> (erişim tarihi: 3.6.2018).

²¹⁵ Atai, 2004: 392.

kaçmışlardı²¹⁶. Diğer olay ve cinayetler hakkında ise kanıt bulunamadı, failleri meçhul kaldı. Dolayısıyla halk, cinayetlerin devlet tarafından yapıldığı şüphesine kapılmıştı. Çünkü zincirleme bağlantısı olan cinayetler için ortada kanıt yoktu. Öte yandan Afganistan uzun zamanda beri ciddi anlamda bir çatışma görmediğinden artık devletten beklentisi büyümüştü ve devletten habersiz herhangi bir olayın yaşanmasına ihtimal verilmiyordu. Ancak olayların gelişimi hükümetin bilgisi dışındaydı. Devlet olayların kaynağını bulunmamıştı ve genel olarak ülkenin durumu tam bir kriz haliydi.

2.7.5. Mir Akbar Haybar'ın Öldürülmesi ve Sol Liderlerin Tutuklanması

Ülkede işlenen cinayetler, 17 Nisan 1978 tarihinde Mir Akbar Haybar'ın öldürülmesi ile de devam etti. Mir Akbar Haybar'ın öldürülmesine başlangıçta fazla önem verilmemiştir. Ancak daha sonra bu olay protesto ve hükümete yönelik baskılar doğurduğundan kısa bir süre içerisinde Cumhuriyet'in çöküşüne sebep olmuş ve Halk Demokratik Partisi iktidarı ele geçirmiştir²¹⁷.

Şöyle ki, Haybar en ünlü solcu liderlerle, ki bunlar Nur Mohammad Taraki, Babrak Karmal ve Tahir Badahşi idi, 1 Ocak 1965 tarihinde Nur Mohammad Taraki'nin evinde meşhur ve gizli bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Bu toplantı sonucunda ise Afganistan Demokratik Halk Topluluğu (Camiyet Demokraki Halk Afganistan) kurulmuştur. Bu topluluk Afganistan'ın ilk ve büyük sol siyasi partisi olmuştur. Haybar, askeri görevde olduğu için bu toplulukta çok fazla yer almamış ama kurucu olarak etkisini hissettirmiştir. Normalde ise Nur Mohammad Tadaki topluluğun lideri olarak kabul edilmişti. Bu zamana kadar siyasi partiler için belli bir kanun olmadığından bu oluşum siyasi parti yerine topluluk olarak anılmıştır²¹⁸.

Haybar manevi olarak Afganistan sosyalistleri için önemli bir kişiydi ve ona partinin kurucusu olarak saygı gösteriyorlardı. Haybar, 1925 yılında Logar ilçesinde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiş, ilkokuldan sonra askeri okula girmiştir. Yükseköğrenimini de subay okulunda (Harbi Puhantun) yapan Haybar, askeri okulun yanında siyasi kitaplar okuyarak kendini geliştirmiştir. Afganistan'ın diğer siyasi ve aydın kişileri gibi ellili ve altmışlı yıllarda sosyalizmle ilgilenmeye başlamıştır. Ellili yıllardan sonra sürekli gizli veya açık sosyalist ve marksist düşünceler için çalışmıştır. Bu çalışmalarından dolayı hapse atılmış ve hapiste diğer solcu düşüncelere sahip olan diğer kişilerle tanışmıştır. Hapisten çıktıktan sonra Haybar'ın diğer sol düşüncedekilerle ilişkisi gelişti ve bu bağlantılar solcular için gizli örgütlenme

²¹⁶ “ Vazir pılan dar yak suy kast ba şahadat rasid”, Roznama Milli Anis ,17.11.1977; Argandival, 1999: 115-116.

²¹⁷ Şark, 1991: 222.

²¹⁸ Farhang,1988: 35-36.

imkanları sağladı. Akabinde örgüt aydın ve genç subaylardan üye almaya başladı. Sonuçta ise düzenli bir örgüt oluşturuldu²¹⁹. Ancak bu örgütün kurulmasından sonra ortaya çıkan ihtilaflardan dolayı Halk ve Parçam ismiyle oluşum ikiye bölündü ve Haybar Parçam bölümünde yer alıp yıllarca askeri sorumlusu olarak çalıştı. Ayrıca Haybar, parti içindeki Hıfızullah Amin ve Babrak Karmalla gibi kişilerle de sürekli sorun yaşamaktaydı. Sıkıntı ise çalışma ve mücadele tarzından kaynaklanmaktaydı. Nitekim Haybar silahlı çatışma ile mücadeleyi doğru bulmadığını belirtirken diğerleri bunun aksini söylüyorlardı²²⁰. O yüzden öldürüldükten sonra Amin ve Karmal, cinayet zanlısı olarak şüpheli durumuna düşmüşlerdir. Öte yandan, söz konusu ihtilafın dışında parti içindeki herkes genelde onu üstad (hoca) olarak görmekteydi. Zira parti için ideolojik olarak çalışmıştı ve arkadaşları arasında manevi bir değeri vardı²²¹.

Ancak Haybar'ın gizemli bir şekilde öldürülmesi partideki herkes için şok oldu. Bu dönemde parti hükümetle kriz halindeydi ve parti cenaze töreninde büyük bir protesto düzenlemeye karar verdi. Bu protesto kadar büyük bir protesto şimdiye kadar Kabil'de yapılmamıştı. Halk ve Parçam Partilerinin liderleri cenaze töreninde hükümete karşı ciddi konuşmalar yapıp suçlamalarda bulundular ve Haybar'ın ölümünden hükümeti sorumlu tuttular²²². Bunun yanında hükümete karşı çatışmak üzere hazırlıklara girişilmesi emrini verdiler. Bu protesto ve konuşmaların ardından Hükümet, Halk Partisi'nin kapatılmasına karar verdi ve bir hafta süren adli işlemlerin akabinde solcu liderlerin tutuklamasına başlandı²²³. Haybar'ın öldürülmesi, Demokratik Halk Partisi için ciddi bir tehdit olmuştu. Bu yüzden parti siyasi hayatta kalmak için siyasi ve askeri eyleme girişmek zorunda kaldı. Zira eğer ki Halk Partisi tarafından bu eylemler gerçekleştirilmeseydi hükümet partinin siyasi hayatına son verecekti.

Az önce belirtildiği üzere, protestodan bir hafta sonra Cumhurbaşkanı, solcu liderlerden Nur Mohammad Taraki, Babrak Karmal, Dr. Şah Vali ve Pancşeri gibi kişilerin tutuklanmasını emretti. Öte yandan cenaze töreninde halkın da solcuların yanında yer aldığı onlara destek olduğu görülmüştü. Bu durum halkın Cumhurbaşkanı'nın karşısında birbirine kenetlenmeye başladığı hissini uyandırmıştı. Özellikle sol liderler, konuşmalarında cumhuriyetin krallığın devamı olduğunu söyleyerek adil bir topluma kavuşmak için cumhuriyetin yıkılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu konuşmalar ise halkı haraket

²¹⁹ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2008/04/080420_s-khaybar-coup.shtml (erişim tarihi: 27.4.2018).

²²⁰ Şark, 1991: 223.

²²¹ Kışmand, 2002: 325.

²²² Atai, 2004: 393.

²²³ Farhang, 1988: 36.

geçirmekteydi. Diğer taraftan elbette Cumhurbaşkanı ve hükümet için bu tür konuşmalar kabul edilemezdi²²⁴. Bu yüzden Davud Han tutuklama emirini verirken Hafizulah Amin da partisinin askeri komitesine üye olduğu için hükümete karşı askeri hazırlık emrini verdi. Durum oldukça hassastı. Tutuklamalara karşı tedbirler almak adına bazı kişiler özel olarak görevlendirildi. Bu kişiler hükümete karşı her tür eyleme başlarken darbeyi de başlatarak siyasi yetki elde etmeye çalışmışlardır. Davud Han, Halk Partisi'nin tehditlerden dolayı çok sinirlenmiş ve 26 Nisan 1978 akşamı Nur Mohammad Taraki, Babrak Karmal, Dr.Şah Vali, Mohammas Hasan Zamir, Safi, Dastgir Pancşeri ve Abdulhakim Şari Cuzcani gibi bazı önemli parti liderlerinin tutuklanması emrini radyodan ilan ettirdi. Bu kişilerin çoğu zaten tutuklanmıştı²²⁵ ancak bazıları kaçmayı başardı. Hükümet, liderleri ile birlikte Halk Partisi ile bağlantılı yaklaşık 500 kişiyi tutuklama kararı almıştı. Bunların bazıları kaçmış ve bazıları ise geç tutuklanmıştı. Bunun yanında büyük oranda polis içinde bulunan solcular hükümet tarafından açıklanmamıştı. Geç tutuklananlardan biri Hafizullah Amin'di. Amin tutuklama başladıktan 11 saattan sonra gözaltına alındı. Bu zaman zarfında da fırsattan yararlanarak darbe emrini verdi. Darbe daha erken de olabilirdi ancak Hükümete karşı eylemlere ve darbeye sebep bulmak için tutuklamalara kadar beklendi²²⁶. Davud Han, Halk Partisi liderlerini tutuklandıktan sonra bu kişilerden kurtulmak için adli kanıtlar bulmaya çalıştı ama buna zaman bulamadı²²⁷. Davud Han genel olarak muhaliflerle ve özel olarak solcularla hizipleşmede ve siyasi çatışmada yanlış bir yöntem izlemişti. Solcular, ilk darbeye ona yardım etmişti ve solcularla muhalefete girişince solcular tarafından darbe tehdidinde maruz kalacağını biliyordu. Ancak hükümetteki solcuları temizleme işini tam anlamıyla başaramamıştı. Zira solcular yürütme gücüne sahipti ve hükümet solcular gibi düzenli örgütlenmiş bir şekilde çalışmıyordu ve tüm yetkileri kendi elindeydi. Halk Partisi, bu çatışmada hükümetten daha üst seviyede bulunduğundan devlet solcuların tamamını yakalamayı başaramamıştır. Özellikle askeri alanlardaki solcuların sayısı daha büyüktü ve yine hükümet tarafından bunların kimlikleri bütünüyle ortaya çıkarılamamıştı. Hafizula Amin, Haybar'ın cenaze töreninde ne olacağını öngörmüştü, lakin hükümet bunun bu derece ciddi sonuçlar doğuracağını düşünmemişti. Nitekim Haybar'ın ölümü devlet tarafından çok fazla ciddiye alınmamıştır ancak bu ölüm hükümet ve genelde Afganistan'ın kaderini değiştirmiştir.

²²⁴ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2008/04/080420_s-khaybar-coup.shtml (erişim tarihi: 27.04.2018).

²²⁵ Tanin, 2004: 215.

²²⁶ Kışmand, 2002: 329; Abdulvakili, 2016: 254.

²²⁷ Sistani, 2000: 82.

2.8. 27 Nisan 1978 Darbesi (7 savr) Cumhuriyet'in Çöküşü ve Solcuların İktidarı

Hafizulah Amin darbe emrini verdikten sonra hükümet tarafından tutuklandı ama bu tutuklama bir işe yaramadı. 27 Nisan 1978 sabahı tüm Halk Partisi liderleri hapistede beklerken, Dördüncü Zırhlı Kuvvet darbeyi gerçekleştirmek üzere şehir merkezine doğru hareket etti. Aynı gün kabinenin Davud Han başkanlığa Cumhurbaşkanlık'ta toplantısı vardı. İki veya üç bakan hariç diğer bakanların tamamı toplantıda hazırды. Saatler 11'i gösterdiğinde ise darbe başladı²²⁸. Dördüncü Zırhlı Kuvvet Karargahı'ndan 10 tane tank ve 70 kadar asker, Aslam Vatacar'ın emri altında şehir merkezine doğru hareket etti. İlk ateş, komutanlık ile cumhurbaşkanlığı arasındaki iletişimi kesmek için Saval Bakanlığı'na edildi. Ardından cumhurbaşkanlığı üzerinde devam etti. Darbeciler Polçarhi'den şehir merkezine kadar hiç bir engelle karşılaşmadı. Planlanan operasyonda geç kalan unsur Hava Kuvvetleri bölümüydü. Zaten onlara karşı ilk Cumhurbaşkanlığı ateş etti. Cumhurbaşkanı, darbe operasyonu başladıktan sonra olaydan haberdar olmuş, bu yüzden de engellemek için fırsat bulamamıştır. Bakanların geneli Cumhurbaşkanlıkta olduğu için onların da engelleme imkanı yoktu. Bu bağlamda en yoğun çatışma Cumhurbaşkanlık Muhafızları ile Dördüncü Zırhlı Kuvvetlerden gelen tanklar arasında gerçekleşmiştir. Bu çatışmada bazı subaylar da ölmüştür²²⁹. Darbeciler bir tank ile bazı askerleri, Calalabad'dan gelecek yardımı engellemek için Mahipar bölgesinde Kabil ile Calalabad'ı bağlayan geçiş köprüsünü yıkmakla görevlendirmiş, ancak Calalabad'daki 11. Askeri Merkez'den gelecek komutan gelmeden önce öldürülmüştür. Dolayısıyla köprü'nün yıkılmasına gerek kalmamıştır²³⁰. Savaş Bakanı Gulam Haydar Rasuli ve İçişler Bakanı Kadir Nuristani darbeyi engellemek için Cumhurbaşkanlık'tan çıkmış lakin darbeyi engellemek için hiçbir fırsat kalmamıştır. İçişleri Bakanı Karga, askeri merkeze gitmiş, fakat yine daha önceden bu askeri merkez darbeciler tarafından ele geçirildiğinden onun emiri geçerli olmamıştır. Savaş Bakanı Reşhur ise askeri merkeze yetişmeden darbeciler tarafından öldürülmüştür. Hükümet, darbeden geç haberdar olduğu için çatışmada plansız bir mücadele sergilenmiştir²³¹. Plansızlıktan ötürü de devletin darbeyi engellemek gibi bir şansı olmamıştır. Diğer yandan hükümet solcuların ülkedeki etki ve gücünü bilmediği için böylesi zor bir duruma düşmüştür de denilebilir.

Darbecilerin saldırıp ele geçirmek istedikleri diğer hedefler ise Hava Kuvvetleri Merkezi, Radyo Merkezi, Havalimanı ve Telefon Merkezleriydi. Ayrıca Halk Partisi'nin liderlerini de Kabil'in bir ilçesindeki hapisten kurtarmışlardır. Akabinde İçişleri

²²⁸ Argandival, 1999: 147.

²²⁹ Abdulvakili, 2016: 255.

²³⁰ <http://www.bbc.com/persian/afghanistan-43898811> (erişim tarihi: 27.04.2018).

²³¹ Harun, 1997: 149.

Bakanlığı'nda mücadeleye son verilmiştir. Zırhlı Kuvvetler, devletin temel organlarını özellikle de karar verici merkezleri ele geçirmek konusunda en fazla rol oynayan unsurlardı. Bu kuvvetler tarafından şehrin merkezindeki pek çok nokta işgal edilmiştir. Darbede etkin güç olarak Zırhlı Kuvvetlerden sonra ikinci sırayı Hava Kuvvetleri almıştır. Sonuçta bu kuvvetler de 27 Nisan Darbesi'ni sonuçlandırmıştır. Darbede Hava Kuvvetlerine Abdulkadir komutanlık yapmıştır²³². Hava Kuvvetleri ve Zırhlı Birlik askerleri meydanlarda en üst seviyede savaş etkisine sahip unsurlar olarak Darbeciler tarafından iktidara hâkim adına kullanılmıştır. Bu kuvvetler tüm silahlı çatışmalara rağmen diğer askeri güçleri yenilgiye uğratmış ve darbenin başarısını sağlamıştır. Bazı askerler ise Cumhurbaşkanı'na sadık kalıp ciddi mücadele vermiş fakat ateş ve etki gücü daha az olduğu için yenilmişlerdir.

Darbe henüz tamamen sona erip başarıya ulaşmadan önce darbeciler, “Devrim Askeri Konseyi” adına darbenin başarılı olduğunu radyodan akşama doğru ilan etmişlerdir. Bu hile mücadele eden asker-sivil herkesi cumhuriyetin bittiğine inandırmıştır²³³. Bildiri, Aslam Vatancar ve Abdulkadir vasıtasıyla radyoda Farsça ve Peştuca okumuştur. Aynı zamanda cumhuriyetçileri bastırmaya yönelik operasyon da devam ettirilmiştir. Özellikle gece bu operasyon Hava Kuvvetleri tarafından Rışhur 7. Askeri Merkezi, Karga 8. Askeri Merkezi, Bala Hisar 32. Asker Merkezi ve Cumhurbaşkanlığı muhafızları üzerinde yoğunlaşmıştır²³⁴. Zira Hava Kuvvetleri 28 Nisan sabahına kadar Cumhurbaşkanlığı bölgesinde mücadele vermiştir. Halk Cephesi ile Parçam Partisi, Cumhurbaşkanı Davud Han ve ailesinin kaderlerine karar vermek için bir toplantı yapmış, ancak kesin bir karara varamamışlar, gelecekleri konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Öyle ki Halk Partisi'ne bağlı olanlar Davud Han'ın öldürmesini istiyordu ama Parçam Partisi'nden olanlar bu konunun halka bırakılmasını istemekteydi. Bir süre sonra Hafızulah Amin, toplantıyı terk etmiş, ardından ise bir kişi gelip Davud Han ile ailesinin öldürüldüğünü haber vermiştir²³⁵. Haber veren kişi İmamuldin idi. Belirttiğine göre, dört subay ile birlikte Cumhurbaşkanlığına girmiş ve Davud Han'dan teslim olmasını istemiş ancak Davud Han karşılık verip mücadele etmeye başlayınca İmamuldin yaralanmış, onun ateş açması üzerine de Davud Han ve ailesi ölmüştür²³⁶. Cumhurbaşkanlıkta olan diğer kişiler de bu olayda ödürülmüştür. Davud Han, kriz durumu olmadan önce bakanların Cumhurbaşkanlıktan çıkmasına izin vererek kurtulmalarını istemiştir²³⁷. 27 Nisan akşamı radyodan yayımlanan bildiride ise;

²³² Farhang, 1988: 49-50.

²³³ De İtlaat av Kültür vuzaret, 1978.

²³⁴ Abdulvakili, 2016: 56.

²³⁵ Kışmand, 2002: 243-244.

²³⁶ Aataai, 2004: 398.

²³⁷ Farhang, 1988: 52.

Afganistan Silahlı Askeri Kuvvetleri Konseyi, Sardar Mohammad Davud Han'ın, Nadir Han'ın kraliyet ailesinden olan son kişisinin, bu inanılmaz tarih aldatmacısı ve Afganistan halk iradesinin haini sonsuza kadar ortadan kayboldu. Bundan sonra ulusal egemenlik Afganistan'ın asil halkına aittir. Devrimin başarılarını savunmak, bu zalimin taraftarlarını ortadan kaldırmak Afganistan'ın her bir onurlu insanının görevidir²³⁸.

28 Nisan 1978 sabahı Davud Han'ın öldürmesiyle beraber, Onun tarafından kurulmuş Cumhuriyet sona ermiştir. Afganistan Cumhuriyeti, darbe ile kurulurken halk zarar görmemiş ve kimse öldürülmemiştir. Bu yüzden de 1973 Darbesi'ne "Beyaz Darbe" denilmekteydi. Fakat Cumhuriyet'in yıkılışını sağlayan darbede birçok insan öldürüldüğünden bu darbeye "Kırmızı Darbe" adı verilmiştir. Bu darbede her iki taraf da askeri güce sahip olduğu için silahlı çatışmalarda ölü sayısı fazla olmuştur.

---

²³⁸ De İtlaat av Kültür vuzaret, 1978.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASI

Afganistan, 1919'da bağımsızlığını ilan etmesine rağmen, dış politikada İngiltere'nin siyasi etkisi altında kalmıştır. Bununla birlikte Şah Amanullah, Afganistan'ın tam bağımsızlığı için büyük çabalar sarfetmiş, bu amaçla diğer ülkelerle siyasi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Nitekim ilk olarak Moskova'ya temsilciler gönderilmiştir. Bu çabalar sonrasında, Afganistan, Rusya ve Türkiye ile ayrı ayrı Dostluk Antlaşmaları imzalamıştır²³⁹. Tüm bu gelişmelere rağmen Afganistan'ın dış politikasındaki İngiltere etkisi kırılmamıştır. Üstelik İngiltere'nin Afganistan'ın komşusu Hindistan'da da etkin olması bu tahakkümü kaldırmakta Afganistan'ı zorlamaktaydı.

Afganistan'ın dış siyasetinde İngiltere'nin gücünün kırılması, Almanya'da Hitler'in İktidarda gelmesi ve Almanya'nın Avrupa'da süper güç olmaya başlamasıyla değişmiştir. Bu dönemde, Afganistan'da başbakan olarak Şah Mahmud bulunmaktaydı. Almanya'nın Aryan milliyetçiliği sloganı, Afganistan devlet adamları için cazip gelmiştir. Kendisini Aryan olarak kabul eden Afganistan, Almanya'ya yaklaşmıştır. Almanya–Afganistan arası ekonomik ve siyasi ilişki 1934'te başlayıp 1939'a kadar devam etmiştir. Bu yıllar arasında Afganistan, Almanya dışında İtalya ve ABD ile de büyük askeri ve ticari anlaşmalar yapmıştır. Zira Almanya ile silah, İtalya ile ticaret ve Amerika ile 70 yıllık doğal gaz çıkartmaya yönelik anlaşmalar imzalanmıştır. Diğer yandan Afganistan, Türkiye, İran ve Irak ile 1937 yılında sınır problemini çözmek için Sadabad Antlaşması'nı imzalamıştır²⁴⁰. Bu anlaşma sömürgeci ülkelerin dahil olmadığı, Afganistan'ın tek başına imzaladığı ilk antlaşmasıdır. Bu durum Afganistan açısından büyük bir siyasi başarıdır.

İngiltere, Afganistan'ın Almanya ile yakınlaşması karşısında ilk başlarda bir tepki vermemiştir. Fakat Almanya ile Afganistan ticari, askeri ve siyasi anlamda antlaşmalar yapınca durumun ciddiyeti anlaşılmış ve İngiltere Afganistan'ı teranzit yol açmaya söz vererek tarafsızlığını istemiştir. Afganistan bunu tam kabul etmezken söz vermiş proje kapanmıştır. 1939'da Almanya sovyetler ile saldırmazlık anlaşmasını imza edeken Afganistan, İngiltere tarafından saldırmaya baruz kalmamak için 1939'da ise Afganistan İkinci Dünya Savaşı sürecinde tarafsız kalacağını resmi olarak ilan etmiştir²⁴¹.

²³⁹ Dışişleri Bakanlığı, 1992: 11.

²⁴⁰ Tuncer, 2008: 153-154; <http://www.iichs.ir/News-724/%20=724>.

²⁴¹ Gavs, 2009: 76-79.

Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'nı sürecinde 1941 tarihinde Sovyetler saldırırken Sovyetler ve İngilizler, Alman danışman ve çalışanlarını ülkeden çıkarmak hususunda Afganistan'ı zorlamıştır²⁴².

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya büyük bir değişime uğramış ve üçüncü dünya ülkeleri ortaya çıkmıştır. Sömürge halindeki ülkeler bağımsızlık ve özgürlük istemeye başlamışlardır. Bu durum uluslararası durumu genel olarak etkilemiş ve sonunda marksist hareket, emperyalizm karşısında mücadeleye girmiş ve sömürge ülkelerinin bağımsız olmasına yardımcı olmuştur. Bu yeni bağımsız ülkelere birisi de Pakistan olmuştur. 1947'de bağımsızlığını ilan eden Pakistan, Afganistan ile Peştun meselesi yüzünden bir çıkmaza girmiştir. İki ülke arasındaki sınırda bulunan Peştunistan yüzünden sınır çatışması yaşayan ülkeler bu durumu dış politikaya da taşımıştır. Afganistan, Pakistan'ın Birleşmiş Milletler'e üye olmaması için red oyu vermiştir. Afganistan'ın Pakistan'dan arazi talep etmesi ve bunu asla alamaması doğu sınırlarında güvensizlik yaratmış ve iki ülke arasında krize neden olmuştur²⁴³. İki ülke arasındaki bu gerginlik Afganistan dış politikasında önemli bir yer kaplamıştır.

Peştunistan meselesi yüzünden Pakistan ile yaşanan çatışmada Davud Han ismi önemlidir. Davud Han, Afganistan'da 1953-1963 arasında Başbakanlık; 1973-1978 arasında ise Cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Bu iki dönemde Davud Han Peştunistan meselesini gündeme getirerek Afganistan dış siyasetini şekillendirilmiştir. Davud Han, ABD ve SSCB ile ilişkileri yönetirken, Peştunistan meselesini kullanarak ülke adına fayda sağlamak istemiştir.

Davud Han'ın Başbakanlık döneminde Afganistan dış siyasetinde önemli bir değişim olmuş ve ülke SSCB tarafına kaymıştır. Zira Afganistan dış siyasetinde bu süreçte süper güç olarak SSCB karşımıza çıkacaktır. Sovyetlerin işçi kitlelerini ve ezilmiş halkları kurtarma sloganları ve üçüncü dünya ülkelerini yanına çekme çabası Afganistan'ı etkilemiştir. Böylece iki ülke arasında siyasi ve ekonomik bağ kurulurken, coğrafi yakınlığın olması da bu birlikteliğin daha sıcak ve samimi olması sağlamıştır.

3.1. Afganistan-Pakistan İlişkileri

Afganistan ve Pakistan, komşu ülkeler olarak uzun bir sınırı paylaşmaktadır. Bu sebeple tarih boyunca Afganistan ile Pakistan arasında çok büyük kültürel bağlar oluşmuştur. Örneğin Pakistanlı İkbâl Lahuri Fars dilinin büyük şairlerinden birisidir ve Afganistan ile de ilgili güzel şiirler yazmıştır. Bu şair ortak kültürel mirası olarak şiir dışında siyaset ve iktisat

²⁴² Atai, 2004: 319.

²⁴³ Tabibi, 1990: 56.

alanında da Frasça, Urduca ve İngilizce eserlere sahiptir²⁴⁴. Pakistan ve Afganistan arası ilişkiler tarih boyunca genellikle dostane ve iyi ilerlemiş fakat 1947 yılında İngiltere'nin Hindistan'dan çıkması ve Hindistan'ın Hindistan ve Pakistan olarak ikiye bölünmesi ile sorunlu süreç başlamıştır. Afganistan, Peştunistan meselesi yüzünden güney sınırlarını değiştiren İngiltere'ye karşı çıkmış ve bu toprakların Pakistan'a verilmesini haksızlık olarak görmüştür. Afganistan'a göre sınırları, 1747-1772 arasında hüküm süren Ahmad Han Durani'nin almış olduğu topraklardır. Ahmad Han Durani döneminde alınan bu topraklar Peşavur ve bugünkü Pakistan'ın büyük kısmını kapsamaktadır. Afganlar, 1879 yılında imzalanan Gandumak ve 1893'te imzalanan Duvrand anlaşmalarıyla topraklarının ellerinden alındığını iddia etmektedirler. Bu antlaşmaları İngiltere baskısıyla imzalayan Afganistan, İngiltere'nin bölgeden çekilmesi ile antlaşmaların da devre dışı kalmasını istemekteydi²⁴⁵.

İngiltere'nin gidişyle Afganistan Pakistan'dan toprak talebinde bulunmuş olsa dahi yeterli sebep bulamadığından iddialarını zaman zaman değiştirmiştir. Nitekim Afganistan istediğini elde edemedikçe de Pakistan ile yaşadığı gerilimi Birleşmiş Milletler'e taşımış ve onun üye olmaması için çabalamıştır. Konuyla ilgili olarak Afganistan'ın baş temsilcisi Abdulhüseyin Han ve yine Afganistan'ın Londra'daki temsilcisi Mohammad Naim Han çalışmalar yürütmüştür. Bu süreçte Afganistan devlet adamları, Pakistan'ın Birleşmiş Milletler üyeliğinin kabul edilmemesi gerektiği konusunda hemfikirdi fakat sonradan Afganistan Dışişleri Bakanı bir etkileri olmadığını görünce bu karardan dönmüş ve bu konu üzerinde daha fazla durulmamasına karar verilmiştir²⁴⁶. Bu konu sadece Afganistan ile Pakistan'ın değil, Afganistan ile diğer Müslüman ülkelerin de arasını açmıştır. Birleşmiş Milletler'e giriş sürecinde Afganistan'ın Müslüman bir ülke olan Pakistan'a ket vurması diğer Müslüman ülkelerce hoş karşılanmamıştır²⁴⁷. Hindistan'dan ayrılıp Müslüman bir devlet olarak ayakta durmaya çalışan Pakistan bu anlamda diğer Müslüman devletlerce desteklenmiştir. Bu hadise İslam dünyası ile için büyük bir başarı olarak görülmüştür. Afganistan, Müslüman ülkelerin bu tepkisi karşısında Pakistan karşıtlığından vazgeçmiş ve Şubat 1948'de iki ülke arasında büyükelçilikler açılmıştır²⁴⁸. Yine de bu durum krizi tam anlamıyla çözmemiş çünkü Afganistan toprak iddiasından vazgeçmemiştir.

Afganistan'ın toprak talebi sırasında kullandığı söylemlerden biri, İngiltere'nin bölgeden gitmesi ile onun zorla imzalatıldığı antlaşmaların fesh olması gerektiği meselesiydi. Pakistan ise Afganistan'ın bu söylemine karşılık farklı bir zorluğu göstermiştir. Zira

²⁴⁴ <http://www.bbc.com/persian/afghanistan-48051080> (erişim tarihi: 26.04.2019).

²⁴⁵ <http://www.iichs.ir/News-22> (erişim tarihi: 05.10.2018).

²⁴⁶ Tabibi, 1990: 56.

²⁴⁷ Tabibi, 1990: 56.

²⁴⁸ Gavs, 2000: 92-93.

Afganistan'ın dediği gibi İngiltere'nin imzalattığı tüm antlaşmalar iptal edilecek olursa bölgede tüm devletler için düzen değişecek ve sınırların yeniden çizilmesi gerekecekti. Bu durum ise Peştunistan meselesinin iki ülke arasından çıkıp tüm bölgeye mal olması demektir.

Genel olarak bakıldığında Pakistan, Afganistan'ın egemenliğini desteklemiş ve ket vuracak bir hamlede bulunmamıştır. Fakat Peştunistan meselesi yüzünden Afganistan aynı desteği Pakistan'a göstermemiştir. Afganistan, 25 Temmuz 1949 tarihinde Duvrand sınır anlaşmasını tek taraflı fesh ederek sınırdaki Afganistan adına yapılan ayaklanmaları desteklemiştir²⁴⁹. Pakistan'ın Birleşmiş Milletler'e üyelik meselesinden sonra, Afganistan meclisinde bu konu ile ilgili alınan en önemli ikinci karar bu olmuştur.

İki devlet arasında süren bu problem, 6 Eylül 1953 tarihinde Davud Han Başbakan olunca yeniden gündeme gelmiştir. Davud Han'ın dış politikada yürüttüğü siyasetin temelinde Peştunistan Meselesi'nin olması, bu hususu yeniden krize dönüştürmüştür. Pakistan, olay karşısında kendisini tehdit altında hissedip farklı bir hamle yaparak 23 Eylül 1955'te Bağdat Pakti'na girmiştir²⁵⁰. Pakistan, Bağdat Pakti'na girerek tarafsızlık durumundan da çıkmış oluyordu. Afganistan ise bu durum karşısında kendini güven altına almak için Sovyetler Birliği'ne yaklaşmaya çalışmıştır. Böylece Afganistan ve Pakistan arasındaki bu mesele Soğuk Savaş alanına girmiş, ilk başta Peştunistan, sonrasında ise tüm bölge ABD ve SSCB'nin rekabet alanına dönüşmüştür.

1955 yılında Pakistan Hükümeti, Batı sınırındaki özerk Peştunistan bölgesini topraklarına katmaya çalışmıştır. Afganistan, Pakistan'ın bu tutumunu kabul etmemiş ve yaptığını Peştunistan'ın iç işlerine karışmak ve özgürlüğüne tecavüz saymıştır. Keza Afganistan Başbakanı Davud Han da, halka yaptığı bir konuşmada, Peştunistan Meselesi'nden asla vazgeçmeyeceklerini ve sınır bölgesinde Pakistan'ı asla kabul etmeceklerini ifade etmiştir. Bu konuşmanın ardından 29 Mart'ta, Kabil halkı Pakistan Büyükelçiliği'ni basarak, Pakistan bayrağını indirmiş yerine Peştunistan bayrağını dikmiştir. Bunun ardından Pakistan halkı da Afganistan'ın Peşavur'daki konsolosluğuna saldırıp, Afganistan bayrağını tahrip etmiştir. Bu gerginliklerin ardından Afganistan ve Pakistan siyasi ilişkilerini altı ay boyunca kesmiştir²⁵¹. İlişkilerin kopmasından sonra Davud Han, Afganistan'ın bağımsızlık günü²⁵² olan 29 Ağustos 1955 tarihinde bir konuşma yaparak iki komşu ülke arasındaki gerginlikten dolayı Pakistan'ı suçlamıştır. Nitekim Davud Han,

²⁴⁹ <http://www.iichs.ir/News-22> (erişim tarihi: 05.10.2018).

²⁵⁰ Tuncer, 2017: 346.

²⁵¹ <http://www.iichs.ir/News-22> (erişim tarihi: 05.10.2018).

²⁵² Afganistan'ın Bağımsızlık günü her dönemde farklı günlerde kutlanmıştır. Bunun sebebi bağımsızlığın kazanılması konusunun hükümdarlar tarafından farklı farklı açıklanmasıdır. Bkz: http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/08/130820_k02-afghanistan-freedom-day (erişim tarihi: 28.10.2018).

Afganistan'ın gerek ulusal gerekse uluslararası politikalarda sürekli halkın faydalarını, ki bunlar barış ve tarafsızlıktır, gözettiğini ve bu istikrarlı siyaseti her zaman devam ettireceklerini belirtmiştir. Bu yüzden de Afganistan dış politikasının barış ve güvenliğe yardımcı olduğunu, Afganistan devleti ile milletinin şerefli bir ulusal birliktelik yaşaması gerektiğini ve şerefli olmayan bir barışın hiçbir anlam taşımadığını ifade etmiştir²⁵³.

Afganistan ve Pakistan arası siyasi ilişkiler durulmazken, yaşanan gerginlikler iki ülke arasını daha da açmıştır.

Afganistan Hükümeti bu olaylardan üzüntü duymuş ve durumun adilane bir şekilde çözümlenmesi için çalışmış, ancak Pakistan tarafı meseleye tek bir çözüm noktasından bakmıştır. Ayrıca Afganistan Hükümeti'ni tehdit etmekten de geri kalmamıştır. Pakistan'ın bu tehdidi çok fazla etkili olmamıştır. Zira Afganistan'da devlet ve millet her türlü siyasi ve askeri gerilime hazırlıklı idi ve halk kendisinden istenildiği takdirde ülkenin savunulması için her türlü tehlikeye karşı hazırda beklemekteydi. Pakistan Devleti ise bunun tehdit olmadığını söylerken seferberlik durumuna da son verilmesini istemiştir. Diğer taraftan Pakistan Devleti, Afganistan'nın doğal ticaret yolunu sebepsiz yere kapatmış ve tüm uluslararası kanunlara aykırı hareket etmiştir²⁵⁴. Öte yandan Başbakan Davud Han, sürekli Afganistan devleti ile milletinin iyi niyetli olduğunu ifade ederken, Afganistan'ın Peştunistan meselesinden vazgeçmeyeceğini de sözlerine eklemekteydi²⁵⁵. Afganistan ve Pakistan arasındaki bu gerginlik Eylül 1955'e kadar devam etmiştir. 12 Eylül 1955'de Kabil'de ve 14 Eylül'de de Peşavur'da büyükelçiliklerin tekrar açılması ile iki devlet arası siyasi ilişkiler normale dönmüştür²⁵⁶.

Ancak kısa bir süre sonra, 1954'te, Pakistan'ın SEATO'ya girmesi, Afganistan ve Pakistan arasını tekrar açmıştır. 1955'te ise İran ile Pakistan'ın bu kez Bağdat Paktı'na girmesi yine bölgedeki güç dengesini değiştirdi. Afganistan, bu tehlikeli durum karşısında askeri durumunu değerlendirmek üzere Kabil'de Loy Cirga (Büyük Şura)'yı toplamıştır. 1955 yılındaki Loy Cirga'da Afganistan'ın ülke savunmasında yapılması gerekenler tartışılmıştır²⁵⁷. Loy Cirga'nın aldığı kararların üçüncü maddesinde, "Afganistan milletinin temsilcisi olan Loy Cirga'da alınan karara göre Afganistan milleti istemediği sürece Peştunistan bölgesi hiç bir zaman Pakistan toprağı olarak kabul edilmeyecektir" denilmektedir²⁵⁸. Afganistan, askeri bütçesine daha fazla pay alabilmek için Peştunistan meselesini kullanmıştır. Afganistan

²⁵³ Carida Sarvat Vuzaret Maliye, 1955: 1-6.

²⁵⁴ Carida Sarvat Vuzaret Maliye, 1955: 8-9.

²⁵⁵ Carida Sarvat Vuzaret Maliye, 1955: 9-10.

²⁵⁶ <http://www.iichs.ir/News-22> (erişim tarihi: 05.10.2018).

²⁵⁷ <http://www.gmic.gov.af/dari/features/780-2011-10-10-06-03-10> (erişim tarihi: 11.09.2018).

²⁵⁸ Cephe Milli padar vatan Camhuri Demokratik Afganistan, 1983:153.

hükümeti, alınacak payı meşrulaştırmak için Peştunistan meselesini milli mesele haline getirmiştir fakat bu durum Pakistan ile arasını açmıştır.

Loy Cirga'da alınan kararlar Afganistan Hükümeti'nin savunma tesisi kurmasına olanak sağlıyordu. Bu bağlamda Afganistan, hazırlıklara başlarken SSCB'den destek istemiş, böylece iki ülke arasındaki işbirliği de gelişmiştir. Mart 1959'da Kruşçev, Kabil'e gelip SSCB'nin Peştunistan Meselesi'nde Afganistan'ı destekleyeceğini teyit etmiştir. Bu destek sonrası SSCB, Pakistan sınırına müdahale etmeye başlamıştır. Pakistan Cumhurbaşkanı Ayub Han, bu durum karşısında tepki vermiş ve Afganistan ile Pakistan arasındaki ilişkiler tekrar kopmuştur. 1963 yılında İran'ın arabuluculuğu ile iki ülke bir araya gelmiş ve Tahran Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu antlaşma ile iki ülke karşılıklı olarak bazı siyasi ve hukuksal ilkeleri kabul etmiştir. Anlaşmanın ardından Davud Han aynı yıl istifa etmek zorunda kalmıştır.²⁵⁹ Davud Han'ın istifasından sonra Kral Zahir Şah, Dr.Yusuf'u Başbakan olarak belirlemiştir. Kral yeni başbakandan siyasi durumun düzeltmesini isterken özellikle komşu devletler ile olan diyalogun düzeltilmesini temenni etmiştir. Kral, Peştunistan Meselesi ile ilgili olarak ise, "bundan sonra Peştunistan Meselesi medyadan uzak tutulmalı, Peştunistan Afganistan'ı zor duruma düşürmediği sürece özerkliğine devam ederken, bu konu hakkında ısrarcı olunmamalıdır" demiştir²⁶⁰. Kral'ın bu siyasi değişim isteği ülkeler arası gerginliği azaltma yönünde olup, temelde sorunu çözmediği için yetersiz kalmıştır. Kral, Peştunistan Meselesi sürecinde ülkenin aldığı zararları ortadan kaldırmak ve düzeltmek istemiştir.

Afganistan ve Pakistan arasındaki siyasi ilişkiler, 1973 Darbesi'ne kadar normal seyrinde ilerlemiştir. Afganistan, Pakistan'a verdiği taahhüdlere sadık kalmıştır. Pakistan ve Hindistan arasında savaş çıktığında, Afganistan söz verdiği gibi tarafsız kalmıştır. Ancak Afganistan'daki darbe sonrasında iki ülke arasındaki ilişkiler tekrar bozulmuştur.

Zira 1973 yılındaki darbeden sonra Davud Han tekrar devletin başına geçmiştir. Davud Han, bu sefer sadece Başbakan değil aynı zamanda Cumhurbaşkanı, Savaş Bakanı ve Dışişleri Bakanı olarak pek çok yetkiyi kendisinde toplamıştır. Davud Han ile beraber ülkede ekonomik, sosyal, kültürel ve en derin anlamda da siyasi bir değişim yaşanmıştır. Davud Han eskiden olduğu gibi Afganistan'daki Peştunlar ile Peştunistan'daki Peştunların bir kabile bağı olduğunu ve kopmaması gerektiğini savunmuştur. Davud Han'ın bu düşüncesi Afganistan ve Pakistan arasında tekrar gerginlik yaratmış ve iki ülkeyi savaş duruma getirmiştir²⁶¹.

Davud Han'ın bu fikirlerinden sonra Pakistan da Afganistan karşısında bazı açıklamalar yapmış ve ilişkiler on yıldan sonra yeniden eski haline dönmüştür. Pakistan

²⁵⁹ <http://www.iichs.ir/News-22> (erişim tarihi: 05.10.2018).

²⁶⁰ Kaşkaki, 1986: 30.

²⁶¹ Radyo Konuşması 17 Temmuz 1973, <http://www.afghandata.org/> (erişim tarihi: 20.10.2018).

tarafından yapılan açıklamalar, Afganistan medyasında büyük ses getirmiştir. Pakistan Başbakanı Zulfikar Ali Butu, iki ülke arasında yaşanan tüm gerginliği Afganistan'a bağlamıştır. Afganistan'ın kendi içinde bir devlet düzeni olmamasını bu gerginliğin temel sebebi saymıştır²⁶².

Kral Zahir Şah tarafından durdurulmuş olan propaganda savaşı da yine darbe sonrası Davud Han tarafından yeniden başlatılmıştır. Davud Han, Kral Ahmet Han Durani döneminden kalan nostaljiyi devam ettirmek istemiştir. Ancak bu sefer Pakistan da Afganistan ile diplomatik savaşa girecek kadar kendini güçlü hissettiği için Afganistan'a tepki vermekten kaçınmamış ve sonuçta tekrar siyasi kriz yaşanmıştır. İki ülke arası gerginlik aralıksız sürmüştür. Bu gerginliklerden en belirginini 1974'de Pakistan'da düzenlenen Müslüman Ülkeler Toplantısı'nda ortaya çıkmıştır. Afganistan bu toplantıya diğer Müslüman ülkeler gibi üst düzey devlet adamları ile katılmayıp Abdulrahman Pajvak'ı temsilci olarak göndermiştir. Bu uygunsuz davranış sonrası Libya Kralı Maamar Kazafi Kabil'i arayarak Davud Han'ı toplantıya davet etmiş ama yine de Davud Han katılmamıştır. Bu davranışın üzerine Afganistan temsilcisi Pajvak'ın Peştunistan Meselesi'ni toplantıda gündeme getirmesi ortamı germiş ve Müslümanların problemlerinin konuşulması gereken bu toplantıda temsilcinin bunu yapması Afganistan aleyhinde diğer Müslüman ülkeleri kızdırmıştır. Hatta Kuveyt, bu uygunsuz davranışından dolayı Afganistan'a yaptığı finansal yardımı kesmiştir²⁶³. Bu durum Afganistan'ın 1948 yılında Pakistan'ın Birleşmiş Milletlere üyeliğini engelleme girişimine benzemektedir. O dönemde de Müslüman ülkeler Afganistan'a tepki göstermiş ve uyarılmıştı.

10 Şubat 1975 tarihinde Pakistan'da ilginç bir olay yaşanmış ve ikili ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. Öyle ki, Pakistan'da Şir Pav isimli bir siyasinin öldürmesinden dolayı Peştunların kurduğu parti olan, Pakistan Avam Milli Partisi yasa dışı parti olarak hüküm giymiş ve elinden tüm imkanları alınmıştır. Parti Başkanı Abdulvali Han ve diğer üyeler hapse atılmıştır²⁶⁴. Pakistan, Avam Milli Partisi Şir Pav'ın öldürülmesinden dolayı Afganistan Devleti'ni suçlamıştır. Peştunistan Meselesi'nden dolayı Afganistan'ın bunu yaptığını beyan etmiştir. Afganistan ise bu suçlamayı asla kabul etmemiş ve yaptıkları suçlamanın iki ülke

²⁶² De İtalaat av Kültür Vuzaret, 1974-1975: 263-270.

²⁶³ Bunyad Şahmama, 2014: 155-156.

²⁶⁴ Han Abdulvali Han, Pakistan'daki Peştunların lideridir ve Afganistan Devleti tarafından Pakistan Devleti'ne karşı desteklenmiştir. O Peştunistan bölgesinin bağımsızlığını alması için mücadele etmiştir. Afganistan Devleti ona destek verirken bazen Afganistan'a gelmiş ve devlet görevlileri tarafından özgürlük kahramanı olarak karşılanmıştır. Hatta medyada Avam Milli Partisi, Pakistan ülkesine ait olamayan bir parti olarak bildirilmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Mohammadi gulam Mohammad, **barrasi tarihi hat Duvran in dahliz marg ra ba rasmiyet bişnasid**, Ayrıca bkz. Haftanama Jovandun, Şumara 11, 1974.

arası siyasi ilişkiler için iyi olmayacağını hatırlatmıştır²⁶⁵. 20 Şubat 1975 tarihinde Afganistan, Pakistan'ın yaptıklarına karşı resmi bir ifade vermiştir. Afganistan'ın bu resmi beyanından sonra Pakistan halkı İslamabat'ta Afganistan büyükelçiliği önünde protesto yapmış ve büyükelçiliğe protesto mektubu vermek istemiş fakat kabul edilmemiştir²⁶⁶.

Pakistan, Afganistan'ı iki ülke arası siyasi ilişkileri kasıtlı olarak düzeltmemekle suçlamaktaydı. Afganistan ise bu süreçte görüşmeme nedeni olarak Milli Avam Partisi'nin üzerindeki suçlamaları gösteriyordu. Afganistan, Pakistan ile görüşmek için Milli Avam Partisi üzerindeki suçlamaların kaldırılmasını şart koymaktaydı²⁶⁷. Afganistan'ın bu şartı, bir anlamda Pakistan'ın iç işlerine karışmak olduğu için hoş karşılanmamıştır. 1975 yılından sonra Pakistan toprak talebinden dolayı bütünlüğünü tehdit eden Afganistan'a karşı farklı bir yol izlemiş ve Afganistan karşıtı örgütlere yardım etmeye başlamıştır. Afganistan'ı bu problemlerle zayıflatmak isteyen Pakistan, egemenliğini tehdit eden Afganistan'ı bu şekilde devre dışı bırakmak istemiştir.

1975 yılı Afganistan ile Pakistan arasındaki siyasi ilişkiler için tam bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim ilk defa bu yıl İhvan-ı Müslimin Örgütü Afganistan'a karşı ayaklanmıştır. Afganistan'ın İhvan-ı Müslimin'ı bastırmasından sonra örgüt Pakistan'a kaçmıştır. Pakistan, Afganistan'a karşı İhvan-ı Müslimin'i kullanacaktır²⁶⁸. Bu olayın dışında Pakistan durmamış ve 6 Nisan 1975 tarihinde Afganistan'ı kendi topraklarında büyüme politikası gütmekten dolayı Birleşmiş Milletlere şikayet etmiştir. Afganistan bu suçlama karşısında BM Genel Sekreteri'ne bir mektup yazıp yapılan suçlamaları reddetmiş ve o da Pakistan'ın kendi halkını Afganistan üzerine kışkırtmakla suçlamıştır²⁶⁹. Anlaşılacağı üzere 1975 yılı Afganistan ve Pakistan arasındaki en problemlidir. Bu problemleri Afganistan başlatmıştır, fakat Pakistan da bu durumu arttıracak hamlelerde bulunmuştur.

Bu dönemdeki Afganistan ile Pakistan arasındaki gerginlikler Hindistan'ın işine yaramıştır. Hindistan, Afganistan ile yakınlaşarak Pakistan'ı kuşatmaya çalışmıştır. Hindistan çıkarından dolayı Afganistan ile her zaman arasını sıcak tutmuş ve Afganistan'ı Pakistan'a karşı güçlendirmiştir. Hindistan, Afganistan'a ekonomik ve teknik anlamda yardım etmiş, iki ülke arasında siyasi ve ekonomik işbirliğine dayanan antlaşmalar yapılmıştır²⁷⁰. Ancak Afganistan ile Hindistan arasındaki dostluk genel anlamda Afganistan'a faydadan çok zarar

²⁶⁵ "Elamiye Hükümeti Afganistan", Hafta name Jovandun, 31.2.1975; De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1974-1975: 303.

²⁶⁶ "Hukuk haka mardum Peştun ve Baluç ba dasayis ve harakat cabirana az bayn namiravad", Hafta name Jovandun, 20.02.1975.

²⁶⁷ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1974-1975: 303.

²⁶⁸ Dua guy, 2005: 161-164.

²⁶⁹ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1975-1976: 16.

²⁷⁰ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1975-1976: 51-54.

getirmiştir. Davud Han bundan dolayı dış siyasette bir değişime gitmiş ve Pakistan ile sıcak ilişkiler kurulması için kararlar almış, böylece Peştunistan Meselesi Afganistan dış politikasında odak nokta olmaktan çıkmıştır.

Davud Han, Pakistan ile ilişkileri düzeltmek adına ilk adımı atmış ve Pakistan Devlet Başkanı Zulfikar Ali Butu'yu Kabil'e davet etmiştir. Butu, 7 Haziran 1976 tarihinde Kabil'e gelmiştir. Afganistan Butu için bir ziyafet düzenlemiştir²⁷¹. Bu ziyafetin arkası kesilmemiş ve iki ülke liderleri müzakerelere devam etmiştir. Bu sırada liderler Afganistan'ın tarihi yerlerini gezecek kadar hoş vakit geçirmişlerdir. Afganistan'daki bu müzakerelerin sonrası alınan sonuç dostane ve başarılı olmuştur. İki ülke birbirlerini suçlamak ve propaganda yapmaktan vazgeçeceklerinin teyidini vermiştir²⁷². Afganistan'ın cumhuriyet döneminde yıllardır devam eden bu gerginliğin çözülmesi iki ülke adına da büyük başarı sayılmıştır.

Afganistan'daki bu süreçten sonra görüşmeler Pakistan'da devam etmiştir. Ağustos 1976'dan sonra Davud Han Pakistan'ı ziyaret etmiştir²⁷³. Davud Han, müzakere döneminde ortamın gerilmemesi için Peştunistan Meselesini açmamış ve sadece iki devlet arasındaki siyasi ilişkileri iyileştirmek üzerine görüşmüştür²⁷⁴. Butu ise bu süreçte Afganistan devleti ne kadar samimi ise iki ülke ve millet barış için yarışacaktır demiştir. Nitekim Butu da Afganistan'daki gibi Davud Han için ziyafetler düzenlemiş ve Pakistan şehirleri Pancap ve Lahouura'yı gezdirmiştir²⁷⁵. Bu ziyafetlerden sonra 24 Ağustos 1976'da iki lider ortak bir bildirisi yayınlamışlardır. Bu metinde müzakerelerin Kabil'de devam edeceği ve iki ülke arası sorunlara çözüm bulunacağına haberi verilmiştir. Bildiriden sonra Davud Han, Pakistan Devlet başkanını tekrar Kabil'e davet etmiştir²⁷⁶. Afganistan, Pakistan ve Peştunistan Özerk Bölgesi iki ülke arasında yıllardır süren gerginliğe çözüm bulacağı sırada Pakistan'da bir Darbe meydana gelmiştir. Bu darbenin ardından Zulfikar Ali Butu ve çevresindekiler hapse atılmıştır. Pakistan'da darbe ile başa gelen askeri hükümet ise anayasa ve milli meclisi kaldırmıştır. Bu sebepten dolayı çözüm ve barış süreci tekrar sekteye uğramıştır²⁷⁷. Pakistan'ın bu durumu Afganistan'ın kaygı ve endişe duymasına neden olmuştur. Afganistan yeni dış politikasının tam sonucunu alacağı sırada dengeler tekrar değişmiştir.

Pakistan'da darbeden sonra başa gelen Ziaul Hak ülkeyi ciddi bir değişime sürüklemiştir. Fakat bu durum Afganistan ile ilişkilerini çok etkilememiş sadece ilişkiler sıcak

²⁷¹ "Az taraf raies devlet ve sadr aazam dişab ziyafeti ba iftihar muhtaram Butu tartib şuda bud", Ruznama Milli Anis, 08.05.1976.

²⁷² "elamiye muştark Afganistan ve Pakistan", Ruznama Milli Anis, 12.05.1976.

²⁷³ "Mazakirat Mohammad Davud raies Devlet ba Şahgalay Zulfikar Ali Butu İmruz Agaz gardid", Ruznama Milli Anis, 21.08.1976.

²⁷⁴ "matnı bayaniya Şagalay Mohammad Davud raies Devlet va satrazam", Ruznama Milli Anis, 22.08.1976.

²⁷⁵ De itlaat av kültür vuzaret, 1976: 70-71.

²⁷⁶ "İlamiya muştarak Afganistan ve Pakiatan", Ruznama Milli Anis, 25.08.1976.

²⁷⁷ DuaGuy, 2005: 61-68.

ve samimiyetten uzan daha resmi bir hal almıştır. Ziaul Hak, 22 Ekim 1977 tarihinde iki ülke arasındaki ilişkileri düzeltmek adına Kabil'e gelmiştir. Ziaul Hak bu gelişinde Afganistan'dan Peştunistan Meselesi'ni tamamen kapatmasını şart koşmuştur. Davud Han bu teklifi cazip bulmamış ve ötelemiştir. Ziaul Hak, Mart 1978'de tekrar Kabil'e gelmiş ve şartını yinelemiştir. Davud Han bu şarta cevap vermeden Afganistan'da 1978'de ikinci bir darbe gerçekleşmiş ve Davud Han öldürülmüştür²⁷⁸. Cumhuriyet döneminde Afganistan ve Pakistan arasındaki siyasi ilişki Davud Han'ın uzun uğraşları ile bir sonuca ulaştırılmak istenirken tekrar darbenin olması bu süreci sonuçsuz bırakmıştır.

3.1.2. Peştunistan Meselesi

1838 Lahur, 1879 Kandumak, 1893 Durand, 1919 Lahur-Pindi ve 1921 Kabil Antlaşmaları ile Afganistan'dan alınıp Britanya-Hindistan topraklarına dahil edilmiş olan bölgeye "Peştunistan" adı verilmektedir. 1947 yılında Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ise ismi geçen bölge Pakistan'ın Hayber Pehtunha Eyaleti'nin bir parçası olmuştur²⁷⁹. Bu bölge, nüfusunun çoğunluğu Peştun kabilelerine mensup olduğu için Peştunistan olarak adlandırılmıştır ve Afganistan'ın Peştun kabileleriyle soydaştır. Dolayısıyla Pakistan bağımsızlığını kazanıp, bu bölge ona verilince, Afganistan derhal harekete geçerek Peştunistan'ı tekrar topraklarına ilhak etmek istemiştir. Ancak Afgan yöneticileri böyle bir kararın gerçekleşmesinin imkansız olduğunu anlayınca bu kez bölgenin özerkliğini ortaya atıp, Peştunistan'ın özerk olması için mücadele etmişlerdir²⁸⁰. Başlangıçta Afganistan, sadece Peştunların yaşadığı bölgeleri tekrar ilhak etmek istiyordu. Ama özerklik meselesi ortaya çıkınca planlarını insan hakları çerçevesinde değerlendirmişler ve bu bağlamda Belüçlerin yaşadığı bölgelerin de Peştunistan bölgesiyle birlikte özerkliğini istemiştir.

Britanya'nın Hindistan yarımadasına hâkim olduğu dönemde, Peştunistan konusunda Afganistan tarafından herhangi bir talep veya mücadele sözkonusu değildi. Ancak Pakistan'ın 1947'de bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Afganistan, Peştunistan bölgesini tekrar kendi topraklarına katmak için çalışmalara başlamıştır. Bu bağlamda ilk olarak Durand Sınır Hattı'nı geçersiz ilan etmiştir. Adı geçen sınır hattı, Peştunistan'ı Afganistan'dan ayırmaktaydı. Dolayısıyla Afganistan ile Pakistan arasında uzun zamandan beri devam eden ihtilafların nedeni olarak Peştunistan Meselesi ortaya çıkmış oldu ve iki ülkenin dış siyasetini de yoğun bir şekilde etkiledi. Öte yandan bu mesele özellikle Afganistan dış politikasında ayrı bir yere sahipti. Zira Afganistan, tüm uluslararası ilişkilerinde bu soruna ayrı bir şekilde önem

²⁷⁸ DuaGuy, 2005: 69.

²⁷⁹ Farhang, 1988: 670-676.

²⁸⁰ Muhammadi, 2006: 67.

vermekteydi. Zaten Afganistan siyasi liderleri de uluslararası ilişkiler ile görüşmelerinde mutlaka Peştunistan Meselesi'ni ortaya atarak müzakere edilmesini istemişler ve sonucun kendi lehlerine çıkmasına çabalamışlardır.

Eğer ki bu sorunun uluslararası boyutu bir nebze daha irdelenecek olursa, Pakistan'ın Birleşmiş Milletlere üyelik talebinin reddedilmesi sonrası Davud Han'ın Başbakanlık Dönemi'nde Peştunistan probleminin Afganistan dış siyaseti için ikinci bir buhran dönemi olduğu da görülür. Bu süreçte sorun, askeri müdahaleye varacak kadar ileri boyutlara taşınmıştır. Davud Han, Peştunistan sorununu Afganistan dış siyaseti için “milli bir hedef” olarak belirlemiş ve bu amaç doğrultusunda hareket etmiştir. Bunların yanı sıra dış işleri bakanlığında, “Şube sivum” veya “üçüncü şube” adıyla bilinen yeni bir şube tesis etmiştir. Belirtilen şubenin en önemli görevlerinden biri Peştunistan mevzusunu takip etmektir. Bu büro, tüm Pakistan'ın kuzey batı veya Serhat Eyaleti'nin olaylarını takip etmek ve analize etmekle görevliydi²⁸¹.

Öte yandan 28 Mart 1955 tarihinde Pakistan Governor General'i Peştunistan'ı, Pakistan'ın batı eyaletine ilhak ettiklerini ilan etmiştir. Davud Han ise bunu Kabil'deki Pakistan karşıtı bir konuşmasında kullanmıştır. Davud Han'ın duygusal konuşmasından sonra halk, heyecanlanarak protestoya hazırlanmış ve Pakistan'ın Kabil Büyükelçiliği'nin bayrağını indirmişlerdir. Pakistan da çok geçmeden hemen misillemede bulunmuştur. Bunun akabinde iki ülke ilişkileri iyice gerilmiş ve olaylar büyümüştür. Mısır'ın arabuluculuğu dahi işe yaramamış, her iki ülke de birbirini tehdit etmeyi sürdürmüştür. Davud Han, beş bin yıllık tarihinden bahsederek Afganistan ulusunun şu ana kadar tüm dış güçlere karşı dik durup teslim olmadığını bundan sonra da olmayacağını ifade etmiştir. Mısır'ın yanı sıra Türkiye, İran ve Suudi Arabistan da her iki ülkeyi müzakerelere ikna etmeye çalışmış ve nihayetinde tekrar karşılıklı büyükelçiliklerin açılıp diplomatik faaliyetlerin başlatılmasına karar verilmiştir²⁸². Bu girişim, sadece iki ülke arasındaki gerilimli ilişkileri normalleştirmiş, farklı herhangi bir olumlu gelişme yaratmamıştır. Davud Han, Haziran 1961'de Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyarette de Pakistan'daki Peştunların haklarını savunmaya çalışmıştır. Fakat Davud Han'ın bu hareketi Pakistan tarafından ticaret yollarında ve geçişlerde kısıtlama getirilmesine sebep oldu²⁸³. Transit yolların kısıtlanmasıyla Afganistan büyük zarara uğrama ihtimali ile karşı karşıya kalmış, böylelikle de Pakistan Afganistan'ı zor duruma bırakmıştır. Bu kriz ise her ne kadar yine İran'ın arabuluculuğuyla atlatılmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler

²⁸¹ Cephe Milli padar vatan Camhuri Demokratik Afganistan, 1983: 150; http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2012/06/120601_mar_afg_pak_history (erişim tarihi: 14.09.2018).

²⁸² De Metbuatu Mustakil Riyasat, 1955-1956: 56,114,119.

²⁸³ De Metbuatu Mustakil Riyasat, 1960, N:28.

normale dönmüş olsa da sıcak ilişkilerin kurulduğu pek söylenemezdi. Bu durum en fazla Afganistan Kralı'nı düşündürmekte ve onu Pakistan ilişkilerini normalleştirme yollarını aramaya sevk etmekteydi. Sonuçta da zaten Davud Han'a baskı uygulayarak istifasını istemiş ve böylece dış politikanın değişmesi için uygun zemini hazırlamıştır.

Demokrasi yıllarında da Peştunistan Sorunu Afganistan'ın dış siyasetinde önemli bir yere sahipti. Ancak bu dönemin en önemli farkı Peştunistan Meselesi'nin Afganistan için artık bir dış politika amacı değil aracı haline getirilmiş olmasıdır. Diğer yandan, bakıldığında, Peştunistan sorunu Kral için asli ve önem taşıyan mevzular arasında yer almıyordu. Yukarıda açıklandığı gibi Pakistan, Afganistan'a ciddi zararlar vermişti, bu nedenle bir müddet bu mesele gündemden uzak tutulmuştur. Pakistan, transit ticaret yolları nedeniyle Afganistan'a zarar verdiği için Afganistan Kralı, 1966 yılında formalite bir ziyarette bulunmak üzere Pakistan'a gitmiş ve Pakistan makamları tarafından çok sıcak ve diplomatik usullere uygun bir şekilde karşılanmıştır²⁸⁴. Bu sıralar Afganistan içinde de siyasi durum pek iyi olmadığından Peştunistan Meselesi fazla konu olmamıştır²⁸⁵. Kral, söz konusu bu buhranlı durumu on yılda biraz normalleştirebilmişti. Fakat mesele her ne kadar öneminden ötürü hafızalardan silinmemiş ve her zaman Afganistan için bir onur meselesi olarak kalmışsa da her iki ülke tarafından ciddi bir şekilde siyasi nezaket seviyesinde kontrol altında tutulmuştur.

Davud Han, kendisini bir nasyonalist olarak tanımlamasına ve on yıllık demokrasi döneminde özellikle Peştunistan sorununu “milli bir hedef” olarak beyan etmesine rağmen hiçbir siyasi başarıya imza atamadı. On yıl evde oturmak ve siyasetten uzak durmak onun için çok zordu. Siyaset ortamına girmek için yeni bir fırsat arıyordu. Siyasete girmek için yeni bir fırsat bulup Cumhurbaşkanı olarak çalışmalarına başladığında, Başbakanlık döneminde olduğu gibi yine Peştunistan Meselesi'ni dış politikanın en önemli meselesi olarak tekrar ele almıştır. Öyle ki Davud Han, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bu kez “Kabileler ve Irklar Başkanlığı” adı altında yeni bir başkanlık kurdurdu. Bu başkanlık daha sonra bakanlığa yükseltilmiştir. Söz konusu başkanlığın amacı Peştunistan Meselesi'ni takip etmektir. Davud Han ayrıca her yıl 31 Ağustos'u “Peştunistan Günü” olarak kutlamaktaydı²⁸⁶. Afganistan'ın sınırları dışında başka kabileler de yaşamasına rağmen Davud Han'ın kurduğu başkanlığın/bakanlığın tüm hedefi dışarıdaki Peştün kabileleri desteklemek ve onlara yardım etmektir.

Dolayısıyla Davud Han, Cumhuriyet Dönemi'nde Pakistan'a karşı Peştunistan sorununu bir kez daha ön plana çıkararak kendisini Pakistan'a karşı anti-Pakistan ve tehdit unsuru olarak tanıttı. Pakistan ise anti-Pakistan siyasetçilere karşı Afganistan'daki devlet

²⁸⁴ De Metbuatu Mustakil Riyasat, 1966: 20-25.

²⁸⁵ Muhammedi, 2006: 113.

²⁸⁶ De Metbuatu Mustakil Riyasat, 1977: 205.

karşıtı olanları destekledi ve onların Pakistan'a sığınmalarını kabul etti²⁸⁷. Pakistan'ın bu şekilde tepkilerine de Davud Han karşılık verdi. Ancak Davud Han tüm müdahalelerine rağmen önemli bir sonuç alamadı. 1976-1977 yılları arasında bilahare müzakerelerin yapılmasına karar verilmiş ve iki ülke yetkilileri resmi ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Peştunistan sorunundan kaynaklanan anlaşmazlıklar hakkında birçok görüşmeler yapılmıştır²⁸⁸. Fakat kısa bir süre sonra Pakistan'daki siyasi değişim tüm müzakereleri sonuçsuz bırakmış ve akabinde de zaten Davud Han Afganistan siyasi sahnesinden silinmiştir. Böylece Cumhuriyet dönemi de kapanmıştır.

3.2. Afganistan-SSCB İlişkileri

İki ülke arasındaki ilk ilişkilerin SSCB'nin oluşumuyla birlikte başladığı bilinmektedir. İki ülke arasındaki ilk antlaşma ise 28 Şubat 1921 tarihinde imzalanmış ve böylece karşılıklı elçilikler açılmıştır. Bu on iki maddelik ilk antlaşma; siyasi, transit ve iktisadi yardımları içeriyordu. 31 Ağustos 1921'de de birbirlerine taarruzda bulunmama/saldırmazlık antlaşması imzalandı. Kral Amanullah Han'dan sonra her iki ülke ilişkilerinde büyük bir değişim görülmemiş, normal seyrinde devam etmiştir²⁸⁹. Habibullah Kelekani'nin çöküşünden sonra ise Kral Nadir ikili ilişkileri tekrar tesis etmiş, elçi göndermiş ve Orta Asya'daki ayaklanmacılara baskılar uygulamıştır. Böylelikle her iki ülke karşılıklı olarak birbirlerine çok sayıda yardımda bulunmuştur. Ancak SSCB, Afganistan dış siyasetinde çok önemli bir yere sahip değildi, onun yerine daha çok İngiltere Afganistan dış siyasetinde bir denge ve fren olarak yer almaktaydı. Lakin yine Afganistan ile SSCB ilişkileri gsyet dostaneydi²⁹⁰. 8 Aralık 1933 tarihinde Kral Nadir'in öldürülmesinin ardından genç oğlu Kral olarak tahta çıktı. Kral'ın tecrübesizliği, bilgisizliği ve gençliğinden dolayı ülke ve devlet işleri amcası Haşim Han'ın elinde bulunuyordu. Öte yandan bu dönemde Almanya'nın Afganistan dış politikasında güçlü bir ülke olarak ortaya çıkmaya başladığı ve İngilizlerin ikinci plana itildiği görülmekteydi²⁹¹. Öyle ki Afganistan Dışişleri Bakanı, Adolf Hitler'le görüşmesinde Almanya'yı büyük arya kardeşi olarak beyan etmiş ve 1936-1939 yılları arasında Almanya ile Sanat ve Maden çıkarma ve geliştirme antlaşmaları imzalanmıştır²⁹². Fakat bu dostluk fazla uzun sürmemiş, İkinci Dünya Savaşı sırasında, 1941 yılında, İngilizler

²⁸⁷ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2012/06/120601_mar_afg_pak_history (erişim tarihi: 14.09.2018).

²⁸⁸ Muhammadi, 2006:116-119.

²⁸⁹ Akademi Ulum Kabul, 2011: 99-113.

²⁹⁰ Akademi Ulum Kabul, 2011: 117-123.

²⁹¹ Fegan aid, 86.

²⁹² Akademi Ulum Kabul, 2011: 131.

ile SSCB Afganistan'dan Alman uzmanlarının çıkarılmasını istemişlerdir²⁹³. Böylece Afganistan ve Hitler arasındaki “Bal Ayı” ilişkileri sona ermiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afganistan diğer devletlerle yeni ilişkiler kurmaya çalışmış ancak iktidarda bulunan Haşim Han bu hususta çok da fazla talep edilen bir kişi olmamıştır. Haşim Han'ın 9 Mart 1946 tarihinde başbakanlıktan istifa etmesinin ardından onun yerine Şah Mahmud Başbakan oldu²⁹⁴. Bu merhalede SSCB, Afganistan dış siyasetinde güçlü bir ülke olmaya başlamış ve Afganistan-SSCB arasında yeni etkileşimler söz konusu olmuştur. Nitekim çok geçmeden karşılıklı yardım tevafuk-nameler imzalanmıştır. Tevafuk-nameler neticesinde Ruslar, 1947-1954 yılları arasında Afganistan'a Radyo ve Muhaberat, ürün değişim ve Afganistan'a borç verme gibi hususlarda yardımlarda bulunmuştur²⁹⁵. Bu tür antlaşmalar ve Tavafuk-nameler neticesinde ise Afganistan, SSCB'ye bağlı bir ülke haline gelmiştir.

Öte yandan Davud Han'ın başbakanlık döneminde Afganistan-SSCB siyasi ilişkileri yeni bir aşamaya girmiştir. Ancak bunun olumsuz yönü ABD askeri yardımlarının Pakistan'a kaymasıyla ortaya çıkmıştır²⁹⁶. Davud Han, 1955 yılında Loya Cirga'yı davet ederek bu hususta karar vemesini istemiştir. O, tüm delegelere açıkça, Amerika'nın Pakistan'a yaptığı yardımların bölgedeki tüm dengeleri alt-üst edeceğini ve özellikle Afganistan'ın ciddi bir tehlike ile karşı karşıya kalacağını ifade etmiştir. Bu yüzden tüm delegelerden bu hususta karar verip, Afganistan'ın savunması için nasıl bir plan ve yol izlenmesi gerektiğinin düşünülmesini istemiştir. Bu isteği açıkça delegelerden Davud Han istedi. Loya Cirga'nın toplanmasından iki ay sonra söz konusu konuyla ilgili kendi kararnamesini açıklayıp tasvip ettiler. Buna göre; Pakistan'ın aldığı yardımlar bölgesel dengeyi bozmaktadır. Afganistan Devleti ise kendi sınırlarını savunma savunma hakkına sahiptir bunu takviye edecektir²⁹⁷. Ardından Afganistan, SSCB'den silah almaya çalıştı. Ekim 1955'de, SSCB lideri Başbakanı olan Bulganin Kabil'e geldi ve Peştunistan Sorunu'nu Afganistan lehine savundu. Aynı zamanda Afganistan'a 100 milyon dolarlık yardım yaptı. Diğer taraftan Afganistan, transit geçiş güzergahı açısından da ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştı. Bu sebeple SSCB heyeti ile Transit Antlaşma imzaladılar²⁹⁸. İyi ilişkilerde gelinen bu noktayı SSCB ve Davud Han uzun zamandan beri beklemekteydiler²⁹⁹. Nihayetinde Davud Han'ın, başbakanlık döneminde SSCB ile imzalanan antlaşma ve tavafuk-nameler şöyle sıralanabilir; 1- Afganistan'ın

²⁹³ Fegan aid, 86-87.

²⁹⁴ Şura Sakafat Cihat Afganistan, 1991: 17.

²⁹⁵ Vuzaret harice Afganistan ve Vuzaret harice. İtahide camahir şuravi sosyalisti, 77-69.

²⁹⁶ Şura Sakafat Cihat Afganistan, 1991: 14

²⁹⁷ Cephe Milli padar vatan Camhuri Demokratik Afganistan, 1983: 152-154.

²⁹⁸ Şura Sakafat Cihat Afganistan, 2011: 17.

²⁹⁹ Akadomi Ulum Kabul, 2011: 147.

Gelişmesine Yönelik Teknik Muvafakat Name (1956), 2- Kabil Havaalanı Servisi, Taşkent, Moskova, Kandahar ve Mezar-i-Şerif Muvafakat Namesi (Mart 1959), 3- Sınır Rejimi Antlaşması (Ocak 1958), 4- Ekonomi ve Sanat Geliştirme Muvafakat Namesi (28 Mayıs 1959), 5- Bihsud, Kama, Asmar'da Üç Köprü Tesisi Muvafakat Namesi (Temmuz 1959), 6- İki Ülke Arasında Kültür Muvafakat Namesi (4 Mart 1960), 7- Bahtar ve Tas Devlet Medya Kuruluşları Antlaşması (19 Ekim 1960), 8- Protokol-i Muavenet İktisadi ve Teknik SSCB Afganistan'da (Mayıs 1962). Bunların yanı sıra Afganistan'daki üst düzey devlet görevlilerinin 1956 ve 1957 yıllarında ve Sovyet yetkililerin ise 1958 yılında resmi ziyaretler ve seferler gerçekleştirdikleri görülmüştür³⁰⁰. Öte yandan yukarıda belirtilen antlaşmalar ile muvafakatnamelerin Afganistan'ı dışa bağımlı hale getirdiği gibi SSCB'nin de derin stratejisini ortaya koymaktadır.

Afganistan, Amerikan silahları elde edemeyince Rus silahlarını alıp bölgede dengeyi kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeye çalışmıştır³⁰¹. Bu değişim 1959 yılında Afganistan askeri sisteminin Türkiye askeri sisteminden Rus sistemine geçişi sonucunu doğurmuştur. Buna müteakip 1960 yılında da ilk kez askeri öğrenciler Afganistan'dan SSCB'ye gönderildi. Böylece ülkede solcu düşüncenin kapıları açılmış oldu³⁰². Ayrıca daha önce ifade edildiği gibi Afganistan, artık ekonominin yanısıra diğer alanlar birlikte askerî açıdan da Ruslara bağlanma yolunu girmişti.

Anlaşılabacağı üzere Davud Han'ın başbakanlık dönemi, ülkenin dış ülkelere özellikle de Ruslara bağımlılık dönemi olarak Afganistan tarihine geçmiştir. Ruslar tüm diplomatik zerafetiyle sonuna kadar Peştunistan Sorunu'nda Afganistan'ı desteklemişlerdir. Burada Davud Han'ın duygusal olarak bağlandığı tek husus Rusların çok yakın ve samimi bir arabulucu olarak Peştunistan Meselesi'nde Afgansitan'dan yana tavır koyduğuna inanmasıydı ve her geçen gün de bu inançla Ruslara yakınlaşmaktaydı.

İki ülke arasındaki yardımlaşma ve siyasi yakınlık bu şekilde devam etti. Ama diğer taraftan Afganistan Hükümeti Ruslardan daha fazla siyasi ve ekonomi güç kazanmak için yoğun çaba harcadı. Zira Davud Han'ın başbakanlık döneminde Ruslarla birçok proje imzalanmış ve sonuçta Ruslara tam bağımlı hale gelinmişti. Eğer ki, şu anda geri çekilme olursa tüm projeler duracaktı. Bu göze alınmadığından resmi seferler, projeler ve dolayısıyla bağımlılık eskiden olduğu gibi iki ülke arasında devam etti³⁰³. SSCB, Afganistan'ın yardım aldığı en büyük güç olmasına rağmen Afganistan, ondan tam anlamıyla ülke menfaatleri

³⁰⁰ Vuzaret harice Afganistan ve vuzaret harice. İtahide camahir şuravi sosyalisti, 85-140.

³⁰¹ Akadomi Ulum Kabul, 2011: 150.

³⁰² Kaşkaki, 1986: 158-159.

³⁰³ Tibii, 1990: 98.

çerçevesinde yararlanamamış ve sonuçta ise faydalanıp gelişmekten ziyade bağımlı hale gelmiştir. Zaman zaman Rus yetkilileri Afganistan'a giderek devam eden veya tamamlanmış projeleri denetliyor, açılış programlarına katılıyorlardı³⁰⁴. Üstelik Ruslar tarafından başka projeler de yapılmıştı. Örnek olarak 1964 yılında Kuzey Afganistan'ı güneye ve Kabil'e bağlayan tüneli de onlar yapmıştı. 1969 yılında Kabil'de Poli Teknik Üniversitesi'nin tesislerine başlandı. Tüm bunlar her geçen gün daha da Afganistan'ı Ruslara bağımlı hale getirdi. Bu bağımlılıkların yanı sıra Afganistan'ı ideolojik olarak da etkisi altına aldığı açıktı. Nitekim toplumun az da olsa özgürlüğünü düşündüğü bir dönemde solcu ideolojik görüşler halkın çeşitli kesimlerince benimsenmeye başlandı³⁰⁵. Öyle ki, solcu düşünce ve fikirler 1964 yılında ilk kez parti manifestosu olarak Afganistan'da ortaya çıktı. Bunlar, Leninizm'i benimsemişti ve Moskova yanlılarıydılar³⁰⁶. Bu durum artık Rusların açıkça ülkeye nüfuz ettiğini göstermekteydi.

Afganistan üst düzey yetkililerinin Ruslara karşı çok ihtiyatlı davranması on yıllık demokrasi döneminde de devam ettiğinden Ruslara olan bağımlılık sona ermemiştir. Bilakis Ruslar bu bağımlılıktan istifade ederek ülke çapında nüfuzunu artırmış, hatta devletin önemli kademelerinde de çok geniş bir etki alanına sahip olmuştur. Bunun elbette ki en önemli örneği 1973 yılında gerçekleşen darbeye solcuların oldukça büyük oranda etkili olmalarıydı.

Davud Han, Kral Zahir'in başbakanlarından biriydi ve Ruslardan her alanda birçok yardım almıştı. Bu yardımlar dolayısıyla da iki ülke arasında çok yakın ilişkiler kurulmuştu. Öte yandan Davud Han'ın bu doğrultudaki tüm çabaları tek bir hedefi takip ediyordu, Afganistan'ı Pakistan'a karşı güçlendirmek. Oysa on yıllık Demokrasi Dönemi'nin ilk konuşmasında Davud Han tarafsız bir politika izleneceğini beyan etmişti³⁰⁷. Ancak daha sonra iki ülkenin stratejik ortak olduğu anlaşılmıştır. Nitekim 19 Haziran'da Afganistan Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan devlet SSCB olmuştu³⁰⁸. 4-7 Temmuz 1974 tarihinde ise Davud Han, SSCB yetkililerinin davetiyle Moskova'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirdi³⁰⁹. Moskova Havaalanı'nda Rus yetkililer tarafından resmi ve sıcak bir şekilde karşılandı. Davud Han buradaki konuşmasında SSCB'yi stratejik ortağı olarak açıklamıştır. Ruslardan beklentisi uluslararası sorunlar ile özellikle Peştunistan Meselesi'nde kendisinden yana tavır konulmasıydı. Nitekim SSCB de zaten resmen Afganistan'a her tür desteği vereceğini ilan

³⁰⁴ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1966: 35-48.

³⁰⁵ Akadomi Ulum Kabul, 2011: 158-163.

³⁰⁶ Akadomi Ulum Kabul, 2011: 166.

³⁰⁷ Radyo Konuşması, 17 Temmuz 1973: <http://www.afghandata.org/> (erişim tarihi: 20.10.2018).

³⁰⁸ Akadomi Ulum Kabul, 2011: 171.

³⁰⁹ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1974-1975: 41,247

etmiştir³¹⁰. Ortak açıklamada Afganistan, “Asya güvenlik çatısı” altında SSCB’yi garantör ve bu ülkeyi Asya ve dünyada güvelliği sağlayan devlet olarak gördüğünü belirtmişti. Müteakiben SSCB, Afganistan’ın tarafsız bir ülke olmasından dolayısıyla onu himaye etti. Böylece her iki taraf da görüşmeleri dostane bir şekilde tamamlayıp aynı çizgide beyanda bulundular. Sonuçta aynı şekilde Davud Han da SSCB yetkililerini Afganistan’a davet etti³¹¹. 9-10 Ekim 1975 tarihleri arasında yetkili bir heyet Afganistan’a geldi. Bu görüşmeye kadar iki ülke arasındaki ilişkilerde herhangi bir değişim görülmemişti. Ancak görüşmenin sonunda yapılan açıklamada yer alan ifadeler iki ülke ilişkilerinde bir soğuma olduğunu açıkça göstermişti. Zira, Davud Han konuşmasında Asya güvenlik çatısından bahsetmemiş ve Afganistan’ı Tarafsız Devletler Toplulukları içinde sayarak Afganistan’ın ona bağlı olduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine Rus yetkililer, Afganistan’ın bağımsızlığı ve egemenliği ile Asya ve Afrika’da elde edilen başarılarından bahsettikten sonra isim vermeden de Peştunistan’ı kastederek SSCB’yi tüm mazlum milletlerin koruyucusu olarak ilan etmiştir³¹². Bazı analistlere göre, iki ülke arasındaki bu soğumanın asıl sebebi Davud Han’ın konuşmasındaki Peştunistan Sorunu’nu Tas Radyo’dan yayınlanmamasıydı³¹³. Her ne kadar iki ülke arasında soğuma yaşandıysa da bazı kesimler hala farklı fikirlerdeydi. Zira Davud Han İslamabad Reuters muhabiriyle röportaj yaptığında muhabir şu soruyu sormuştu;

Afganistan SSCB’nin siyasi bir kuklası mıdır? Davud Han cevap veriyor; Afgan milleti sulh dost-dostane, samimi ve tüm dünya uluslarıyla, komşularıyla yakın ilişkiler peşindedir. Hiçbir zaman Afganistan SSCB’nin kuklası olmadı ve olmayacaktır. Sadece Nasyonalizmin bir mihveri güçtür...³¹⁴.

Cevaplarını desteklemek için SSCB ile ilişkileri, iki ülke ilişkilerinin dostane ve yakın olduğunu beyan ederek ve tüm ilişkilerin normal seyrinde devam ettiğini açıklayarak sürdürmüştür.

Yukarıda ifade edildiği üzere iki ülke arasındaki ilişkilerin yavaş yavaş gerilmesi, gelecekte tamamen değişecek olan ilişkilerin zeminini oluşturmuştu. Öyle ki, 1977 yılında Davud Han Moskova’ya yapacağı seferden önce kabinesinde bazı değişiklikler yaptı. Değişikliklerin asıl amacı Sovyet yanlılarını uzaklaştırmaktı. Yeni getirilen şahısların çoğu solcuların karşıtıydı³¹⁵. Davud Han Nuristani adlı İçişleri Bakanı komünist, solcuların ve

³¹⁰ “Reis Devlet ve Sedazam ruz 14 cavuza varid Maskov gardid”, Haftanama Zovandun, 08.07.1974.

³¹¹ “İlamiye muştarak cumhuri Afganistan ve Şuravi”, Haftanama Zovandun, 15.07.1974.

³¹² De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1974-1975: 42-47.

³¹³ Şura Sakafat Cihat Afganistan, 2011: 50.

³¹⁴ “Hiç vakat Afganistan az akmar kası nabuda ve namibaşad”, Roznama Milli Anis, 25.03.1976.

³¹⁵ Şura Sakafat Cihat Afganistan, 2011: 51.

yanlılarını takip etme fermanını verdi³¹⁶. 12-15 Şubat 1977 tarihlerinde ise Davud Han Moskova'ya ziyaret düzenledi, ancak önceki ziyaretleri gibi sıcak bir karşılamada bulunulmadı. Taraflar arasında yine yardım ve ekonomi antlaşmaları imzalandı³¹⁷. Fakat Afganistan'ın SSCB'den uzaklaştığı artık büsbütün anlaşılmaktaydı. Davud Han eğitim için SSCB yerine Türkiye, Mısır, Hindistan ve hata Amerika'ya asker ve subay göndermeye başlamıştı. Rus teknisyenleri de hem devlet organından uzaklaştırmış hem de onların subaylarla temaslarını kısıtlamıştır³¹⁸.

Öte yandan tüm bu gerilimli sürece rağmen iki ülke ilişkilerinin hala normal ve diplomatik normlara uygun şekilde yürütülmesi oldukça şaşırtıcıydı. Tüm bu normların ortadan kalktığı dönemde ise Davud Han 1977'de Moskova'ya gitmiştir³¹⁹. Moskova görüşmesinde, SSCB danışmanları ile Kuzey Afganistan'daki NATO danışmanları hakkında bir tartışma yaşanmıştır. Bu tartışma sonucunda Ruslar Afganistan'daki rejimin yıkılmasına karar vermişlerdir. İlk olarak da Rusların çabası neticesinde Afganistan'daki Halk ve Peçem Komünist Partisi on yıldan sonra birleşmiştir. 27 Nisan 1978 tarihinde ise Afganistan Demokratik Halk Partisi bir askeri darbeye Cumhuriyet rejimini yıkmıştır³²⁰. Bundan sonra da Afganistan ile SSCB ilişkileri yeni bir safhaya girmiştir.

3.3. Afganistan-ABD İlişkileri

Afganistan ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri 1934 yılında başlamıştır. Amerika bu yılda Afganistan'ın bağımsızlığını tanımış ve bir yıl sonra bu ülkeye elçi göndererek büyükelçiliğini açmıştır. Afganistan ise 1942 yılında elçiliğini açmıştır³²¹.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar iki ülke arasında herhangi bir yardımlaşma olmamıştır. Ancak savaşın ardından tüm dünyada jeopolitik bir değişim meydana gelince ve özellikle de İngilizler Hindistan yarımadasından çekilme kararı alınca ABD, Güney Asya'ya ilgi duymaya başlamıştır. Zira ABD boşalan yeri doldurmak istemiştir. Öte yandan Afganistan da kendi projelerini hayata geçirebilmek için yeni bir sponsora ihtiyaç duymaktaydı. Bu noktada ABD, Afganistan için uygun bir sponsor olarak görülmüş ve 1949 yılında Afganistan tarafından Amerika'ya resmi bir heyet gönderilerek ikili ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bir plan sunulmuştur. Sonuçta ise ABD'den küçük bir yardım almak mümkün olmuştur³²². 1952 yılında ise ABD'nin Afganistan'a yardımları küçük ve kısıtlı bir şekilde başlamıştır. Bununla

³¹⁶ Deviz ve Harsiyon, 2000: 21.

³¹⁷ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1977: 101-120.

³¹⁸ Şura Sakafat Cihat Afganistan, 2011: 51.

³¹⁹ Deviz ve Harsiyon, 2000: 21.

³²⁰ Gaus, 2000: 141-143.

³²¹ Akadomi ulum Kabul, 2011: 136-137.

³²² Pavlada ve Pavlada, 1999: 235.

beraber ABD ile SSCB arasında soğuk savaş zilleri çalmaya başlayınca ABD, Sovyetler Birliği'nin nüfuzunu Pakistan'da engellemek için Pakistan'a olan askerî yardımlarını artırmıştır. Ancak Amerika'nın bu hamlesi bölgedeki dengeleri değiştirdi. Bu yardımdan sonra Afganistan, Pakistan ile aynı güce ulaşabilmek için ABD'den silah yardımıyla bulunmasını istemiş ancak olumsuz yanıt almıştır. ABD'nin, silah yardımıyla ziyade, yapmış olduğu mali yardımlar ise mahdut ve kısıtlı olarak devam etmiş ve 1954 yılında Helmand projesi için yardım yapmıştır. 1959 yılında da İşbirliği Muvafakatnamesi imzalanmıştır³²³. Üstelik Davud Han, Amerika'dan yardım istemelerine rağmen Ruslarla da irtibata geçmiştir. Ancak bu irtibat, Afganistan-ABD ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuştur. Nitekim bir süre sonra Ekim 1962'de Davud Han Başbakanlıktan istifa etmiş hemen akabinde de Kral Zahir, ABD'ye ziyarette bulunmuştur. Ancak maalesef tüm çabalarına rağmen ABD'nin teveccühünü celp edememiştir³²⁴. On yıllık Demokrasi Dönemi'nde de yine Afganistan, tüm uğraşlarına rağmen Amerika'nın dikkatini kendisine çekememiştir. 28-30 Mart 1967 tarihlerinde ise Amerika Başkanı'nın davetiyle Afganistan Başbakanı Muhammad Haşim Maivandval ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirdi ve California Üniversitesi iftiharını ile kendisine Doktora payesi verilmiştir. Fakat iki ülkenin müşterek ve ortak açıklamasında hiçbir işbirliğinden bahsedilmemiştir³²⁵.

İki ülke ilişkileri on yıllık Demokrasi Dönemi'nde de çok fazla gelişmedi, ama Afganistan'da Cumhuriyet rejimi ilan edilince Amerika'nın dikkat ve yardımlarını çekmek için çok çaba sarf edildi. Nitekim Davud Han ve Naim Han Amerika ile ortaklaşa projeleri yürütülmesi hususunda büyük gayret sarfettiler. Dahası Naim Han Amerikan büyükelçisine teşekkür ederek iki ülke ilişkilerinin yakın ve daha samimi olması talep etti³²⁶. Akabinde de Afganistan çabalarından vazgeçmedi. Bilahare Kasım 1974'te Amerikan Dışişleri Bakanı olan Henry Kissinger, Afganistan'ın davetiyle Kabil'e geldi. Afganistan makamları ile siyasi ve bölgesel işbirliği yapılması konularında karşılıklı görüş alış-verişinde bulunmuş ancak herhangi ve antlaşma hasıl olmamıştır. Amerikan diplomatı sadece, kısa bir süre sonra Amerika Uluslararası Geliştirme İdaresi'nden üst düzey bir yetkiliyi Afganistan'daki ortak projelerin geliştirilmesi ve denetlemesi için göndereceğini söylemekle yetindi³²⁷. Buna müteakiben Ocak 1975'te adı geçen idareden Afganistan'a ziyaret gerçekleştirildi ve

³²³ Pavlada ve Pavlada, 1999: 233-234.

³²⁴ Pavlada ve Pavlada, 1999: 235-237.

³²⁵ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1966: 79-81.

³²⁶ Gaus, 2000: 205.

³²⁷ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1974-1975: 68,270; "Reis devlet ve başbakan ve vazir harice Amerika ra paziruft", Haftanama Zovandun, 15.12.1974.

Afganistan'daki projelere Amerika'nın işbirliğini sağlamaya çalıştı³²⁸. Diğer yandan Şubat ayında Amerikan büyükelçisi Pakistan silah ambargosunun kalktığı haberini Afganistan Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi. Afganistan Dışişleri Bakanlığı Amerika'nın bu kararını kınayarak, bölgedeki sulh ve barışa karşı olduğunu ifade etti³²⁹. Öte yandan tekrar Amerika ile işbirliği yapmak için 28 Ocak 1975'te Davud Han'ın özel temsilcisi Washington'a gitmiş ve bu ziyarette Amerikan makamları ve birkaç senatör ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerde ise Davud Han'ın özel temsilcisi Amerikan senatörlerine Afganistan dış politikasını anlatmıştır³³⁰. Bunların yanısıra ekonomik ve mali yardımlar elde etmek için Amerikan başkanıyla da görüşerek bu hususta bilgi vermiştir³³¹. Bu görüşmelerin neticesinde klinik ve birkaç ortaokul yapma konusunda muvafakatnameleri imzalandı. Söz konusu yardımların devamı için de 8 Ağustos 1976'da Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger tekrar davetle Kabil'e geldi. Davud Han ve Amerikan Dışişleri Bakanı bölgenin gelişmesi konusunda ve iki tarafın ilgi duyduğu hususlar hakkında bir görüşme gerçekleştirdi. Akabinde yapılan açıklamada ise Afganistan, Üçüncü Blok ülkelerinin dış politikasına vurgu yaptı. Amerikan Dışişleri Bakanı ise himayesini ilan etti. Aynı zamanda Amerika'nın Afganistan'daki ekonomik projelere ilgi duyduğunu, özellikle de Helmand projesine destek verilebileceğini ifade etti. Görüşmelerin sonunda iki ülke arasında Bitkisel Yağ Satın Alma Antlaşması imzalandı³³². Bununla birlikte Amerikan büyükelçisi de Arap ülkelerinin Afganistan'ın geliştirme projelerine destek vermeleri ve onu teşvik etmeleri gerektiğini Afganistan Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi. 1977 yazında ise Jimmy Kartar, Afganistan Cumhurbaşkanı Davud Han'ı Amerika'ya davet etti. Davud Han her ne kadar bu daveti kabul ettiyse de Davud Han'ın yoğun bir gündemi olduğundan ziyaretini erteledi³³³. Ancak bu sefer gerçekleşmeden Davud Han'a karşı ülkede darbe gerçekleşecek ve Davud Han'ın Cumhuriyet rejimi yıkılacaktır. Tüm bunların sonucunda Afganistan'ın ABD'nin ekonomik potansiyelinin farkında olduğu ve bu ekonomik potansiyelden faydalanmak için ABD'ye yaklaşmaya çalıştığı söylenebilir.

³²⁸ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1974-1975: 285.

³²⁹ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1974-1975: 297.

³³⁰ “Şaghali Muhammad Naim ba sanatoran Amerika race ba siyaset harci Afganistan tavzihat dadan”, Roznama Milli Anis, 01.01.1976.

³³¹ “Şaghali Muhammad Naim pas az molakat dar kasar safit ba Reis camhur Amerika azim New York gardid”, Roznama Milli Anis, 03.01.1976.

³³² De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1977: 198; “Şaghali Reis Devlet ba Dr. Henry Kissinger roy masail Cehani ba şümül inkişaf avzai mantika müzakere namudan”, Roznama Milli Anis, 08.08.1976.

³³³ Gaus, 2000: 212.

3.4. Afganistan-İran İlişkileri

Afganistan ve İran halklarının her ikisinin de nispeten bölgesel ve tarihsel anlamda ortak bir kültür-medeniyete sahip olmaları birbirleriyle yakın ilişki ve bağlılık içinde olmalarını sağlamıştır. Ortak dile sahip olmaları ise karşılıklı kültürel ve sosyal ilişkilerde yoğun etkileşimde bulunmaları sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte iki ülke arasındaki ilk sorunlar 1747 yılında Afganistan'ın ayrı bir ülke olarak ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu sorunların en başında Herat ve Sistan şehirlerinin iki ülke arasında el değişmesi gelmektedir. İkinci problem su sorunu olup özellikle Helmand Deryası ile ilgilidir. Sözkonusu su kaynağı Afganistan'ın merkezi bölgelerinden (Hazaracat) ülkenin güney batısına ve hatta İran topraklarına kadar pek çok bölgeyi sulanmaktadır.

Afganistan, bağımsız olmasının ardından diğer dünya devletleriyle ikili ilişkiler kurma çabasına girmiş ve bu bağlamda da komşu ülkeler büyük önem arz etmiştir. Zira ilk olarak 1921 yılında İran, Türkiye ve SSCB ile dostluk antlaşmaları imzalamıştır³³⁴. Sözkonusu antlaşma ile Afganistan artık İran ile siyasi ilişkilerini rasyonel bir zemin üzerine oturtmuştur. Daha sonra bu ilişkiler daha düzenli ve muntazam hale getirilmiştir. 1927 ve 1928 yıllarında ise "Peyman Muâdet" adıyla tutuklu ve suçluların değişimi konusunda iki antlaşma daha imzalanmıştır³³⁵.

Afganistan ve İran arasındaki ilk sınır anlaşmazlığı "Musa Abad" bölgesi üzerinde patlak vermiş ve sorun 28 Mart 1933 tarihinde Türkiye hakemliğinde iki ülke arasında sınır noktalamasının yapılıp tarafların antlaşma koşullarını kabul etmesiyle çözümlenmiştir³³⁶. Bu sınır çizgisi, Afganistan'ın sömürgeci güçlerin müdahalesi olmadan çizilen tek sınır çizgisidir.

İki komşu ülke arasındaki sorunlarından bir diğeri Helmand Nehri konusundadır. İlk kez 1902 yılında İngilizlerin arabuluculuğu neticesinde adı geçen nehir suyunun üçte birinin İran tarafından kullanılabilceği şeklinde çözümlenmişti. Ancak daha sonra değişimler meydana gelmiş ve İran 1947 yılında BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyette bulunmuştur. Bunun üzerine ABD arabuluculuğu ile çözüme ulaşılmaya çalışıldıysa da kesin bir neticeye varılamamıştır. 1955 yılında bir kez daha ABD araya girerek uzlaşmaya varılmasına çalışmış ancak yine hiçbir sonuç elde edilememiştir. Aynı şekilde 1959 yılında iki ülke arasında tekrar başlayan müzakerelerden de herhangi olumlu bir somut sonuç çıkmamıştır³³⁷. Dolayısıyla 20. yüzyıl ortalarında iki ülke arasındaki su anlaşmazlığı bir türlü çözüme kavuşturulamamıştır. Öte yandan her ne kadar 1955-1959 yılları arasındaki tüm görüşme ve müzakereler neticesiz

³³⁴ Ruh zanda, 2005: 149.

³³⁵ Farhuh, 1992: 471-477.

³³⁶ Farhuh, 1992: 530-532.

³³⁷ Ruh zanda, 2005: 191-200.

kalsa da İran Hükümeti Afganistan'ın diğer problemleri için sürekli arabuluculuk yapmaktan da çekinmemiştir. Nitekim 1959 yılında Afganistan ile Pakistan arasındaki transit anlaşmazlığında İran arabuluculuk yapmıştır.

1970 ve 1971 yıllarında İran kuraklıkla karşı karşıya kalmış ve su da azaldığından İran Afganistan'ı şikâyet etmiştir. Suyu denetlemek için İran'dan bir heyet Afganistan'a gelmiş ve araştırma sonucunda İran'ın Afganistan'dan 400 milyon metre küp su satın almasına karar vermiştir. 11 Mart 1973 tarihinde ise nihai tevafuk sağlanmıştır. Bu antlaşmaya göre, İran'ın su hakkı saniyede 22 metre küp olarak belirlenmiştir. Bu tevafuk Afganistan Meclisi tarafından onaylandı ancak Afganistan Kral'ı imzalamamıştır. Lakin 1977 yılında Davud Han söz konusu antlaşmayı imzalamıştır³³⁸. Bu antlaşmada herhangi bir yabancı ülkenin rolü bulunmamaktaydı. Dolayısıyla herhangi arabuluculuk olmadan iki ülke en büyük sorunlarından birini çözmekte başarılı olmuştur.

Afganistan ve İran arasındaki siyasi ilişkiler, Pakistan'ın aksine, bütün sıkıntılara rağmen samimi bir şekilde devam etmiştir.

Davud Han'ın amaçlarından biri Afganistan'ın gelişmesi diğeri de ülkede özgürlüğün tesis edilmesi idi. Ancak bu amaçlara ulaşmak için izlediği her türlü politikada büyük ülkelerle sıkıntı yaşamıştır. Öte yandan Davud Han'ın tüm çabaları İran ve Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmaktır. Yine İran da komşu ve bölgedeki diğer ülkelerle aynı iyi ilişkileri kurmak istemekteydi. Bu yüzden Afganistan Cumhuriyeti'nin ilk günlerinde İran Dışişleri Bakanı Abbas Ali Hal-Tabiri Afganistan'ı ziyaret etmiştir³³⁹. Buna müteakiben iki ülke ilişkileri normal seyrine dönmüş ve Kasım 1973'te İran on milyon dolar geri ödenmemek üzere yardım yapmıştır³⁴⁰. İran'ın yardımseveliliği bir başlangıçtı, zira onun amacı Afganistan'ı SSCB'den uzak tutmaktır.

Şubat 1975'te Davud Han resmi bir ziyaret için İran'a gitti ve bu ziyarette İranlı meslektaşlarıyla dostane görüşmeler gerçekleştirdi. Bunun yanında İran makamları ekonomik ve siyasi işbirliği gibi hususlarda birçok vaadlerde bulundu. Ardından Davud Han da İran Kral'ı ile eşi Şehri Banu'yu Afganistan'a davet etti. İran mali yardımını yaklaşık iki milyar dolardı, bu yardımın büyük meblağı Kabil ve İran sınırına kadar olan demir yolu yapımına tahsis edilmek üzere verilmişti³⁴¹. Burada amaçlanan hedef, Afganistan'ı İran'ın güney sınırlarına bağlamaktır. Zira Pakistan, Afganistan'ın transit yollarını istediği gibi kapatıp sorun

³³⁸ Ruh zanda, 2005: 200-202.

³³⁹ "Reis devlet ve sedir azam muhtıram Hal Ali-Tabiri ra paziruft", Haftanama Zovandun, 30.08.1973.

³⁴⁰ "İmzaî muvafakat name dah miliyon dolar komak bila evaz İran ba Afganistan", Haftanama Zovandun, 10.11.1973.

³⁴¹ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1974-1975: 143-145; Gaus, 2000: 200.

yaratıyordu. Afganistan ise bu tür sıkıntılardan kurtarmak için İran üzerinden açılacak bir ticaret yoluna ihtiyaç duymaktaydı.

Böylece iki ülke arasındaki ilişki ve işbirliği her geçen gün daha da arttı. Hatta İran, kırılma noktasına gelen Afganistan-Pakistan ilişkilerini düzeltmek için yeni girişimlerde dahi bulundu³⁴². Bu yakınlık neticesinde 1977 yılında iki ülke arasında Helanda Gölü Su Hakkı Kullanım Antlaşması resmen imzalandı. Bu antlaşmanın resmileştirilmesi sonucunda iki ülke arasında herhangi ciddi bir anlaşmazlık kalmamış veya kaldıysa da tümüyle rafa kaldırılmıştır.

1970'lı yıllarda İran, petrol ve doğal gaz üretmek suretiyle ekonomik açıdan rahatlamış ve refah seviyesini yükseltmişti. Ancak devletin otoriter yaklaşımı üzerine halk ve din adamlar devlete karşı ayaklandı. 1977 yılı sonundaki devlet karşıtı eylemler nedeniyle ülkenin durumu kötüleşti. İran'da ortaya çıkan durum Afganistan'ı da mecburen etkilediğinden İslam Kale'den Kabil'e gelen demir yolu yapımı duraklamıştır. Teknik işler Fransız bir şirket tarafından yapılmaktaydı. İran'da eylemler devam edince bu şirket demir yolu projesini durdurmuştur. Lakin iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerde bu tarz bir kopma yaşanmamış aynen devam etmiştir.³⁴³ Başlangıçta da işaret edildiği üzere Pakistan ve Afganistan arasındaki gerilime kıyasla İran-Afganistan ilişkileri gayet dostane ve rasyonel bir temel üzerine kurulmuştu. Her iki devletin de tüm amacı gelinen bu noktada ortaya çıkan fırsatlardan azami istifade etmek ve kendi milletlerinin gelişmesi için bunları kullanmaktı. Lakin her iki ülkede de peşisıra meydana gelen eylemler artık nefes almaya imkan vermiyordu.

3.5. Afganistan-Türkiye İlişkileri

Afganistan ve Türkiye ilişkilerinin tüm dönemlerde dostane olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni dini ve kültürel anlamda ve homojen olmaları itibarıyla aynı yapıya sahip olmalarıydı³⁴⁴. Bununla birlikte iki ülke ilişkilerinin ilk kez 1920 yılında Abdul Rahman adlı bir subayın Türkiye ordusunda yetiştirilmesiyle başladığını söylenebilir³⁴⁵. Bu dönemde Türk Milleti sömürgeci güçlere karşı mücadele etmekte idi. Ayrıca Türkiye, SSCB'den sonra Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ikinci ülke olmuştur. Şah Amanullah Han ise 1928 yılında Türkiye'yi ziyaret ederek dostluk antlaşması imzalamıştır. Bu dostluk antlaşması iki ülke arasında işbirliği kapılarını açmış, Türkiye Afganistan'a askeri ve diğer alanlarda yardım

³⁴² Faryad Afgan, 2006: 330.

³⁴³ Gaus, 2000: 201.

³⁴⁴ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/11/111101_k02-afghan-turkey-relations (erişim tarih: 13.11.2018).

³⁴⁵ <http://afghanembassy.org.tr/fr/news/68>. (erişim tarihi: 13.11.2018).

yapmıştır³⁴⁶. Afganistan ve Türkiye her alanda birbirine yakınlık gösterdiği gibi her iki ülke İngiliz emperyalizmine karşı mücadele etmek suretiyle de aynı kaderi paylaşmıştır. Bu kazder, iki ülkeyi her alanda yakın işbirliği içine sokmuş ve birbirinden azami ölçüde istifade etmeyi sağlamıştır.

Şah Amanullah Han dönemi her iki ülke için de karşılıklı en iyi ilişkilerin yaşandığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemden sonra da iki ülke siyasi ilişkileri normal şekilde devam etmiştir.

Zahir Şah döneminde ise Afganistan ile İran arasında “Musa Abad” bölgesi konusunda sınır anlaşmazlığı sorunu patlak vermiş ve 28 Mart 1933 tarihinde Türkiye hakemliğinde iki ülke arasında sınır noktalaması yapılarak mesele halledilmiştir³⁴⁷. Diğer bir gelişme ise 1937 yılında Türkiye, Afganistan, İran ve Irak arasında Sadabad Paketi’nin imzalanmasıdır³⁴⁸.

Amanullah Han ile Atatürk’ün birlikte temellerini attığı iki ülke ilişkileri herhangi bir sorunla karşılaşmadan yaklaşık yarım asır devam etmiştir. Lakin bu işbirliği 50’li yıllarda, Davud Han’ın başbakanlığı döneminde aldığı kararlar neticesinde soğumaya ve devletlerin birbirinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bunun nedeni ise askeri güçlerini artırmak isteyen tarafların yeni müttefikler bulma yoluna gitmesidir. Afganistan, Türkiye yerine SSCB ile işbirliğine gitmiştir. Dolayısıyla artık Türkiye ve Afganistan arasındaki ilişkiler eskisi gibi değildi. Ayrıca SSCB ile kurulan yeni ilişki rasyonel bir temele dayanıyordu ve çok dikkatli bir şekilde ilerletiliyordu. 1966 yılında ise Haşim Han Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel’in daveti üzerine Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. İki meslektaş birbirlerine lehine olumlu beyanatlarda bulunmuş ve Türkiye, Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs Sorunu üzerine alınan karara desteklerinden dolayı Haşim Han’a teşekkürlerini iletmiştir³⁴⁹.

On yıllık demokrasiden sonra ise Afganistan ve Türkiye ilişkileri eskisi gibi herhangi sorun yaşamadan devam etmiştir. Üstelik Davud Han döneminde her ne kadar SSCB’den askeri yardımlar alınmış olsa da her iki ülkenin buna rağmen ilişkileri dostane bir şekilde sürdürülmüştür. 20 Haziran 1974’te Kıbrıs Sorunu tekrar ortaya çıktığında Türkiye, Kıbrıs’ta yaşayan Türk halkını askeri bir müdahale ile himaye altına almak için bu adaya askeri müdahalede bulunmuştur. Afganistan da selef devleti gibi Türkiye’nin bu tutumunu onayladığını bildirip desteklediğini ilan etmiştir³⁵⁰. Dahası Afganistan, söz konusu

³⁴⁶ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/11/111101_k02-afghan-turkey-relations (erişim tarih: 13.11.2018).

³⁴⁷ Farhuh, 1992: 530-532.

³⁴⁸ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/11/111101_k02-afghan-turkey-relations (erişim tarih: 13.11.2018).

³⁴⁹ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1966: 64-68.

³⁵⁰ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1974-1975: 246.

sorunun tekrar 1960 yılında imzalanan Londra Muvafakat Namesi ile çözülmesini istemiştir³⁵¹.

Türkiye, Afganistan'ın aldığı bu tutum ve davranıştan ötürü kendisine teşekkür etmek için Dışişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk'ü Afganistan'a göndererek Sayın Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün mesajını Davud Han'a iletmıştır³⁵². Bilindiği üzere Afganistan her daim Türkiye'yi bir model veya örnek olarak görmüştür. Haşim Han Mayvandval da 1966 yılında Türkiye'yi ziyaret ederek ülkedeki gelişmelerinden dolayı devlet erkanını tebrik etmiştir. Benzer şekilde 21 Eylül 1974'te de Türkiye İçişleri Bakanı Afganistan'ı ziyaret ederek Türkiye'deki gelişmeleri anlatmıştır³⁵³. Sonuç olarak Afganistan ile Türkiye'nin çoğu zaman birbirlerine karşılık beklemezsizin yardım etmek ve işbirliği yapmak anlamında destek oldukları söylenebilir.

9 Ocak 1976'da Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Afganistan makamlarının davetiyle Kabil'e dört günlük bir ziyaret düzenlemiştir. Bu gezide iki ülke arasındaki dostane ilişkiler üzerine görüşmeler yapılmış ve müteakiben de İktisadi ve Teknik Anlaşma imzalanmıştır. Bunun yanı sıra kültürel anlamda bir başka anlaşma da Bahtar Medya ile Anadolu Ajansı arasında imzalandı. Bu antlaşmalardan sonra Çağlayangil, Türk Cumhurbaşkanı'nın davetiyesini Davud Han'a takdim etmiştir³⁵⁴. 17 Mart 1976 tarihinde ise 1976 ve 1977 yılları için iki ülke arasında Ankara'da Kültürel Sözleşme imzalanmıştır³⁵⁵. Anlaşılacağı üzere tarih boyunca iki büyük millet sürekli işbirliği halinde olmuştur. İki ülke arasında askerî işbirliği de söz konusu olmakta ancak zaman zaman engeller de ortaya çıkmaktaydı. Dolayısıyla onların yerine kültürel ve ekonomik işbirliği yapılarak bu boşluk doldurulmaya çalışılıyordu.

3.6. Afganistan-Hindistan İlişkileri

Pakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden önce Afganistan ve Hindistan komşu iki ülke idi. Aynı zamanda kültürel ve geleneksel anlamda birçok ortak yönleri bulunmaktaydı. Öte yandan tarih boyunca iki ülke arasında bazı savaşlar da meydana gelmiştir. Buna rağmen özellikle 1947 yılında Hindistan'ın İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasının ardından iki ülke ilişkileri ortak çıkarlar doğrultusunda şekillenerek yakınlaşmaya başlamıştır. Nitekim Hindistan'ın bağımsızlığından sonra 4 Ocak 1950'da ilk işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Bu

³⁵¹ “Afganistan az Emaliyet Türkiye dar Kıbrıs Piştibani minumayand”, Haftanama Zovandun, 19.06.1974.

³⁵² “Resi devlet ve sadar azam vezir dahile Türkiye ra paziruff”, Haftanama Zovandun, 28.09.1974.

³⁵³ “Reis Devlet Vazir Dahile Türkiye ra paziruff”, Haftanama Zovandun, 28.09.1974.

³⁵⁴ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1975-1976: 66-67.

³⁵⁵ “Muvafikat name kürtüry baray salhay 1977-76 bayn Afganistan ve Türkiye imza şud” Ruznama Milli Anis, 17.03.1976.

antlaşmanın herhangi bir istilacı gücün etkisi olmadan imzalanması ve iki ülke arasındaki ilk dostane ilişkileri başlatması açısından önemi bulunmaktadır³⁵⁶. Böylelikle başlayan ikili ilişkiler diğer ülkelere nazaran daha dostane bir şekilde uzun bir süre devam etmiştir.³⁵⁷ Öyle ki, Hindistan Cumhurbaşkanı, Afganistan Kralı'nın davetiyle Mayıs 1963'te resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyaret esnasında iki ülke ilişkilerinin aynı seviyede sürdürülmesi konusuna vurgu yapılmıştır³⁵⁸. Bu tarz ziyaretler neticesinde Afganistan-Hindistan ilişkileri diğer ülkelere kıyasla daha da derinleşmekte, hatta Hindistan Afganistan'ın her sektöründe aktif rol oynamaya başlamaktaydı. Hindistan'ın özellikle de ekonomi alanında diğer ülkelere göre daha fazla öne çıktığı söylenebilir. Temmuz 1968'de Hindistan'dan bir heyetin Afganistan'a gelerek büyük projeleri kontrol etmesi de bunu göstermektedir³⁵⁹. Zira bu yolla ekonomik açıdan ilerletilen ilişkileri daha sonra siyasi ilişkilere de kaydırarak Afganistan siyasetinde etkili olmaya çalışmıştır.

Afganistan, Cumhuriyet Dönemi'ne girdiğinde Hindistan ile olan ilişkileri iyi düzeydeydi. Hindistan Dışişleri Bakanı'nın 29 Ekim 1973'den 1 Kasım'a kadar Afganistan Devleti Makamlarının davetiyle Kabil'e gelip kalması da bu durumu desteklemektedir. Üstelik bu dönemde her ki taraf daha fazla ekonomik ve teknik alanlarında işbirliği yapılması konusunda anlaşmışlardır³⁶⁰. Görüşmeler, bölgesel barışın payidar kılınmasına ve bu doğrultuda devletin hemen hemen her kademesinde söz konusu ilişkilerin geliştirilmesine söz verilerek sona ermiştir. Bu ise iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da derinleşmesini sağlamıştır³⁶¹. Gerçekten de Hindistan, Afganistan'da kurulan yeni Cumhuriyet yönetimi ile de eskisi gibi işbirliği yapıp onu kuvvetlendirmek için birçok dışişleri bakanını Afganistan'a göndermişti. Davud Han da aynı şekilde bu ilişkileri sağlamlaştırmak amacıyla Mart 1975'te Hindistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında birçok Hintli üst düzey yetkili ile görüşen Davud Han, mevcut ilişkilerin her alanda kuvvetlendirilmesine ve devamının sağlanmasına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır³⁶². Öte yandan tarafların birçok görüşmesinde ekonomi ilk sırayı almakta ve taraflar her daim bölgesel işbirliği platformundan bahsetmekteydi. Dolayısıyla Cumhuriyet Dönemi'nde Afganistan ve Hindistan'ın teknik ve ekonomik işbirliği komiteleri yıllık düzenli toplantılarında yeni bir ekonomik işbirliği

³⁵⁶ De Pehtu Tolani, 1949: 75; Mussessei tab Kutup Kabul, 1968: 2.

³⁵⁷ Atai, 2004: 354.

³⁵⁸ Vizaret harice ve vizaret Matbuaat ve İtlaat, 1965: 16.

³⁵⁹ "Report of visit to Afghanistan" 'Manager.govt.of india press, 1968.

³⁶⁰ "Dar komisyon müşterek Afganistan ve Hindistan ba yak program vasi ve tevil-ül-müddet muvafakat ba amel amad", Haftanama Zovandun, 16.7.1974.

³⁶¹ "İlamiye matbuati ki dar hatmı sefer resmi Serdar Suvarın Sanghine vezir harice Hindistan ba Afganistan naşir şud", Haftanama Zovandun, 10.11.1974.

³⁶² "İlamiye müşterek Afganistan ve Hindistan", Haftanama Zovandun, 20.03.1975.

oluşturmuşlardır. Bu toplantıların yanı sıra iki taraf, bölgesel barışı sağlanması ve Tarafsız Devletler Topluluğu ile de görüşmelerin devam etmesi konusunda uzlaşmaya varmışlardır³⁶³.

4-7 Temmuz 1976'da Hindistan'ın Başbakanı İndira Gandhi, Davud Han'ın davetiyle Afganistan'ı gelmiştir³⁶⁴. Bu ziyarette de yine iki taraf, tarafsız ülkelerin toplantısında daha fazla ortak hareket etme kararı almışlardır. Bu işbirliği ile dünya barışına katkı sağlamayı planlamışlardır. Ayrıca Orta Doğu'daki olaylarla ilgili ortak görüşlerini de açıkça ilan etmişlerdir. Diğer bir husus ise Hind Denizi'nin silahsız bölge ilan edilmesini istemeleridir. Böylece bölge büyük güçlerin silahlarından arındırılacaktır³⁶⁵. Hindistan, Güney Asya'da potansiyel bir güç olarak varlığını sürdürmekteydi. Bu yüzden Afganistan da bilinçli olarak her daim Hindistan'la yakın bir etkileşim ve iyi ilişki kurma peşinde olmuştur. Bunu hem kısa hem de uzun vadede planlamaktaydı. Aynı şekilde Hindistan da ekonomik ve siyasi etkisini genişletmek için Afganistan ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Sonuçta ise her iki devletin birbirlerini ihtiyacı olduğundan dolayı bu işbirliğinin devam etmesinden yana oldukları söylenebilir.

Ağustos 1977'de Tarafsız Devletler Topluluğu'nun toplantısı Sri Lanka'da yapıldı. Bu bağlamda Afganistan heyet Başkanı Vahit Abdullah, önceden Delhi'yi ziyaret ederek Hindistanlı makamlarla müzakereler yapmış ve varolan işbirliğini devam etmek istediklerini bildirmiş, ardından Sri Lanka'ya geçmiştir³⁶⁶. Diğer yandan bu dönemde Afganistan ile Pakistan ilişkileri de en iyi noktaya gelmekteydi. Bu yüzden Afganistan ile Hindistan ilişkileri ve çıkarları öyle bir şekilde idare ediliyor ki Hindistan ile Pakistan arasındaki düşmanlıktan ötürü Pakistan tarafından bu ilişkilere herhangi bir zarar verilemiyordu. Söz konusu bu dengeyi sağlam tutan ise rasyonel bir ilişki üzerine kurulmuş olmasıydı.

3.7. Afganistan–Üçüncü Blok Ülkeleriyle İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya iki kutba bölünmüş, biri liberalizm diğeri komünizm çatısı altında şekillenmişti. Bu iki ideolojik kutuplaşmanın ardından askerî anlamda da ideolojik kutuplaşmalar meydana gelmiştir. Bunlardan biri NATO, ABD ve batı Avrupa ülkeleri ekseninde belirginleşen kutup, ikincisi ise Varşova Sosyalist Blok'u olup SSCB ve bazı doğu Avrupa ülkeleri ekseninde oluşan kutup idi. Bunların dışında kalan ve yıllar boyunca sömürge altında yaşayan ülkeler ise kendilerine yeni yollar aramakta idi. Zira

³⁶³ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1975-1976: 53.

³⁶⁴ “Davet şaghali reis devlet ve sadar azam mirman İndira Gandhi varid kabul migardad”, Roznama Milli Anis, 04.07.1976.

³⁶⁵ “Metin beyaniye mirman Gandhi sadar azam Hind dar ziyafet dişab”, Ruznama Milli Anis, 05.07.1976.

³⁶⁶ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1977: 199.

bunlar tekrar işgallere maruz kalmamak için sözkonusu oluşan bu iki kutuptan uzak durmaktaydılar.

Hindistan lideri Mahatma Gandhi, barış sloganıyla 1947 yılında İngilizlerden Hindistan'ın bağımsızlığını aldı. Bağımsızlığın elde edilmesinden hemen sonra ise yeni bir blokun kurulması yönünde girişimlerde bulunmaya başladı. Amacı diğer iki bloka karşı koyabilmektir. Nitekim Nisan 1947'de, Delhi'de Asya ve Afrika ülkeleri platformunda yaptığı konuşma ile Tarafsız Devletler Topluluğu (Blokü)'nun temelini atmış oldu. 1954 ve 1955 yıllarında da Hindistan, Pakistan, Endonezya, Berme ve Sillyon gibi ülkelerde benzer toplantılar yapılarak görüşmeler sürdürüldü. Afganistan'ın yanı sıra 28 ülke daha bu platforma katılmıştı ve Afganistan'da başbakan olarak Davud Han görev yapmaktaydı. Tarafsız ülkelerin ilk resmi toplantısı ise 1-6 Eylül 1961 tarihleri arasında Yugoslavya başkentinde gerçekleştirildi. Bu konferansta Afganistan'dan giden heyete Davud Han liderlik yapmıştı³⁶⁷. Davud Han'ın başbakanlık döneminden sonra da Afganistan'ın Tarafsız ülkelerle ilişkileri devam etti. Ekim 1964'te Kahire'de yapılan Üçüncü (Tarafsızlar) Blok Ülkeleri Konferansı'na Dr.Yusuf katıldı³⁶⁸. Söz konusu devletlerin aldığı karar uyarınca her üç yılda bir bu konferanslar gerçekleştirilmeliydi. Ancak dünya sorunları nedeniyle bir süre kesintiye uğrayan bu toplantıların ilki, altı yıl sonra 8-10 Eylül 1970 tarihleri arasında Zimbabve'de yapıldı. Bu kez Afganistan heyetine Başbakan Nur Ahmed İtimadı başkanlık yaptı. Afganistan Başbakanı'nın konuşması dünya barışı üzerine odaklanmıştı. Oysa konferansa katılan üye ülkelerin açıklamaları genellikle üçüncü dünya devletlerinin yaşadığı problemler üzerine odaklanmıştı. Vietnam Savaşı'ndan Afrika ülkelerinin sorunlarına, Filistin Meselesi'nden Kıbrıs Sorunu'na kadar birçok konu ele alınmıştı³⁶⁹. Belirtilen süreç, Afganistan'daki on yıllık demokrasi dönemine denk gelmekteydi ve bu dönemde de aynı şekilde Üçüncü Blok ülkeleriyle Afganistan ilişkisi devam etmiştir. Zira Afganistan tarafsızlık sloganı ile Üçüncü Blok ülkeleriyle işbirliğini sürdürmüştü ancak somut anlamda önemli bir gelişmeye imza atmamıştır.

Üçüncü Blok'un dördüncü konferansı 1973 yılında El-cezaîr'de gerçekleştirildi. Konferansın toplanmasından önce 13-15 Mayıs 1973 tarihlerinde Kabil'de konferansın düzenlenmesi ve konferans takviminin belirlenmesi amacıyla başka bir toplantı yapıldı³⁷⁰. Bunda özellikle Davud Han'ın kendini bu topluluğun kurucularından biri olarak görmesinin

³⁶⁷ Rasul, 3-4; Reştîya, 1992: 142-143.

³⁶⁸ Kaşkaki, 1986: 35; Roştîya, 1992: 229.

³⁶⁹ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1971: 382-389.

³⁷⁰ "Çeharumîn konferansı âli kişverhai bitaraf", Haftanama Zovandun, 06.09.1973.

ve daha etkin bir rol oynamak istemesinin etkili olduğu söylenebilir. Bu sayede izlediği dış politikanın doğru olduğunu kanıtlamak istemiştir.

Topluluğun dördüncü konferansı toplandığı sırada Afganistan'daki rejim değişmiş, yeni bir sistem gelmiş ve birçok değişim yaşanmıştı. Fakat Afganistan'da yeni kurulan rejim Üçüncü Blok'a karşı izlenen siyaseti değiştirmemiş, Blok ülkeleriyle olan ilişkilerinde herhangi bir sapma veya değişiklik söz konusu olmamıştır. Zira Davud Han, Cumhuriyet yönetimi ile Hükümetinin kuruluşunun ilk gününden itibaren dış siyasette tarafsızlık ilkesine ve Üçüncü Blok'a bağlı kalacağına vurgu yapmıştır. Davud Han burada özellikle askerî kutuplarda yer almayacağını ifade etmek istemiştir. Diğer yandan Afganistan'ın uluslararası meselelerde sürekli aktif rol almasını istemiştir. Rol oynayabileceği yerin ise sadece Üçüncü Blok ile sınırlı kaldığı burada açıkça ifade edilebilir.

El-Cezair Konferansı'nın da diğer konferanslarda olduğu gibi gelişmekte olan ülkeler üzerine odaklandığı görülmüştür. Katılımcı tüm devletlerle birlikte Blok'un da ortak amacı dünyadaki tüm gelişmeler ile olanaklardan kendi çıkarları doğrultusunda fayda sağlamaktır³⁷¹. Zira bu ülkeler, Birleşmiş Milletlerin Mayıs 1974'teki altıncı genel toplantısında dünya ekonomisinde çıkarlarının garanti altına alınmasını istemişlerdir. Nitekim bazı isteklerini de gerçekleştirmeyi başarmışlardır³⁷². Ancak Üçüncü Blok ülkelerinin kendi ekonomik durumları zaten iyi olmadığından gözle görülebilir bir başarı sağlayamamışlardır. Nitekim Afganistan buna örnek gösterilebilirdi. Öyle ki, Blok ülkelerinin Afganistan'daki projelere gelişmiş ülkeler gibi yardım etme güce olmadığından, Afganistan geliştirme projeleri için mecburen gelişmiş ülkeler ile olan bağımlılığını sürdürmekteydi. Hindistan bu Blok'un bir üyesi olup Afganistan'a birçok yardımda bulunmuş olsa da Afganistan'ın temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde değildi.

Afganistan'ın Üçüncü Blok'un aktif üyeleriyle konferans dışında da ilişkileri devam ediyordu. Diğer aktif üyeler de Afganistan'ı değerli bir üye olarak görüp önemli konuları paylaşmaktaydı. Nitekim Yugoslavya lideri Marshall Titu, El-Cezair Konferansı'nda alınan tüm kararların hayata geçirilmesi için Dışişleri Bakanı Yardımcısı'nı Kasım 1973'te Kabil'e göndermiş ve görüşmelerde El-Cezair Konferansı'nın kararlarının bir an önce uygulanması konusuna her iki taraf da vurgu yapmıştır³⁷³. Ayrıca iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine ve Blok faaliyetlerinin denetlenmesine karar verilmişti. Beşinci konferansın gerçekleştirmek amacıyla Yugoslavya Başbakan Yardımcısı'nın Mayıs 1976'ta tekrar

³⁷¹ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1974-1975: 309-310.

³⁷² "Musahibe şaghali Reis devlet ve sadar azam ba habarnigar Tanewk", Roznama Milli Anis, 25.05.1976.

³⁷³ "Reis devlet ve sadar azam moin Vuzaret harice Yugoslavya ra ba huzur paziruft", Haftanama Zovandun, 29.11.1973.

Afganistan'a geldiği görülmektedir. Taraflar, beşinci konferans için işbirliği zeminini hazırlamak amacıyla görüşmeler yapmıştı³⁷⁴.

Sonuç itibariyle Afganistan, Üçüncü Blok'un oluşumundan önce İkinci Dünya Savaşı'nı tecrübe etmiş bir devlet olduğundan bundan sonrası için tarafsızlık ilkesini benimsemiştir. Dolayısıyla kendisini hem bu düşüncenin sahibi olarak ve hem de Üçüncü (Tarafsızlar) Blok'un kurucusu olarak görmüştür. Ancak söz konusu Blok'un ilk toplantılarına katılmayarak büyük bir çelişki ortaya koymuştur. Yine Afganistan'ın izlediği tarafsızlık siyaseti onu dünyadaki gelişmelerden uzak tutmuştur. Cumhuriyet döneminde ise sadece sözde bu siyaseti takip etmiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı birçok konuşmasında tarafsızlık politikasından bahsetmesine karşın aslında ekonomok ve teknik konularda daha çok gelişmiş ülkelerin yönlendirmeleriyle hareket etmiştir.

Tüm sorunlara rağmen, Üçüncü Blok'un ciddiyeti her geçen gün daha da artmakta, ancak alınan kararların yerine getirilmemesi de aynı derecede üyeleri yormaktaydı. Nitekim Kolombu Konferansı'nın ilk gününde Mısır Cumhurbaşkanı Enver-ül Sadat, Arap-İsrail Meselesi'nden dolayı yorgun düşen Blok'a uygulanmasını istediği bazı kararlar teklif etti. Sorunların çözülmesi için siyasi, ekonomik ve askerî güç kullanılması gerektiğini ifade etti³⁷⁵. Ayrıca Hind Okyanusu'nun büyük güçlerin silahlarından arındırılmasını istedi. Buradaki amacı bu okyanusu barış bölgesi ilan etmektir. Bunların yanı sıra bazı üye ülkeler de Blok için ekonomik bağımsızlık istiyordu³⁷⁶. Onlardan biri de Afganistan idi. Bu nedenle büyük bir heyet Davud Han başkanlığında bu konferansa katıldı. Davud Han, daha önceki taleplerine göre bu sefer makul ve yapılabilir istekler dile getirmişti ki, bunlar, üye ülkelerin ekonomik sistemlerinde değişimler meydana getirmesi, çıkarların uzlaştırılması için çeşitli kararlar alınması, Afganistan gibi denize/okyanusa sınırı olmayan ülkeler için güvenilir transit yolların tanzim edilmesidir. Davud Han'ın açıklamasında, ticaretin geliştirilmesi ve dünya siyasetinin değiştirilmesi için izlenmesi gereken en iyi yolun tarafsızlık politikası olduğu vurgusunun ön plana çık tığı görülmüştür. Bu siyaseti bir köprüye benzetmekteydi ki; iki blok arasında ticaret ve ülkelerin ekonomik güçleri geliştirilebilirdi. Burada önerilen siyasetle üye ülkelerin yeni ekonomik kazançlar ile çıkarlarının koruduğuna inanmaktadır. Davud Han'ın inancına göre bu ülkelerinin iktisadi gelişmişliği kurtuluşu sağlayacak ve yeni bir hayat tarzı oluşturacaktı³⁷⁷. Bu açıklamada en fazla önerilen hususlar şöyle açıklanabilir; gelişmiş ülkeler

³⁷⁴ "İlamiye müşterek Afganistan ve Yugoslavya", Roznama Milli Anis, 20.05.1976.

³⁷⁵ "Evelin roz celese pencimin konferansı saran kişverhai gayri munsalik hatima yafft", Ruznama Milli Anis, 18.08.1976.

³⁷⁶ "İmroz konferansı kişverhai gayri munsalik guşayiş yafft", Ruznama Milli Anis, 17.08.1976.

³⁷⁷ De İtlaat av Kültür Vuzaret, 1977: 54-62.

Üçüncü Blok menfaati doğrultusunda kullanılmalı, bu şekilde tüm dünya ekonomi sistemi değişime uğrayacaktır. Bu yüzden Üçüncü Blok'ın burada rol alması gerekmektedir.

Üçüncü Blok'un üyeleri bu dönemde yaklaşık 85 ülkeye ulaşmıştı. Nüfus açısından da dünya nüfusunun yarısını teşkil etmekteydi. Nitekim beşinci konferansa belirtilen sayıdaki tüm devletler katılmıştı, Blok büyüdükçe büyüyordu ve diğer iki askerî-ideolojik kutbun teveccühünü kazanmışlardı. Ancak ilk kez bu konferansta Blok biri radikal diğeri ılımlı olmak üzere iki küçük fraksiyona ayrıldı. Radikal olan Kiyuba, Angola, Kamboçya ve Laos SSCB'den yana idi. Hindistan gibi ılımlı ülkeler ise bağımsız bir yol aramaktaydı. Afganistan herhangi bir kanada dahil olmamış; genelde ekonomik ve teknik fırsatlar peşinde koşmuştur³⁷⁸. Burda şu hususu da belirtmek gerekir ki, Blok'a üye ülkelerin çoğu kısa bir süre dahi olsa Batılı sömürgeci güçlerin istilasına kalmıştır. O yüzden İkinci grup da SSCB'ye fazla karşı değildi.

---

³⁷⁸ Resul, 5.

SONUÇ

Afganistan, 20. yüzyıl boyunca, diğer Orta Doğu ülkeleri gibi siyaset ve fikir alanlarında ciddi değişimler yaşamıştır. Bu değişimler, Afganistan'ın bağımsızlığını aldığı 1919 yılından başlayarak, tüm 20. yüzyıl süresince devam etmiştir. Zira ilk kez 20. yüzyılın birinci yarısında Kral Amanullah Han, Afganistan'ın kabilelik anlayışı ile bedevi toplumlarını reformlarında ele almıştır. Yine bu dönemde Afganistan'da çağdaş fikir ve düşünce temelleri de ortaya atılmış ve uygulanmaya başlamıştır. Ancak kısa süre sonra sonlandırılmıştır. Reformlar ikinci aşamada Başbakan Şah Mahmud döneminde tekrar gündeme gelmiş, ardından 1953 ve 1963 yılları arasında Davut Han'ın baskıcı yönetimi altında devlet sadece ekonomik alanda reformlar yapmıştır. Baskıcı dönem sona erip Demokrasi Dönemi başlayınca, önce millete konuşma özgürlüğü verilmiş ve bu durum toplumun değişimi için elit-yönetici kesim tarafından uygun bir şekilde değerlendirilmiştir.

Öyle ki Zahir Şah, 30 yıllık hükümranlığının ardından kraliyet ailesi üyelerini iktidardan uzaklaştırmaya karar verip kraliyet ailesinden olmayan elitlere ülkeyi yönetme fırsatı vermiştir. Tabi ki millet bu fırsatı elde ettiği için Kral'a borçlu değildir. Çünkü dünya çapında devletler böyle bir değişim yaşamış ve dünyanın o dönemdeki şartları Afganistan'ı da etkilemiştir. Dünya devletlerinin durumlarına göre Afganistan Şahı da kraliyet ailesinden olmayan elitlerin siyasete atılmalarını sağlamakla birlikte birçok da reform yapmak zorunda kalmıştır.

Bu reformlar, Demokrasi Dönemi'nin gelmesine zemin hazırlayıp fırsat vermiştir. Demokrasi Dönemi'nin sağladığı ifade özgürlüğü ile siyaset özgürlüğü ortamı en fazla solcu grupların faaliyete başlamasına yol açmıştır. Solcu gruplar, bu fırsatı değerlendirerek sol düşüncenin Afganistan hakkında yayılması için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmıştır. Solcular, sol düşünceleri millete yaydıktan sonra mücadelelerini daha düzgün ve örgütlü bir şekilde devam etmişlerdir. Böylelikle solcular, dönemin en etkin ve en ciddi ideolojik hareketi olarak belirmiştir. Solcular bu ideolojik üstünlüğü kolay elde etmemiş, bunun için Afganistan'da faaliyet gösteren birçok farklı ideolojilerle de mücadelede bulunmuştur. Peygamber sünneti ve İslam kardeşliği fikrinden ilham alan siyasal İslam düşüncesi, sol düşünceye karşı çıkan ideolojilerden sadece biridir. Bununla birlikte başlangıçta siyasal İslam düşüncesi, Afganistan halkına cazip gelmemiştir. Ancak daha sonra toplum içinde yavaş yavaş yaygınlık kazanmaya başlamış ve milletin genel olarak düşünce yapısını oluşturmuştur.

İslam kardeşliği hareketi ya da siyasal İslam düşüncesi, Afganistan'da yaygın olan klasik İslam düşüncesinin tersine o dönemdeki devlet sistemi ile bir uzlaşma sağlamakta zorlanmıştır. Çünkü siyasal İslam düşüncesi taraftarları, İslami bir hükümet sistemi kurma peşinde idi. Böylece İslam kardeşliği hareketi de iktidari elde etme yolunda devlet ve diğer düşünce akımları ile mücadeleye başlamıştır.

Öte yandan İslam kardeşliği taraftarları ideolojik mücadelelerde solcular kadar tecrübeli değildi. Bu yüzden ilk aşamada devlet ile çatışmaya girmişlerdir. Solcular ise onların tersine devlet ile çatışmaya girmeyip geniş bir şekilde devlet kademelerinde faaliyet göstermeye başlamışlardır. Solcuların bu etkisi Davud Han gibi siyasetçilere cazip gelmiş ve Davud Han solcular ile birleşip 17 Temmuz 1973 Darbesi'ni gerçekleştirmiştir. Böylelikle darbe, solcuları iktidara bir adım daha yaklaştırmıştır. Yine bu darbe Afganistan milletinin ilk darbe tecrübesi idi. Bundan önce iktidarı değiştirme gücüne sadece kraliyet ailesi sahipti. Dolayısıyla Davud Han, modern Afganistan tarihinde kraliyet ailesinin gücü dışında ilk kez bir darbe vasıtasıyla iktidarı ele geçiren kişi olmuştur.

Solcular, Davud Han'a bu darbede yardım ettiği için devlette de geniş bir yetkiye sahip olmuşlar ve bu yetki sonucunda solcuların etkisi halk ve devlet nezdinde daha da artmıştır. Diğer yandan Solcuların devlet ve halk içindeki etkisinin artması, Sovyetlerin Afganistan'da faaliyete geçmesine yol açmıştır. Ancak 1975 yılında Davud Han'ın iç ve dış politikasının değişimiyle birlikte solculara karşı bakışı ve tavrı da değişmiştir. Solcular, yavaş yavaş devlet kademelerinden uzaklaştırılmaya başlanmıştır. Böylece iktidar tarafından sol tehlikenin devlet üzerindeki etkisi en asgari düzeye indirgenmeye çalışılmıştır. Fakat bu kolay olmamıştır. Zaten Davud Han da bu planda başarılı olamamıştır. 17 Temmuz 1973 tarihinde Davud Han'a yardım eden Solcular, 27 Nisan 1978 tarihinde (haft saratan) Davud Han'a karşı kanlı bir darbe yapmıştır. Sonuçta Davud Han ve ailesi öldürülmüştür. Ayrıca bu darbe, Afganistan'da daha sonra kanlı olayların başlamasına sebep olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi'ndeki iç siyasi gelişmelerde solcular devlet tarafından iktidardan uzaklaştırılırken dış politikada da Sovyetler, solcuların destekleyicisi olarak önemini kaybetmiş ve Afganistan dış politikasında Batılı ve Müslüman ülkeler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunun temel sebebi ise ekonomik ihtiyaçlardı.

Cumhuriyet döneminde de başta ekonomi planlamaları olmak üzere yapılan tüm planlamalara rağmen ülkede önceki hükümetlerden daha fazla refah ortamı sağlanamamıştır. Demokrasi Dönemi'nde ifade ve düşünce özgürlüğü sözkonusu olmasına rağmen Cumhuriyet Dönemi'nde Demokrasi Dönemi'ndeki gibi ifade ve düşünce özgürlüğü mevcut olmamıştır.

Bu konuda Cumhurbaşkanı Davut Han, kendi başbakanlık dönemindekine benzer bir tutum izlemiş, baskıcı bir tavır takınmıştır.

Son olarak siyasi konularda Davud Han'ın milliyetçilik hisleriyle hareket ettiği, bunu izlediği siyasetin odak noktası yaptığı söylenebilir. Ancak eylemlerinde aceleci davranması her an büyük değişimler yaşanabileceği izlenimi verdiği için, önceki yıllardan kalan bütün problemlere rağmen Afganistan'da kusurlu bir istikrar dönemi yaşattığı da söylenebilir. Fakat Davud Han'ın bu kusursuz istikrarı, güvensiz bir ortamın da doğmasına sebep olmuştur. Öyle ki, çağdaş Afganistan tarihinde iktidar değişiklikleri şimdiye kadar suhuletle gerçekleşirken bundan sonra iktidar ülkedeki askeri güç ile değişmeye başlamıştır. Bu ise militarizmin gelişmesine sebep olduğundan, Davud Han'ın darbe yollu iktidarı aynı zamanda gelecekteki kanlı olayların başlangıcı olarak da değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- “Afganistan az amaliyet Türkiye dar Kıbrıs Piştibani minumayand”, *Haftanama Jovandun*, 19.06.1974.
- “Avalin calasa komisyonu gavr va ludaka bar musavida Kanun Asasi Davlat Camhury Afganistan dair gatdid”, *Ruznama Milli Anis*, 30.03.1976.
- “Avalin fatmanhay Camhuri sadir şud”, *Ruznama Milli Anis*, 29.07.1973.
- “Avalin şuaari Cahuriyet Afganistan nasp gardid”, *Ruznama Milli Anis*, 22.07.1973.
- “Az taraf raies Devlet ve Sadraazam dişab ziyafeti ba iftihar muhtaram Butu tartib şuda bud”, *Ruznama Milli Anis*, 08.06.1976.
- “Ba cuz taain sarnaveşt ayanda mardum Paştun va Baluch Afganistan ehtilafi degari ba Pakistan nadarad”, *Ruznama Milli Anis*, 19.12.1973.
- “Çeharumin konferansı âlî kişverhai bitaraf”, *Haftanama Jovandun*, 06.09.1973.
- “Dar komisyon müşterek Afganistan ve Hindistan ba yak program vasi ve tevil-ül-müddet muvafakat ba amel amad”, *Haftanama Jovandun*, 16.07.1974.
- “Davet şaghali reis Devlet ve Sadarazam mirman İndira Gandhi varid kabul migardad”, *Ruznama Milli Anis*, 04.07.1976.
- “Elamiye Hükümeti Afganistan”, *Haftanama Jovandun*, 31.02.1975.
- “Elamiye muştark Afganistan ve Pakistan”, *Ruznama Milli Anis*, 12.06.1976.
- “Evelin roz celese pencimin konferansı saran kişverhai gayri munsalik hatima yaft”, *Ruznama Milli Anis*, 18.08.1976.
- “Hiç vakat Afganistan az akmar kası nabuda ve namibaşad”, *Roznama Milli Anis*, 25.03.1976.
- “Hukuk haka mardum Peştun ve Baluç ba dasayis ve harakat cabirana azbayn namiravad”, *Haftanama Jovandun*, 20.02.1975.
- “İlamiya muştarak Afganistan ve Pakiatan”, *Ruznama Milli Anis*, 25.08.1976.
- “İlamiye muştarak Cumhuri Afganistan ve Şuravi”, *Haftanama Jovandun*, 15.07.1974.
- “İlamiye müşterek Afganistan ve Hindistan”, *Haftanama Jovandun*, 20.03.1975.
- “İlamiye müşterek Afganistan ve Yugoslavya”, *Ruznama Milli Anis*, 20.05.1976.

- “İmroz konferansı kişverhai gayri munsalik guşayiş yaft”, *Ruznama Milli Anis*, 17.08.1976.
- “İmzaî muvafakat nama dah miliyon Dolar komak bila evaz İran ba Afganistan”, *Haftanama Jovandun*, 26.11.1973.
- “Kabina Camhuri Afganistan taşkil şud”, *Ruznama Milli Anis*, 02.08.1973.
- “Kodutay Afganistan yak kodutay kamila safid bud”, *Ruznama Milli Anis*, 25.07.1973.
- “Matnı bayaniya Şagalay Mohammad Davud raies Devlet va Satrazam”, *Ruzname Milli Anis*, 22.08.1976.
- “Mazakirat Mohammad Davud raies Devlet ba Şahgalay Zulfikar Ali Butu İmruz Agaz gardid”, *Ruzname Milli Anis*, 21.08.1976.
- “Metin beyaniye mirman Gandhi Sadarazam Hind dar ziyafet dişab”, *Ruznama Milli Anis*, 05.07.1976.
- “Musahibe şaghali reis Devlet ve Sadarazam ba habarnigar Tanewk”, *Ruznama Milli Anis*, 25.05.1976.
- “Musavide Kanun Asasi Davlat Camhury Afganistan”, *Ruznama Milli Anis*, 20.03.1976.
- “Muvafikatnama kürtüry baray salhay 1977-76 bayn Afganistan ve Türkiye imza şud”, *Ruznama Milli Anis*, 17.03.1976.
- “Nazari ba bank va bankdari dar Afganistan”, *Ruznama Milli Anis*, 22.10.1973.
- “Rais Devlet ve Sadarazam moin Vuzaret Harice Yugoslavya ra ba huzur paziruft”, *Haftanama Jovandun*, 29.11.1973.
- “Rais Devlet ve Sadarazam muhtıram Hal Ali-Tabiri ra paziruft”, *Haftanama Jovandun*, 31.08.1973.
- “Rais Devlet ve Sadarazam Vezir Dahile Türkiye ra paziruft”, *Haftanama Jovandun*, 28.09.1974.
- “Rais Devlet ve Sadrazam Vazir Harice Amerika ra paziruft”, *Haftanama Jovandun*, 08.12.1974
- “Rais Devlet ve Serazam rooz 14 Cavza varid Maskov gardid”, *Haftanama Jovandun*, 08.07.1974.
- “Ruz Milli Paştunistan tay marasim hasi dar markaz va vulaya keşvar taclil şud”, *Ruznama Milli Anis*, 01.09.1977.

“Sannat va ziraat-ı Afganistan niyazmand tavacuh-ı ciddi ast”, *Ruznama Milli Anis*, 02.08.1973.

“Şaghali Mohammad Naim ba sanatoran Amerika raca ba siyaset harci Afganistan tavzihat dadan, *Ruznama Milli Anis*, 01.01.1976.

“Şaghali Mohammad Naim pas az molakat dar kasar safit ba reis Camhur Amerika azim New York gardid, *Ruznama Milli Anis*, 03.01.1976.

“Şaghali reis Devlet ba Dr. Henry Kissinger roy masail Cehani ba şümül inkişaf avzai mantika müzakere namudn”, *Ruznama Milli Anis*, 08.08.1976.

“Vazir pılan dar yak suy kast ba şahadat rasid”, *Ruznama Milli Anis*, 17.11.1977.

Abdulvakil. (2016). *Az Padşahi Mutlaka ta ela Sukuti Camhury Demokratik Afganistan. C.1.* Karvan Yayınları, Kabil.

Aka, S.H. (2000). *Razi ra ki Faik İfşa Nakard.* Fazl Yayınları, Pişavur, Pakistan.

Akademi Ulum. (2011). *Ravabit Siyasi ve Diplomatik Afganistan ve Rusya Tay Salhai (1729-2001).* Kabil.

Akademi Camhuri Demokratik Afganistan. (1986). *Muhtasari Darbara Kabayil Paştun.* Kabil.

Akademi Ulum Camhuri Afganistan Enistitüt Tarih. (1988). *Ruşd Manasibat İctimaai-İktisadi dar Afganistan.* Kabil.

Akram, A. (2001). *Nigahi ba Şahsiyat, Nazariyat ve Siyadathan Mohammad Davud Han,* Pişavur, Pakistan.

Ali, H. (1990). *Hatiraha va Tahlilha, Radio BBC (Bahş-e Paştu),* Merkezi Naşaratı, İslami Sabur, Pakistan.

Aparsin. (2018). *Tavalud Dubara Huviyet va İktidar Tacikan.* Kabil.

Argandivali, A. (1999). *Hatiraha va Tahlilha, Radio B.B.C, bahş Peştu,* Sabur Yayınları, Pişavur, Pakistan.

Ataai, K. (2004). *Kiyam ve Cumhuriyet 26 Saratan 1352, Taht Kiyadat Sardar Şahid Davud Han.* Santguland, İsveçra.

Ataai, M.İ. (2004). *Nigah Muhtasar ba Tarih Muaasir Afganistan.* (Çev. C Kamgar), Maivand Yayınları, Kabil.

- Azimi, M.N. (1997). *Ordu va Siyasat dar Sedaha Ahir Afganistan*. Fazl Yayınları, Pişavur, Pakistan.
- Bunyad Şahmama. (2014). *Nakş Pakistan dar Tarajidi Hunin Afganistan*. Holanda.
- Caguri, H.A. (1992). *Hazaraha va Hazaracat Bastan dar Ayine Tarih*. Pişavur, Pakistan.
- Cephe Milli Padar Vatan Camhuri Demokratik Afganistan. (Ocak 1983). *Tarihi Cirgahay Milli dar Afganistan*. Kabil.
- Davlat Abadi, B.A. (1992). *Şinasnama Afganistan*. Haver Yayınları, Pişavur, Pakistan.
- Davlat Abadi, B.A. (1993). *Şinas Name Ahzab va Ceryanat Siyasi Afganistan*. Faranşar Yayınları, Kum, İran.
- Davlat Abadi, B.A. (2006). *Hazaraha az Katlaam ta İhyayi Huviyet*. Aazimi Yayınları, Kum, İran.
- Deviz, D. ve Harsiyon, S. (2000). *Puşti Perdei Afganistan*. (Çev. A. Şafai). İltida Yayınları, Tehran.
- Dışişleri Bakanlığı. (1992). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Anlaşmaları, C.1*. Ankara.
- Duaguy, M. (2005). *Ruydad hay Panc Daha Ahir dar Afganistan*. Alazhar Yayınları, Pişavur, Pakistan.
- Esmat İlahi, M.H. (2003). *Nizam Matbuaat Afganistan*. Bikeran, Tahran.
- Espanta, R.D. (2017). *Siyaseti Afganistan Revayeti az Darun*. Aazım Yayınları, Kabil.
- Farhang, M.M.S. (1988). *Afganistan dar Panc Karni Ahir*. Aryana Yayınları, Pişavur, Pakistan.
- Farruh, S.M. (1992). *Tarih Siyasi Afganistan*. İsmaliyan, Kum, İran.
- Fegan Aid. *Tarih Maasır Afganistan (Az İstirdad İstiklal ta İnkilabi Savr)*. Kabil.
- Gavs, A. (Ocak 2000). *Sukut Afganistan*. (Çev. T.Sakayi). Paştu Tolanay Yayınları, Pişavur, Pakistan.
- Gubar, M.G.M. (1989). *Afganistan dar Masir Tarih. C.1,2*. Merkez Naşrı İnkilab, Tahran.
- Hakcu, M.A. (2001). *Afganistan va Mudahilati Harici*. Alazhar Yayınları, Pişavur, Pakistan.
- Hakşinas, Ş.N. (1989). *Dasayis va Cinayat Rus dar Afganistan az Amir Dost Mohammad Han ta Babrak*. Daniş Yayınları, Pakistan.
- Hanuf, T. (1993). *Tahih Milli Hazaraha*, (Çev. A.Tgyan). Kum. İran.

- Harun. (1997). *Davud Han dar Çangal K.C.B.* Sabah Yayınları, Pişavor, Pakistan.
- Hurasani, A. (2001). *İhsas Sadik va İşbah Kazib.* Kacaky Yayınları, Kabil.
- Kakar, M.H. (2009). *De Saratan Koduta, de Afganistan de Ojdey bey Subati Peylama.* Daniş Yayınları, Kabil.
- Kanun Asası Afganistan. (1964). Kabil.
- Kanun Asasi Camhuri Afganistan. (1976). Kabil.
- Kanun Asasi Camhuri İslami Afganistan. (2003). Kabil.
- Kaşkaki, S. (1986). *Daha Kanun Asasi.* Şuray Sakafat Cihadi Yayınmevi. Pişavor, Pakistan.
- Katib, M.F.M. (1993). *Nijadnama Afgan.* Alazhar Yayınları, Pişavor, Pakistan.
- Kiştmad, S.A. (2002). *Yaddaşthay Siyasi va Ruydadhay Tarihi Hatirat Şanhşi ba Burhahay az; Tarih Siyasi Afganistan.* Nacib Kabir.
- Mohammadi, G.M. (2006). *Barrasi Tarihi Hat Duvrand,* Tahran.
- Musavi, S.A. (2001). *Hazarahay Afganistan.* Nakş Simurg Yayınları. Tehran.
- Mussessei Tab Kutup Kabul (1968). *Afganistan dar Pinca Sala Shir.* Matbuaa Devleti, Kabil.
- Nazaruf, H. (1999). *Makam Tacikan dar Tarih Afganistan.* (Çev. T. Razi), Şayhul İslam Ahmad Cam Yayınları, Horasan Razavi, İran.
- Necmeddin, F.A. (2006). *Nigarişi Bar Tarih Maasir Afganistan.* Daniş Yayınları, Pişavor, Pakistan
- Pavlada, L. ve Pavlada, L. (1999). *Kişver Şahi Afganistan ve İyalat Mutehide.* (Çev. G.S. Pancşiri). Fazl Yayınları, Pişaver, Pakistan.
- Rahmati, M. (1999). *İhtisari az Cugrafiyayi Umumi Afganistan.* Halimi printing, Pakistan.
- Rasul, S. *Afganistan va Gayri Motaahidha.*
- Rasuli, G.M. (2001). *Şahadati Mohammad Haşim Mayvandval Sar Aağaz Facya Afganistn.* Daniş Yayınları, Pişavor, Pakistan.
- Report of Visit to Afghanistan, Manager.gov.of India Press.* 1968.
- Reştiya, S.K. (1992). *Hatirat Siyasi Said Kasim Reştiya.* Merkez Matbuaat Afgani, Pişavor, Pakistan.
- Rivalry. İnstitute of Regional Studies Islanabad. (1983). *Afganistan in the Shadow of Durrani-Ghalji.* Islanabad.

- Ruh Zanda, C. (2005). *Guzar bar Ravabiti Siyasi İran ve Afganistan*. Subhdam Yayınları, Tahran.
- Sahii. (1994). *Yak Daha Demokrasi dar Afganistan*. İtihadiye Navisindagan Azad Afganistan. Tap Printerz, Pişavur, Pakistan.
- Selim, Y. (2004). *Afganistan ve Dostum*. Hiler Yayınları, Ankara.
- Sistani, M.A. (2000). *Mukadamai bar Kudutay Haft Savr va Payamadhay an Dar Afganistan*, Darulnaşir Yayınları, Kabil.
- Stanford Journal of International law. (Summer 1999). *Afghanistan Minority Rights and Autonomy in a Multi-Ethnic Failed State*.
- Şark, M.H. (1991). *Tasis va Tahrib Avalin Camhuri dar Afganistan*. Sabah Yayınları, Pişavur, Pakistan.
- Şole Cavid naşir andişahay Demokradik Navin, 03.04.1968.
- Şura Sakafat Cihat Afganistan. (1991). *Afganistan ve Şuravi*. Pişavur, Pakistan.
- Tabibi, A. (1990). *Çahar Daha Zendagi Deplomadik Man dar Hidmatı Afganistan ve Cahan*. İsviçre.
- Tanin, Z. (2004). *Afganistan dar Karn Bistim*. Urfan Yayınları, Tehran.
- Tuncer, H. (2008). *Atatürkçü Dış Politika*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, H. (2017). *Türk Dış Politikası (Cumhuriyet 1920-2002), C.2*, Ankara.
- U.S Departmet of State. (15.9.2004). *Aafghanistan International Religious Freedom Report*.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1949). *De Kabul Kalanay*. De Paştu Tolani, Kabil.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1955-56). *De Afganistan Kalany, De Metbuatu Mustakil Riyasat*, Kabil.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1960). *De Afganistan Kalany, De Metbuatu Mustakil Riyasat*, Kabil.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1963). *De Afganistan Kalanay, Vuzarat İtlaat va kültür*. N.31. Kabil.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1965). *De Afgnistan Kalanay*. De İtlaat av Kültür Vuzaret, Kabil.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1966). *De Afganistan Kalany, De Metbuatu Mustakil Riyasat*. N.35. Kabil.

- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1971). *Salnama Afganistan*, Vuzaret İtlaat ve Kültür. N.36. Kabil.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1972). *De Afgansitan Kalanay*, Vuzarat İtlaat va Kültür. N.38. Kabil.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1973). *De Afganistan Kalany*, De İtlaat av Kültül Vuzaret. N.39. Kabil.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1974-75). *De Afganistan Kalanay*, De İtalaat av Kültür Vuzaret. N.41. Kabil.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1975-76) *De Afganistan Kalany*, De İtlaat av Kültür Vuzaret, N.42. Kabil.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1977). *De Afganistan Kalanay*, De İtalaat av Kültür Vuzaret, N.43. Kabil.
- Vuzarat İtlaat va Kültür. (1978). *De Afganistan Kalanay*. De İtalat av Kültür Vuzaret. N.44. Kabil.
- Vuzaret Harice Afganistan ve Vuzaret Harice. İtahide Camahir Şuravi Sosyalisti. *Manasibati Afganistan ve Şuraviha bar Salhay 1919-1969*.
- Vuzaret Harice ve Vuzaret Matbuaat ve İtlaat. (1965). *Afganistan dar Davra Hükümeti İntikali*. Matbuaa Devleti, Kabil.
- Vuzaret Maliye Afganistan. (1955). *Bayaniya Şagalay Mohmmad Davud ve şaş Vazir Kişver ki dar Şabhay Caşn İstiklal Sal 34 Tavasut Radio Kabul ba Naşar Rasida Bud*. Carida Sarvat Vuzarat Maliye, Kabil.
- Vuzaret Plan Riasat Plan. (1974). *Pelan İktisadi Salana Afganistan 1974*. Kabil.
- Vuzaret Plan Riasat Plan. (1975). *Pelan İktisadi Salana Afganistan 1975*. Kabil.
- Vuzaret Plan. (1976). *Plan Haft Sala İnkişaf İktisadi va İctimai Afganistan*. Kabil.
- Yazdani, H.A. (1989). *Pejuhişi dar Tarih Hazaraha*. Mahtab Yayınları, Tahran.

İnternet Kaynakları

<http://www.bbc.com/persian/afghanistan-44858177> (erişim tarihi:24.03.2019).

<http://www.afghanpaper.com/info/joghrafia/aghvam.htm> (erişim tarihi:28.02.2018).

<http://www.khorasanzameen.net/php/read.php?id=3996%20> (erişim tarihi:05.12.2018).

<http://moj.gov.af/fa/page/1717/1797> (erişim tarihi:23.03.2018).

http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/12/091222_a-jadi-6th-afghan-liftism (erişim tarihi: 24.03.2018).

<http://sapidadam.com/hezb/farakhaan.pdf> (erişim tarihi:29.03.2018).

http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/10/110917_mm_century_afghanpress_sh06 (erişim tarihi: 23.01.2018).

http://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2008/04/080424_s-afghan-coup-pdpa.shtml (erişim tarihi: 23.01.2018).

<http://www.esalat.org/images/Elale%20soqote%20Saltanat%20dar%20Afghanistan.htm> (erişim tarihi: 25.01.2018).

<http://af.farsnews.com/politics/news/13950426000134> (erişim tarihi: 10.02.2018).

<http://www.afghandata.org/> (erişim tarihi: 02.02.2018).

<http://af.farsnews.com/politics/news/13950207000120> (erişim tarihi: 08.02.2018).

<http://www.lalosarijanganal.blogfa.com/post-17.aspx> (erişim tarihi: 12.03.2018).

http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/03/090317_ram_daud_khan (erişim tarihi: 21.02.2018).

<http://www.armanemili.com/posts/18358> (erişim tarihi: 10.04.2019).

<https://moec.gov.af/Content/files/%D9%87%DA%86%D8%AE%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D8%AA.pdf> (erişim tarihi: 21.03.2018).

<http://jgk.imamreza.ac.ir/index.php/jgk/article/download/60/58> (erişim tarihi: 03.06.2018).

<http://sarwardanesh.com/?p=910> (erişim tarihi: 27.03.2018).

http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2012/11/121031_mar_durand_line_hakimi.shtml (erişim tarihi: 30.03.2018).

http://mirhosaintalash.blogspot.com.tr/2010/09/blog-post_9247.htm (erişim tarihi: 10.04.2018).

<http://www.bbc.com/persian/afghanistan-43737472> (erişim tarihi: 27.04.2018).

<http://www.bbc.com/persian/afghanistan-43898811> (erişim tarihi: 27.04.2018).

<http://www.persian-man.ir/senior/poets/> (erişim tarihi: 04.10.2018).

<http://www.iichs.ir/News-22> (erişim tarihi: 05.10.2018).

<http://www.gmic.gov.af/dari/features/780-2011-10-10-06-03-10> (erişim tarihi: 23.07.2018).

http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2012/06/120601_mar_afg_pak_history (erişim tarihi: 14.09.2018).

<http://www.gmic.gov.af/dari/features/780-2011-10-10-06-03-10> (erişim tarihi:25.07.2018).

http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/11/111101_k02-afghan-turkey-relations (erişim tarihi: 13.11.2018).

<http://afghanembassy.org.tr/fr/news/68> (erişim tarihi:13.11.2018).

http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2012/06/120601_mar_afg_pak_history (erişim tarihi: 14.09.2018).

<http://www.bbc.com/persian/afghanistan-48051080> (erişim tarihi:26.04.2019)

http://database-aryana-encyclopaedia.blogspot.com/2013/09/blog-post_11.html (erişim tarihi: 20.08.2018).

http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/08/130820_k02-afghanistan-freedom-day (erişim tarihi: 26.10.2018).

<http://www.bbc.com/persian/afghanistan-42471110> (erişim tarihi: 27.06.2018).

<http://www.iichs.ir/News-724/%20=724> (erişim tarihi: 12. 07. 2018).

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad	Mohammad Sadiq SULTANI
Kişisel Bilgiler	Uyruğu: Afganistan Doğum Tarihi ve Yeri: 20/11/1988 / Maidan Wardak-AFGANİSTAN
İletişim Bilgileri	Tel: 00905536603322 E-Posta: sadiq.sultani1@outlook.com
Öğrenim Bilgileri	Lise: 2006-2008 / Mahmud Tarzi Lisesi - Hamayun Şahid Lisesi Üniversite: 2009-2012 / Bamyān Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
İş Deneyimi	2013-2015: Hilemend Lisesi Öğretmeni / Maidan Wardak 2015-2015: Abdullrahim Şahid Liseli Öğretmen / Kabil